T.C.

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE HABERLEŞME

DERYA ÖNGE

110101012

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. TÜRKÂN ALVAN

İSTANBUL 2013

T.C.

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE HABERLEŞME

DERYA ÖNGE

110101012

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Enstitü Bilim Dalı : Eski Türk Edebiyatı

Bu tez …..../……./ 2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

____________________	____________________	____________________
Jüri Başkanı	**Jüri Üyesi**	**Jüri Üyesi**

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Derya ÖNGE

17 Mayıs 2013

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10005779
Yazar Adı / Soyadı	DERYA ÖNGE
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 14204179738
Telefon	5367848841
E-Posta	derya-onge@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Klasik Türk Şiirinde Haberleşme
Tezin Tercümesi	Communication in Classical Turkish Poetry
Konu	Türk Dili ve Edebiyatı
Üniversite	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Türk Edebiyatı Bölümü
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2013
Sayfa	257
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. DR. TÜRKAN ALVAN 55807298464
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	Yok

Yukarıda başlığı yazılı olan tezimin, ilgilenenlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimle ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

03.07.2013

İmza:................................

Derya ÖNGE

Klasik Türk Şiirinde Haberleşme

ÖZ

Klasik Türk şiirine sosyal hayatın yansıması konulu tezlerde haberleşme bahsinin yeterince incelenmemesi ve var olan zengin malzemenin kullanılmaması tezimizin hareket noktasını oluşturmuştur.

Bu maksatla çalışmamızda, XIII-XIX. yüzyıllar arasında yaşamış 105 şairin şiirleri incelenmiştir. Metinlerde "haber" ve "haberci" anlamına gelen kelimeler taranarak haberleşmeye dair kavramlar tespit edilmiştir. Daha sonra bu kavramlar tasnif edilerek haberleşme vasıtaları, haberciler, âşık ile sevgilinin haberleşmesi, din ve tasavvuf kavramlarıyla haberleşme olmak üzere dört ana bölüm altında toplanmıştır.

İncelediğimiz metinler, klasik Türk şiirinde haberleşmeye dair kavramların gerek gerçek anlamda gerekse mecazlar yoluyla oldukça geniş bir kullanım alanına sahip olduğunu göstermiştir. Klasik Türk şiirinin sosyal hayatla bağlantısı incelendiğinde muhteva olarak başta âşık ve sevgilinin birbiriyle iletişimi ve toplumla ilişkileri olmak üzere; klasik şiirin kültürel zeminini oluşturan din, tasavvuf ve mitolojide de haberleşme kavramlarının mühim bir yere sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Derya ÖNGE

Communication in Classical Turkish Poetry

ABSTRACT

The inadequate examination of communication in academic papers related to the reflections of social life to classical Turkish poetry and making no use of the existing materials have set the starting point of our thesis.

With this purpose, the poems of 105 poets who lived between 13th and 19th centuries have been examined in this work. By thoroughly browsing the terms “message” and “messenger” in the texts, the notions about communication have been ascertained. Later, having these notions been classified, communication agents have been gathered under four main sections as of messengers, communication of lover and beloved, and communication in terms of religion and Sufism.

The texts which we have browsed clearly show that not only in real meaning but in figurative meaning also, notions relating to communication in classical Turkish poetry have wide areas of use. When the relation of classical Turkish poetry with social life is examined, communication notions have a vital role on agents by context firstly on communication of lover and beloved and their relations with the society and also on religion, Sufism and mythology that constitute the foundations of a poem.

ÖN SÖZ

Her edebiyat çağının aynasıdır. Sanatçı, farkında olsa da olmasa da içinde bulunduğu hayatın ve çevrenin etkisinde kalır. Hayal gücünü sosyal hayattan edindiği izlenimler üzerinde şekillendirir. Klasik Türk şiiri şairleri, her ne kadar yıllarca toplumdan kopuk olmakla suçlanmış olsalar da sosyal hayata dair pek çok unsur şiirlerinin temelinde yer almıştır.

Sosyal hayat içerisinde yer alan haberleşme konusu klasik Türk şiirine malzeme veren kaynaklardan biridir. Fakat bugüne kadar ele alınan sosyal hayat tezlerinde açılan haberleşme başlıklarının konuyu tam anlamıyla ele almak hususunda yetersiz kaldıkları görülmüştür. Mektup, peyk, güvercin, tercüman, ateş gibi sınırlı sayıda başlıklar üzerinden yürütülen çalışmalar hem haberleşmenin sembolik ve mecâzî kullanımlarının göz ardı edilerek tek yönlü ele alındığını hem de metinlere yeterince nüfûz edilemediğini göstermektedir. Çünkü haberleşme konusu, klasik Türk şiiri şairlerince gerek doğrudan gerekse söz sanatlarına başvurmak koşuluyla dolaylı yollardan sıkça işlenen bir konudur.

Haberleşmeye dair unsurların klasik Türk şiirinde ne ölçüde yer aldığını ve hangi konular etrafında yoğunlaştığını tespit edebilmek için öncelikle haber ve haberci anlamına gelen kelimelerin listesi çıkarılmıştır. Tezimizin giriş bölümünde yer verdiğimiz bu listenin yoğunluğu dahi konunun genişliğinin farkına varmamıza yardımcı olacak niteliktedir. Çıkarılan bu kelimeler doğrultusunda 105 şaire ait şiirler incelenmiştir. Şiirleri incelenen şairler, yaşadıkları yüzyıllara göre ayrıştırılarak giriş bölümünde tablo hâlinde verilmiştir. E-kitapta yer alan divanlar çalışmanın şekillenmesinde kolaylık sağlamıştır. Diğer divanlar için çeşitli kütüphanelerden ve hazırlanmış tez çalışmalarından faydalanılmıştır. Taranan divanlardan elde edilen beyitler tasniflenerek dört ana bölüm altında toplanmıştır.

Çalışmamızın “Haberleşme Vasıtaları” adlı birinci bölümünde, gerçek ve mecaz anlatımlarla haberleşmeye konu olan vasıtalar ele alınmıştır. Bu vasıtalar; tabiat unsurları, yazı ile ilgili hususlar, eğlence hayatına dair unsurlar, mitoloji ve masal kahramanları, şem ve pervane, çeşitli âdetler ve inanışlar olmak üzere altı ana başlık etrafında şekillenmiştir.

Çalışmanın ana başlıkları ortaya çıktıktan sonra, incelenen şiirlerde karşılaşılan atasözleri ve deyimlere de birinci bölümde yer verilerek klasik Türk şiirinde haberleşmenin zengin kullanımı bir kez daha gözler önüne serilmiştir.

"Haberciler" adını verdiğimiz ikinci bölümde haber taşımakla görevli insanlar hem müjdeci genel başlığı altında hem de mesleklerine göre ele alınarak incelenmiştir.

Üçüncü bölüm, "Âşık ve Sevgilinin Haberleşmesi" başlığını taşımakta ve bu bölümde âşık ve sevgilinin hâlinin habercisi olan mecazlar vücut aksamları etrafında ele alınmaktadır. Âşık ve sevgilinin haberleşmesine yardımcı veya bu haberleşmeyi engelleyici tipler olarak rakîb, dost ve kimse başlıklarına da burada yer verilmiştir.

"Din ve Tasavvuf Kavramlarıyla Haberleşme" başlığını taşıyan dördüncü bölümde, gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak haberleşmeyi sağlayan din ve tasavvuf kavramlarına değinilmiştir.

Her ana bölümün alt başlığında bahsedilen haberleşme unsurunun önce hangi yönüyle haberleşmeye konu olduğuna değinilmiş, sonrasında örnek beyitlerle anlatılanlar desteklenmiştir. Taranan beyit sayısının fazla olduğu başlıklarda, konunun şiirde nasıl ele alındığına dikkat edilerek aynı hususlardan bahseden beyitler ayrıştırılmış ve "konuyla ilgili diğer beyitler" şeklinde şiir, beyit ve sayfa numarası belirtilerek verilmiştir.

Çalışmamın her aşamasında, yardımlarını benden esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Türkân ALVAN'a; klasik Türk edebiyatıyla tanışmama vesile olan akademik anlamda her zaman desteğini hissettiğim beyitlerin yorumlanması konusunda ilmine başvurduğum değerli hocam Doç. Dr. Esat HARMANCI'ya teşekkürlerimi sunarım.

Derya ÖNGE

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

HABERLEŞME VASITALARI

İKİNCİ BÖLÜM

HABERCİLER

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÂŞIK VE SEVGİLİNİN HABERLEŞMESİ

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİN VE TASAVVUF KAVRAMLARIYLA HABERLEŞME

RESİMLER LİSTESİ

TABLOLAR LİSTESİ

KISALTMALAR LİSTESİ

b	:beyit
Bkz.	:Bakınız
Çev.	:Çeviren
D	:Diger
Haz.	:Hazırlayan
Hz.	:Hazreti
G	:Gazel
İSAM	:İslam Araştırmaları Merkezi
K	:Kaside
Kt	:Kıta
MEB	:Millî Eğitim Bakanlığı
Mer	:Mersiye
Mfr	:Müfred
MG	:Müzeyyel Gazel
Mh	:Muhammes
Mkt	:Mukatta‘
Mr	:Murabba
Msd	:Müseddes
Msm	:Musammat
Mtl	:Matla
Mvz	:Mev’ize
N	:Nazm
NG	:Noksan Gazel
Nzr	:Nazîre

ö.	:Ölümü
Res.	:Resim
rb	:Rubai
s.	:Sayfa
SBE	:Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	:Sayı
T	:Tarih
TDK	:Türk Dil Kurumu
Th	:Tahmis
Trc	:Tercî-i Bend
Trk	:Terkîb-i Bend
Tsd	:Tesdîs
TTK	:Türk Tarih Kurumu
Tzm	:Tazmîn
vb.	:ve benzeri
vd.	:ve diğerleri
YKY	:Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

İnsanoğlu var olduğu günden bugüne çevresindekilerle haberleşme ihtiyacı duymuştur. Önceleri ses ve işaretlerle anlaşmaya çalışan insanlar, zamanla bir anlaşma aracı olarak dili geliştirmiştir. Dille haberleşmenin kalıcı olmaması nedeniyle bazı işaretleri yazıya dönüştürmüş, yazı yoluyla kaydettikleri bilgileri yüzyıllar sonrasına aktarma fırsatı bulmuştur. İlk olarak müstensihler tarafından yapılan yazılı metinleri çoğaltma işi zamanla yerini matbaalara bırakmış ve yazılı metinler daha kısa sürede daha fazla insana ulaşmaya başlamıştır. 19. yüzyıldan itibaren önce telgraf sonra sırasıyla telefon, radyo, televizyon ve bilgisayarın icadıyla iki insan arasında başlayan iletişim bütün dünyayı kapsayacak şekilde genişlemiştir.

Uzak mesafelerde bulunan iki insan arasındaki haberleşmeyi sağlama görevi Posta Teşkilâtı kurulana kadar özel kişiler tarafından sürdürülmüştür. Resmî haberler ise devlet tarafından atlı veya yaya olarak görevlendirilen kişiler aracılığıyla elde edilmiştir. İletilmek istenenler, genellikle kâğıtlara veya çeşitli nesnelere yazılarak gönderilmiştir. Bunun yanında gizli haber ihtiva eden mektupların, kişilerin başına kazımak veya vücuduna yazmak sûretiyle gönderildiği bilinmektedir. İletilmek istenen mesajların muhataba gidiş süresini kısaltmak için özel olarak yetiştirilmiş posta güvercinleri de kullanılmıştır.

Haberleşmeye teknoloji müdahil olmadan önce, insanların birtakım semboller aracılığıyla haberleştikleri bilinmektedir. Bunlardan en yaygını gece ateş yakarak, gündüz ise dumanla farklı şekiller çıkararak haberleşmektir. Özellikle askerî alanda uzun yıllar kullanılan bu sembollerin içerisinde davul ve zurnanın da önemli bir yeri vardır. Türk toplumunda, farklı boyların yöneticilerinin ok göndermek sûretiyle de birbirlerine çeşitli mesajlar ilettikleri bilinmektedir.

Günlük hayatta haberleşme sembolü olarak geçmişten bugüne kullanımı devam eden çeşitli eşyalar da mevcuttur. İnsanların birbirine dibi kırmızı mum göndermesi davet sembolü, siyah renk giymek matem sembolüdür. Kişinin öldüğünün bir işâreti olarak yakınlarına kanlı gömleğinin getirilmesi, sevgililerin renklere dayalı bir dil oluşturarak birbirlerine çeşitli renklerde mendil vermeleri halk arasında kullanılan sembolik haberleşmenin birer göstergesidir.

Gelecekte gerçekleşecek olaylardan haberdar olma merakı, insanların ilk çağlardan bu yana gök cisimlerinin hareketlerine bakarak çeşitli yorumlarda bulunmalarını da beraberinde getirmiş ve astroloji ilmi doğmuştur. Falcılara olan rağbet artmış, bunun sonucunda pek çok fal çeşidi ortaya çıkmıştır. İnsanoğlu bununla da yetinmemiş bazı uzuvların istem dışı hareketlerini (göz seyirmesi, kulak çınlaması vb.) olmuşu ya da olacak olanı haber veren işaretler olarak yorumlamıştır.

İnsanların günlük hayatında önemli bir yere sahip olan bu haberleşme vasıtaları ve sembolleri her toplumda olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de kullanılmış, sosyal yaşamın bir parçası olmuştur.

Hiçbir sanatçı, yaşadığı sosyal çevrenin dışında düşünülemeyeceği gibi bu çevrenin etkisinde kalmadan eser verdiği de tasavvur edilemez. Bir sanat eserinin meydana gelmesinde sanatkârın gözlemleri ve hayâl gücü önemli rol oynar. Ne kadar hayâl mahsulü olursa olsun her sanat eserinin temelinde sanatkârın sosyal çevresinden edindiği izlenimler yer alır. Sanatkâr bu izlenimlerden aldığı ilhama hayâl gücünü de ekleyerek eserini meydana getirir.[1] Klasik Türk şiiri şairleri sosyal, resmî ve askerî alanlarda haberleşmeyi sağlayan vasıta ve sembolleri bilmekte ve bunlara şiirlerinde yer vermekteydiler.

Sosyal hayatın yanında klasik Türk şiirinin kültürel zeminini oluşturan pek çok unsur mevcuttur. Konularını ilkel insanlar ve insanüstü varlıkların başından geçen masalsı olaylardan alan mitolojiler bu unsurlardan biridir. Her ulusun mitolojisi o ulusun tarihini, inanç sistemlerini, destanlarını, kahramanlık öykülerini, masallarını, söylencelerini barındırır.[2] Hemen her ulusun mitolojisinde haber ve haberleşmeye dair kavramlara rastlanmaktadır. Eski Yunan ve Roma mitolojisinde Utarid, Batı mitolojisinde Merkür adı da verilen Postacılar Tanrısı Hermes'le sembolize edilmektedir. Sûsen çiçeği, ismini ulak olarak görevlendirilen Gökkuşağı Tanrıçası İris'ten almaktadır. Fars mitolojisinde ateş, insanlarla tanrılar arasında mesaj götürüp getiren, Türk mitolojisinde ise önemli haberleri göğe ileten ulak olarak düşünülmüştür. Klasik Türk edebiyatı, mitolojik altyapısını Yunan, Fars ve Türk mitolojileri üzerinde şekillendirmiştir.

---

[1] M. Nejat Sefercioğlu, **Dîvan Şiirinin Gerçek Hayatla Bağlantısı**, s. 1, (Çevrimiçi) http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/nejat_sefercioglu_divan_siiri_gercek_hayat.pdf 06.04.2013

[2] Nimet Yıldırım, **Fars Mitolojisi Sözlüğü,** İstanbul, Kabalcı Yayınevi, Kasım 2008, s. 11.

Dinler de insanların kültürlerine etki eden unsurlardan biridir. En başta Allah, insanlara çeşitli haberleri elçileri (peygamberler) vasıtasıyla iletmektedir. Kutsal kitaplar insanlara olmuş olanı veya gelecekte gerçekleşecek olanı bildirmektedir. Meleklerin haberleşmeye dair çeşitli vasıfları mevcuttur: Cebrâil, vahiy getirmekle, Azrâil ölümü bildirmekle, İsrâfil kıyamet vaktini haber vermekle yükümlüdür. Kıyametten sonra insanlar haşr olunduğunda verilecek olan amel defterleri, onlara bu dünyada yaptıklarını bildirecektir. Görülen rüyaların bazılarının da gerçekleşecek olaylara dair işâretler taşıdığına inanılır.

Klasik Türk şiiri âşık, sevgili ve rakîb üçgeni etrafında şekillenmektedir. Âşık ile sevgili arasındaki haberleşme, her zaman günlük hayatta kullanılan haberleşme unsurlarıyla mümkün olmamakta, bu yüzden âşığın ve sevgilinin hâlini anlatan mecazlara başvurulmaktadır. Âşık rakîbden gelen haberlere itibar etmemekle birlikte bazen sevgiliden haberdar olabilmek için bizzat kendisi rakîbe başvurmaktadır. Dostlar ve gelen geçen de şiirlerde âşığa sevgiliden haber ulaştıran kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Klasik Türk şiirinde önemli bir yekûna sahip olan haberleşme unsurlarını tespit edebilmek için öncelikle haberle ilgili kavramların ve haberci anlamına gelen kelimelerin listesi çıkarılmıştır: âgâh/âgeh (haberli), ahbâr (haber), beşaret (iyi haber, müjde), câibe (halkın ağzında dolaşan haber), cevâib (halk arasında dolaşan haberler), ehâdîs (haberler, sözler), haber, habîr (haberli, bilgili), havadis, hubûr (haberler), ibşar (sevinilecek haber verme), ihbâr (haber verme), inbâ' (haber verme), istihbâr (haber ve bilgi alma), istinbâ' (haber sorma, bilgi isteme), iş'âr (yazı ile bildirme, haber verme), muhâbere (haberleşme), muhâbir (haber veren), muhbir (haber veren), mu'lin (îlân eden, haber veren), münhî (haber ulaştıran), mürâsele (haberleşme), müsteş'ar (haberli), müstahber (haber alınmış, işitilmiş), müş'ir (haber veren, bildiren), nâbî (haberci, haber veren), nebe' (haber), nevîd (haber, müjde), nüvid (müjde, iyi haber), peyâm (haber), peygam (haber), peym (haber), sorağ (haber, malumat), şâyia (yayılmış haber, söylenti), tahbîr (haber verme), tebşir (sevinçli bir haber ulaştırma), uhdûse (uydurma haber) iletmek, getirmek, göndermek, işitmek, duymak, söylemek, demek, salmak, vermek, bildirmek, cevap, müjde, berîd, beşir (sevinçli haber getiren), casus, çavuş, elçi/ilçi, karakulağ/karakulak, kasid, mübeşşir (iyi haber getiren), müjdeci, müjderesân, pervâne (haberci), peyk, sâî (haberci, haber götüren), tatar, dellâl, terceman, ulak,

hatif (gaipten seslenir gibi haber veren melek). Tespit edilen bu kelimeler etrafında XIII-XIX. yüzyıllar arasında yaşamış şairlere ait 103 divan, 1 divançe (Figânî), 1 seçme şiirler (Koca Râgıp Paşa) taranmıştır. Öncelikle e-kitapta yer alan divanların taranması işimizi kolaylaştırmış, diğer şairlerin şiirleri için çeşitli kütüphanelerden yararlanılmıştır. Şiirlerin taranması sonucu elde edilen beyitler tasnif edilmiştir. Bu tasnif sonucunda ortaya çıkan konu başlıkları haberleşme vasıtaları, haberciler, âşık ve sevgilinin haberleşmesi, din ve tasavvuf kavramlarıyla haberleşme olmak üzere dört ana bölümde toplanmıştır. Bu bölümlerde klasik Türk şiiri şairlerinin kimi zaman doğrudan kimi zaman mecazlı anlatımlar ve benzetmeler yoluyla haberleşmeye dair unsurlara yer verdikleri görülmüştür. Alt başlıklar oluşturulurken öncelikle bahsedilen konuda haberleşme kavramının ne şekilde yer bulduğuna değinilmiş, sonra konuyu destekleyen örnek beyitler açıklamalarıyla verilmiştir. Mutasavvıf şairlerden olan Yûnus Emre, Eşrefoğlu Rûmî, Ümmi Sinân, Niyâzî-i Mısrî haberleşmenin din ve tasavvuf boyutuna değinmek amacıyla şiirlerini incelediğimiz şairler olmuştur. Kimi zaman bir başlık açıklanırken ilgili beyitin içerisinde başka başlıklara dair göndermeler saptanmıştır. Bu durumda gönderme yapılan bahis tekrar anlatılmayarak okuyucu ilgili maddeye yönlendirilmiştir. Aynı konuyu ele alan beyitler tek tek açıklanma yoluna gidilmeyip konunun altında şiir ve beyit numaralarıyla ayrıca verilmiştir. İçerik, konuyla ilgili minyatür ve resimlerle desteklenmiştir. Tezimizde şiirleri incelenen şairler yaşadıkları yüzyıllara göre ayrıştırılarak aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1 – Şiirleri İncelenen Şairler

YÜZYIL	ŞAİRLER
13. YÜZYIL	**1.** Yûnus Emre (ö. 1320/21)
14. YÜZYIL	2. Kadı Burhaneddin (ö. 1398) 3. Ahmedî (ö. 1413) **4.** Nesîmî (ö. 1425)
15. YÜZYIL	**5.** Şeyhî (ö. 1431?) **6.** Karakoyunlu Cihânşâh Hakîkî (ö. 1467)

15. YÜZYIL	**7.** Eşrefoğlu Rûmî (ö. 1469) **8.** Karamanlı Nizâmî (ö. 1469/73?) **9.** Avnî (Fatih Sultan Mehmed) (ö. 1481) **10.** Dede Ömer Ruşenî (ö. 1486/87) **11.** Karamanlı Aynî (ö. 1492/94) **12.** Cem Sultan (ö. 1495) **13.** Ahmed Paşa (ö. 1497) **14.** Hamdullah Hamdî (ö. 1503/4) **15.** Necâtî Bey (ö. 1509) **16.** Mesihî (ö. 1512) **17.** Mihrî Hatun (ö. 1512?) **18.** Molla Aşkî (ö. ?)
16. YÜZYIL	**19.** Vasfî (ö. 1514) **20.** Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi (ö. 1515) **21.** Âhî (ö. 1517) **22.** Münîrî (ö. 1520) **23.** Amrî (ö. 1523) **24.** Revânî (ö. 1524) **25.** Prizenli Şem'î (ö. 1529/30) **26.** Fîgânî (ö. 1532) **27.** Gelibolulu Sun'î (ö. 1534/35) **28.** Hayretî (ö. 1535) **29.** Üsküblü İshâk Çelebi (ö. 1537) **30.** Usûlî (ö. 1538)

16. YÜZYIL	**31.** Zâtî (ö. 1546) **32.** Enverî (ö. 1547) **33.** Rumelili Za'îfî (ö. 1555) **34.** Hayâlî (ö. 1556/57) **35.** Hecrî (ö. 1557) **36.** Sürûrî (ö. 1561) **37.** Sehâbî (ö.1564) **38.** Fuzûlî (ö. 1566) **39.** Muhibbî (ö. 1566) **40.** Bursalı Rahmî (ö. 1566/67) **41.** Yakînî (ö. 1568) **42.** Selîkî (ö. 1563/68) **43.** Behiştî (ö. 1570) **44.** Âşık Çelebi (ö. 1572) **45.** Helâkî (ö. 1574/75?) **46.** Emrî (ö. 1575) **47.** Yahyâ Bey (ö. 1582) **48.** Mostarlı Ziyâî (ö. 1584) **49.** Edirneli Nazmî (ö. 1585/86) **50.** Vusûlî (ö. 1592) **51.** Cinânî (ö. 1595) **52.** Mânî (ö. 1598/99) **53.** Nev'î (ö. 1599) **54.** Bâkî (ö. 1600) **55.** Bağdatlı Rûhî (ö. 1605) **56.** Süheylî (ö. 1630?)

	57. Edincikli Ravzî (ö. ?)
17. YÜZYIL	**58.** Azmizâde Hâletî (ö. 1631) **59.** Nev'îzâde 'Atâyî (ö. 1635) **60.** Nef'î (ö. 1635) **61.** Râmî (ö. 1640) **62.** Şeyhülislâm Yahyâ (ö. 1644) **63.** Fehîm-i Kadîm (ö. 1648?) **64.** Cevrî (ö. 1654) **65.** Filibeli Vecdî (ö. 1661) **66.** Beyânî (ö. 1664/65) **67.** Ümmi Sinân (ö. 1664-65) **68.** Nâ'ilî-i Kadîm (ö. 1666) **69.** Nâmî (ö. 1673/74) **70.** Niyâzî-i Mısrî (ö. 1693) **71.** Nehcî (ö. 1680?) **72.** Bosnalı 'Alâaddîn Sâbit (ö. 1712) **73.** Nâbî (ö. 1712) **74.** Kâtibzâde Sâkıb (ö. 1716/17) **75.** Vahyî (ö. 1718)
18. YÜZYIL	**76.** Kâmî (ö. 1724) **77.** Âgâh (ö. 1728) **78.** Tırsî (ö. 1727/28) **79.** Nedîm (ö. 1730) **80.** Arpaeminizâde Sâmî (ö. 1734)

18. YÜZYIL	**81.** Şeyhülislâm İshak Efendi (ö. 1734) **82.** Sâkıb Dede (ö. 1735) **83.** Neylî (ö. 1748) **84.** Şeyhülislâm Es'ad Efendi (ö. 1753) **85.** Koca Râgıp Paşa (ö. 1763) **86.** Haşmet (ö. 1768) **87.** Lebîb (ö. 1768) **88.** Kânî (ö. 1791) **89.** Nâşid (ö. 1791) **90.** Esrâr Dede (ö. 1796) **91.** Enderunlu Hasan Yaver (ö. 1797/98) **92.** Şeyh Gâlib (ö. 1799) **93.** Muvakkitzâde Pertev (ö. 1807/08) **94.** Sünbülzâde Vehbî (ö. 1809) **95.** Sa'îd Giray (ö. ?) **96.** Mehmed Sıdkî (ö. ?)
19. YÜZYIL	**97.** Enderunlu Vasıf (ö. 1824) **98.** Keçecizâde İzzet Molla (ö. 1829) **99.** Bursalı İffet (ö. 1840) **100.** Leylâ Hanım (ö. 1848) **101.** Şeref Hanım (ö. 1861) **102.** Yenişehirli Avnî (ö. 1884) **103.** Nîgârî (ö. 1885) **104.** Âdile Sultan (ö. 1899) **105.** Osman Nevres (ö. 1919)

BİRİNCİ BÖLÜM

HABERLEŞME VASITALARI

1. TABİAT UNSURLARI

1.1. Hayvanlar

1.1.1. Kuşlar

Arapçası **tayr,** Farsçası **mürg** olan kuş, Türk mitolojisinde Tanrı'nın habercisi olarak anılmaktadır. Destanlarda karşımıza çıkan kayın ağacındaki haberci kuş, insanlara yardım eden, müjde veren Tanrı habercisi olarak görülmektedir.[1] Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan Süleyman kıssasında, yine bir kuşun (Hüdhüd'ün) Süleyman peygambere Sebâ kraliçesinden haber getirdiği görülür. Mitolojik ve dinî altyapısı olan kuşlarla haberleşme, Osmanlı devletinde halkın günlük hayatında da önemli bir yere sahiptir. Bursalı Rahmî, Mecnûn'un başında kuşlara yuva yapmasını, kuşların haber getirme özelliğine bağlamaktadır:

Getürmiş nâme-i Leylâyı ahvâlin 'ayân itmiş

Anunçün murga Mecnûn başı üzre âşyân itmiş

Bursalı Rahmî (G 103/1 s. 361)

Klasik Türk şiirinde haber getirmeleri ile anılan kuşlar aşağıda ele alınmıştır.

1.1.1.1. Güvercin

Güvercin Türkçe bir kelime olup hızlı ve uzun zaman uçabilen, kısa vücutlu, sık tüylü, evcilleşmiş birçok türü bulunan ve yemle beslenen kuş türüne verilen isimdir.[2] Arapçası **hamâm/hamâme,** Farsçası **kebûter**dir.

---

[1] Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi,** II. Cilt, Ankara, TTK Yayınları, 1995, s. 548.
[2] Şükrü Halûk Akalın vd., **Türkçe Sözlük,** Ankara, TDK Yayınları, 2009, s. 817.

Hz. Nuh, tufandan sonra yeryüzünde yaşanabilecek toprak parçası bulması için önce kargayı göndermiş; fakat karga bulduğu bir leş parçasıyla oyalandığı için güvercini göndermiş ve güvercin bulduğu bir zeytin dalıyla dönmüştür. Bu yüzden güvercin insanoğlunun ilk evcilleştirdiği hayvan kabul edilir. Milattan üç bin yıl öncesine ait kitabelerde evcilleştirilmiş güvercinlerden bahsedilmektedir. Babil, Asur ve Roma medeniyetlerinde de güvercinin haberleşme vasıtası olarak kullanıldığı, 12-14. yüzyıllarda Eyyübîlerde ve Mısırda düzenli posta güvercinleri birliği bulunduğu bilinmektedir. Fakat genel kabul, güvercinlerin ilk olarak Anadolu'da evcilleştirilerek oradan tüm dünyaya yayıldığı doğrultusundadır.[3]

Klasik Türk şiirinde güvercin, sevgiliye haber göndermeye vasıta olduğu için şairlerin en sık andıkları kuş olmuştur. Güvercinle haber göndermek için çok ince ve küçük kâğıtlara yazılan mektuplar, güvercinin genellikle bacağına kimi zaman da kuyruğunun altına bağlanmaktadır. Sevgilisine kebûterle davet mektubunu gönderen Zâtî, sevgilinin bu mektubu okuyup gelmesini ummaktadır:

Zâtî o şâh-bâz umarın okıya gele

Mektûb-ı da'vet ile uçurdum kebûteri

Zâtî III (G 1654/5 s. 417)

Mektup uçurmak şiirlerde, hem güvercinle hem de süratle gönderilen mektupları anlatmak için kullanılan bir deyimdir. Önemli bir haberin süratle ulaştırılması gerektiğinde, daha çabuk gidip geleceği için, dişisi yumurta üzerinde yatan erkek güvercin tercih edilmiştir.[4] Gamzesi canlar alan sevgiliyi, yırtıcı bir kuş olan şâhine benzeten Ziyâî, kebûterin gücü varsa böyle bir sevgiliye mektubunu iletmesini istemektedir:

Ey kebûter gel Ziyâ'î nâme uçurmak diler

Kudretün var ise anı şâhine iletmege

Mostarlı Ziyâî (G 412/5 s. 266)

---

[3] Ömür Ceylan, **Kuşlar Dîvânı,** İstanbul, Kapı Yayınları, Mart 2007, s. 99-100.
[4] Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar,** İstanbul, MEB Yayınları, 2004, s. 360.

Osmanlı devletinde bir şehrin fethedilmesi yahut bir kalenin düşmesi gibi önemli haberler başkente kuşlarla iletilmekteydi. Sevgilinin zülfünü siyahlığı sebebiyle Şam şehrine; âşığın o zülfe takılı kalan gönlünü de Mısır şehrine benzeten Necâtî, bu şehirlerin harap olduğunun haberini kebûterin döne döne ilettiğini söylemektedir. Bazı güvercinler havada takla atarak uçtukları için "döne döne" ifadesi kullanılmıştır:[5]

Şâm-ı zülfünle gönül Mısrı harâb oldı diyü

Sana iletdi kebûter haberi döne döne

Necâtî Bey (G 472/3 s. 433)

Âşıkla sevgili arasına nifak sokan rakîb, güvercinin kanadına bağladığı mektubun sevgiliye ulaşacağını düşünmektedir. Fakat âşıktan yana olan güvercin, sevgilinin mahallesine yaklaştıkça tüylerini dökecek, rakîbin mektubu yerine ulaşmayacaktır:

Nâmem iletür sanma rakîbâ o hümâya

Döker perini kûyına vardukca kebûter

Gelibolulu Sun'î (G 59/4 s. 471)

Âşık, aşk ateşiyle yanmakta ve ateşli âhlar çekmektedir. Aşağıdaki beytinde Zâtî, sevgilisine aşkını anlatan bir mektup kaleme almış fakat çektiği âhlar yüzünden mektubunu iletecek olan güvercin, gökyüzünde yanmış, kebap olmuştur. Bu yüzden mektubu kiminle ileteceğini kara kara düşünmektedir:

Döne döne oldı ahından kebûterler kebâb

Nâme-i şevki sana Zâtî kimünle gönderür

Zâtî I (G 422/5 s. 422)

---

[5] Ahmet Atillâ Şentürk, **Osmanlı Şiiri Antolojisi,** İstanbul, YKY, Haziran 2004, s. 107.

Hayretî de aynı dertten muzdariptir. Her ne zaman gönül ateşini mektup ile sevgiliye anlatmak istese mektubun yakıcılığından güvercin yanmakta, kebap olmaktadır:

Nice ‘arz idem ‘aceb sûz-ı dili dildâra ben

Nâme göndersem kebûter iltemez biryân olur

Hayretî (G 99/2 s. 197)

Âşığın çektiği âhların dumanını güvercin olarak tahayyül eden Gelibolulu Sun’î, çektiği acıları anlatan mektubunu sevgiliye âhının dumanıyla göndermiştir:

Dûd-ı ahum bir hevâyi gök kebûterdir benim

Yâre anunla uçurdum nâme-i hicrânumı

Gelibolulu Sun’î (G 190/3 s. 520)

Kâ’be’nin üzerinde kuşların ve diğer uçucuların konmasını engelleyen bir hava dolaşımı olduğu bilindiğinden, güvercinler klasik şiirimizde Kâ’be’ye konmaması ile de söz konusu edilmiştir.[6] Kâ’be Müslümanların kıblesidir, âşığın kıblesi ise sevgilinin bulunduğu yerdir. Sevgiliye mektup göndermek isteyen Zâtî, ne yapacağını şaşırmıştır. Çünkü güvercin âşığın âhından gökyüzünde uçamamakta, Kâ’beye (sevgilinin bulunduğu yere) ise konmamaktadır:

Kuş uçmaz gökde ahumdan kebûter Kâ‘beye konmaz

Kim ilte bilmezin mektûbumı senden yana kıblem

Zâtî II (G 955/7 s. 459)

Güvercinlerin ayaklarına haberleşmede bir işaret olması için halka takılmaktadır. Âşık, aşk sahasında mavi renkli güvercin olarak hayâl ettiği feleğin ayağına, âhının dumanından halka halka halhallar yapmıştır:

---

[6] Hakan Yekbaş, “Zâtî Divanında Halk İnanışları”, **Turkish Studies**, Volume 4/2 Winter 2009, s. 1144-1145.

Gök kebûterdür felek ey meh fezâ-yi ‘ışkda

Halka halka dûd-ı âhumdur ana halhâller

Zâtî I (G 448/4 s. 448)

Feleğin aşk sahasında mavi bir güvercin olarak hayâl edildiği aşağıdaki beyitte ise ayın etrafında görülen parlak daireler bu güvercinin halhalı olarak tasavvur edilmiştir:

Gök kebûterdür fezâ-yi ‘ışkun içre bu felek

Hâleyi ana kamer halhâl idübdür ey melek

Zâtî II (G 683/1 s. 187)

Güvercinler haberi iletecekleri yere geldikleri zaman, havada oldukları yerde dönmektedir. Batlamyus teorsine göre de felekler oldukları yerde dönen iç içe geçmiş soğan kabukları olarak düşünülmektedir. Aşağıdaki beyitte gökyüzü, aşk sahasında olduğu yerde dönmekte olan bir güvercine, âşığın âhlarının dumanı ise bu güvercinin ayağına takılan halkalara benzetilmektedir:

Gök mu’allak-zen kebûterdir fezâ-yı ‘ışkda

Halka halka dûd-ı âhumdan anun halhâli var

Zâtî I (G 230/4 s. 230)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Azmîzâde Hâletî Dîvânı (G 734/2 s. 289), Bâkî Dîvânı (G 301/2 s. 208), Cem Sultan Dîvânı (G CCXCVII/4 s. 241), Edincikli Ravzî Dîvânı (G 367/2 s. 240), Hayretî Dîvânı (G 96/3 s. 195, G 412/2 s. 389), Nâbî Dîvânı (K 12/81 s. 83), Nehcî Dîvânı (G 299/2 s. 218), Nev’î Dîvânı (G 508/4 s. 529), Nev’îzâde Atâyî Dîvânı (G 259/4 s. 287), Râmî Dîvânı (G 235/7 s. 536), Revânî Dîvânı (G 251/2 s. 190), Süheylî Dîvânı (K 50/7 s. 143, G 4/1 s. 199), Sünbülzâde Vehbî Dîvânı (K 8/53 s. 109), Sürûrî Dîvânı (G 109/1 s. 170), Şeyh Gâlib Dîvânı (K 20/4 s. 33), Tâcîzâde Ca’fer Çelebi Dîvânı (G 174/5 s. 382, G 185/2 s. 393), Usûlî Dîvânı (G 21/3 s. 117), Yahyâ Bey Dîvânı (G 236/4 s. 430), Zâtî Dîvânı I (G 169/3 s.

169), Zâtî Dîvânı II (G 514/3 s. 18), Zâtî Dîvânı III (G 1053/2 s. 32, G 1366/5 s. 232, G 1584/3 s. 374).

1.1.1.2. Bülbül

Türkçede **sandavaç/sanduvâç,** Arapçada **andelîb,** Farsçada **bülbül**ün yanı sıra **hezâr, şeb-hân, murg-ı seher, murg-ı şeb-hîz, gûyâ-yı çemen** olarak da anılan bülbül, küçük vücutlu, süratli, güzel ötüşlü fakat görülmesi zor bir kuştur.[7] Daha çok sabah ve seher vakitlerinde öten bülbül, ötüşüyle baharın gelişini müjdelemektedir. Baharın gelmesiyle gül olarak nitelendirilen sevgililerle eğlence meclisleri kurulmaktadır. Bunu gören bülbül, hem gülü elinden alındığı için hem de bahar mevsimini müjdelemek amacıyla daha da yüksek sesle ötecektir:

Nevbahâr oldı gelün ‘ayş idelüm güller ile

Salalum ‘âleme âvâzeyi bülbüller ile

Âhî (G 108/1 s. 50)

Bülbülün ötüşü zâr, feryâd, figan şeklinde ifade edilmektedir. Bülbül, gülün aşkıyla gece gündüz inlemektedir. Gülün cefâsına, dikenin saldırılarına maruz kalır. Sevgiliye ulaşmak için bütün sıkıntılara katlanır. Bu yönüyle sadık âşık olarak nitelendirilir. Nâbî, inleyen bülbülden dikenlerin (rakîblerin) gülün eteğini çaldıklarını haber almıştır:

İşitdüm hârlar ol goncenün dâmânın almışlar

Bana tâze haberler ‘andelîb-i zârdan geldi

Nâbî (G 882/4 s. 1121)

[7] Ceylan, **Kuşlar Dîvânı,** s. 61.

“Her kuşun bir mahalli vardır. Karga leşe, baykuş viraneye, bülbül de gülzâra tâyin edilmiştir.”[8] Niyâzî-i Mısrî, bülbülden diyârı olan gülbahçesinin nerede olduğunu öğrenmek istemektedir:

Ey garîb bülbül diyârun kandedür

Bir haber vir gül-izârun kandedür

Niyâzî-i Mısrî (G 38/1 s. 53)

Hezâr-dâstân olarak da anılan bülbül, çok hikâye bilmekte ve bu hikâyeleri güllere anlatmak için bahçelerde ötmektedir. Sâbit aşağıdaki beytinde, hezâr-dâstân olarak anılan bülbülün bu özelliğiyle bahçedeki her güle binlerce haber aktardığını söylemektedir:

Garîb çok bilür ‘andelîb-i zâr havâdis

Çemende her güle nakl eyledi hezâr havâdis

Sâbit (G 43/1 s. 371-372)

Şairler kendi sevgilileriyle bülbülün âşık olduğu gülü şiirlerinde kıyaslamış ve kendi sevgililerinin daha üstün olduğunu bülbüle de onaylatmak istemişlerdir:

Söyle ey mürg-ı seher ey ‘andelîb-i gül-sitân

Var mı gül yüzlüler içre böyle bir gonçe-dehân

Mostarlı Ziyâî (G 343/1 s. 231)

Gül bahçelerini dolaşmış, binlerce gül görmüş olan bülbül, sevgilinin gülden üstün olduğunu, gülün kendisini sevgiliye benzetmesinin haddi olmadığını âşığa haber vermektedir:

[8] Cemal Kurnaz, **Hayâlî Bey Divanının Tahlili,** Ankara, Kurgan Edebiyat Yayınları, 2012, s. 316.

Kendüyi haddüne benzetme gülün haddi degül

Bülbülündür bu haber bu söz anun lâfıdur

Filibeli Vecdî (G 16/4 s. 103)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Âhî Dîvânı (G 42/2 s. 21), Ahmedî Dîvânı (K XLI/2 s. 104, G 315/3 s. 412), Ahmed Paşa Dîvânı (K 9/11 s. 27), Edirneli Nazmî Dîvânı (G 23/2 s. 118), Keçecizâde İzzet Molla Dîvânı (G 20/7 s. 358), Münîrî Dîvânı (G 14/2 s. 350), Nehcî Dîvânı (G 309/1 s. 222).

1.1.1.3. Karga

Arapçada **gurâb,** Farsçada **zâğ** ve **kelâğ** adını alan kargalar, kalın ve uzun gagaları, bet sesleri, parlak zekâlarıyla bilinir ve sürüler hâlinde yaşar.[9] Klasik şiirimizde kimi özelliklerinin benzetme unsuru olarak kullanılmasının yanında haber verme özellikleriyle de anılmaktadır. Bir Roma kültü olarak bilinen mitraist inanca göre karga, Tanrı'nın mesajlarını ve kutsal iletilerini Mitra'ya ulaştıran bir habercidir. Bu anlamda, Tanrı'nın ulağı olmakla görevli olan Merkür'e benzemektedir.[10] Hz. Âdem'in oğlu Kâbil, kardeşi Hâbil'i öldürdüğünde cesedi nasıl gömeceğini ona haber veren Tanrı tarafından gönderilen bir çift kargadır. Hz. Nuh, tufandan sonra yeryüzünde suların çekilip çekilmediğini öğrenmek üzere önce bir karga göndermiş, fakat karga yeryüzünde bir leş görerek onunla meşgul olmuş ve geri dönmemiştir. Bunun üzerine Hz. Nuh kargaya beddua etmiş ve kıyamete dek yüzü kara, rızkı da leş olmuştur. Karga o günden sonra Nuh'un ulağı olarak anılmaktadır.[11]

Kargalar siyah renklidir. Bu açıdan zülf ve geceye teşbih edilir. Gece karanlığında hiçbir şey görünmez, her şey kaybolur. Sevgilinin saçları da siyahtır ve bu saçlarda âşıklarının gönülleri asılıdır. Gönüller bu siyahlığın içinde yitip gitmiştir. Bu yüzden şair Necâtî'ye göre, sevgilinin saçında asılı kalan gönlün durumunu haber verecek olan siyahlığı sebebiyle kargaya benzeyen saçlardır:

---

[9] Ceylan, **Kuşlar Dîvânı,** s. 141.
[10] Yıldırım, **Fars Mitolojisi Sözlüğü,** s. 734.
[11] Ceylan, **Kuşlar Dîvânı,** s. 142.

Zülfi ki ‘arz ider dil-i dîvâne hâlini

Bir zâgdur ki gâ’ib olandan haber virür

Necâtî Bey (G 154/7 s. 241)

Kargaların ötüşü uğursuzluk alâmeti olarak kabul edilmekte ve bu ötüşün kötü haber getireceğine inanılmaktadır. Bu yüzden, ruhlar âleminin doğanı olmak isteyen kişi, kimseye karga gibi kara haber uçurmamalıdır:

Dilersen olmağı şehbâz-ı âlem-i melekût

Uçurma kara haber kimseye gurâb gibi

Sabrî-i Şâkir[12]

1.1.1.4. Hüdhüd

Hüdhüd Arapça bir kelime olup uzun yay biçimli gagalı, güvercinden küçük, başı sorguçlu, kısa kanatlı bir kuş çeşidine verilen isimdir. Bu kuş, Türkçede **çavuşkuşu** ve **ibibik** adlarıyla anılmaktadır. Hz. Muhammed tarafından öldürülmesi ve avlanması yasaklanmış olduğu için Müslümanlarca saygı gösterilen bir kuştur.[13] Hüdhüd, klasik edebiyatımızda Hz. Süleymanla Sebe melikesi Belkîs arasında muhâbereyi sağlaması ile konu edilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de de bahsi geçen bu muhâbere, Neml sûresinde şöyle anlatılmaktadır:

“Süleyman kuşları denetledi ve şöyle dedi: ‘Hüdhüd’ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı? Bana ya mazeretini gösteren apaçık bir delil getirecek ya da onu mutlaka şiddetli bir cezaya çarptıracak yahut boğazlayacağım!’ Çok geçmeden Hüdhüd geldi: ‘Ben, senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Sebe’den sana çok doğru ve önemli bir haber getirdim.’ dedi. ‘Gerçekten Sebe’lilere hükümdarlık eden, kendisine her şey verilmiş ve büyük bir tahtı olan bir kadınla karşılaştım. Onun

[12] Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar,** s. 308.
[13] Gencay Zavotçu, **Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü,** Ankara, Aydın Kitabevi, Mart 2006, s. 230-231.

ve kavminin, Allah'ı bırakıp Güneş'e secde ettiklerini gördüm. Şeytan, kendilerine yaptıklarını süslü gösterip onları doğru yoldan alıkoymuş. Bunun için doğru yolu bulamıyorlar. … Süleyman Hüdhüd'e dedi ki: 'Doğru mu söylüyorsun, yoksa yalancılardan mısın, bakacağız. Şu mektubumu götür, onlara bırak. Sonra bir yana çekil, varacakları sonuca bak.'"[14]

Şiirlerde, Sebe melikesi Belkîs sevgili olarak, aşk ise bu sevgiliye mektup götürüp ondan haber getiren Hüdhüd olarak tahayyül edilmiştir:

Hüdhüd-i şevk ile dildâra uçurdum kâgıd

Bilmem âyâ getirir mi nebe'-i mülk-i Sabâ

Sünbülzâde Vehbî (G 5/2 s. 350)

Aşağıdaki beyitlerde Hüdhüd, Süleymândan Belkıs'a haber getirmesiyle yer almaktadır:

Marhabâ ay câm-i Cem âyîne-i İskenderî

Hâtem-i hukm-i Sulaymân Hudhud-i ahbâr-i mâ

Nehcî (K 2/9 s. 43)

Arş tahtım durur Süleymânım

Hüdhüdüm Belkîsa peyâm oldum

Nesîmî (Trc 3/I/5 s. 377)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Âşık Çelebi Dîvânı (K 11/40 s. 45-46), Nedîm Dîvânı (K 17/12 s. 78), Sünbülzâde Vehbî Dîvânı (K 7/38 s. 98), Şeyh Gâlib Dîvânı (G 121/2 s. 277).

---

[14] **Kur'ân-ı Kerîm,** Neml/20-28.

1.1.2. Dört Ayaklı Hayvanlar

1.1.2.1. Deve

Arapçada **cemel,** erkek deve; **nâka** ise dişi deve demektir. Devenin haber verme özelliği, Mecnûn'un akıl bağından kurtulmuş olmasıyla bağlantı kurularak ele alınmıştır. Aşağıdaki beyitte cemel, delilik hallerinden haber vermektedir:

[M]enzil-i Selmâ göründükde yetür evvel selâm

Sonra ahvâl-i cünûnumdan haber vir ey cemel

Nigârî (G 436/6 s. 265)

Mecnûn o kendinden geçmiştir ki Leylâ'nın dişi devesi yanından geçse de haberi olmamaktadır:

Özünden geçmiş olmuş özge bir mecnûn u şeydâ kim

Görünse nâka-i Leylâ haber-dâr olamaz gönlüm

Şeref Hanım (G 144/3 s. 388)

1.2. Bitkiler

1.2.1. Çemen

Çemen Farsça bir kelime olup yeşil otlarla kaplı, bahçenin oturulacak kısmına verilen isimdir. Nev'î, öldüğünde mezârı toprağında biten her bir çemenin dil olarak gönül çalan sevgilinin ona çektirdiği gamları söyleyeceğini hayâl etmektedir:

Ölicek hâk-i mezârumda biten her çemenüm

Dil olup söyleye ol serv-i dil-ârâ gamını

Nev'î (G 530/4 s. 541)

Şair Nâbî ise şekli itibariyle dil olarak hayâl edilen ırmak kenarındaki her bir çemen yaprağının yaradılış olgunluğundan haber verdiğini söylemektedir:

Senün gûşunda isti‘dâd yok idrâkine yohsa

Leb-i cûda kemâl-i sun‘ı her berg-i çemen söyler

Nâbî (G 121/2 s. 551)

Lâleler kırmızı renkleri ve yapraklarını çabuk dökmeleriyle bilinirler. Hayâlî, bu bilgiden yola çıkarak, çemenlerin dökülen lâle yapraklarını hebâ etmediklerini, bunları kırmızı kâğıt yapıp güle haber gönderdiklerini söylemektedir:

Lâle evrâkın çemenler yele verdi sanmanız

Al kâğıtla güle tâze haber uçurdular

Hayâlî (G 54/2 s. 108)

1.2.2. Çiçekler

1.2.2.1. Gül

Farsça bir kelime olan **gül,** Arapçada **verd** olarak anılmaktadır. Sevgiliyi simgelemesi, kokusu, çiçeklerin padişahı olması ve bahar mevsiminde açması gibi özellikleriyle şiirimizin konusu olmuştur.

Gül yaprakları kat kat görünüşü sebebiyle mecmua olarak düşünülür. Bu yaprakların rüzgârda savrulması ise gülün kâğıt uçurması, haber uçurması şeklinde yorumlanmaktadır. Nâbî, taze gül yaprağından başka, Yûsuf’un gömleğinin haberini verecek kimsenin olmadığını söylemektedir:

Bakılsa yok yine gül-berg-i tâzeden gayrı

Şemîm-i pîrehen-i Yûsufun viren haberin

Nâbî (G 546/2 s. 872)

Gülün padişah olduğu yerde gonca onun süvârisi olarak tasavvur edilir. Gonca ayrıca gençlik sembolüdür.[15] Aşağıdaki beyitte pâdişah olan gül, genç süvarisi ile sevgilisine mektup göndermek istemektedir:

Şâh-ı gülden yine almışdur eline hâme gül

Goncalardan yâre göndermek dilermiş nâme gül

Revânî (G 236/1 s. 185)

Özellikle miraciyelerde 'gül'ün, Hz. Muhammed'in terinden bittiği anlatılmaktadır. Keçecizâde İzzet, çocukların babalarının adlarıyla anılmaları gibi gülsuyunun da yaradılış kokusundan haber verdiğini belirtmektedir:

Denir o gonçe-i bâğ-ı kemâle ibni fülân

Verirse bûy-ı nesebden haber gül-âb gibi

Keçecizâde İzzet Molla (G 513/7 s. 633)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Ahmedî Dîvânı (K 7/1 s. 25), Bağdatlı Rûhî Dîvânı I (G 368/2 s. 551), Bağdatlı Rûhî Dîvânı II (G 1050/4 s. 998), Fuzûlî Dîvânı (K 9/33 s. 46), Muvakkitzâde Pertev Dîvânı (Th XXXII/5 s. 335), Nâmî Dîvânı (G 316/1 s. 202), Revânî Dîvânı (K 15/31 s. 55), Sehâbî Dîvânı (G 50/4 s. 42, G 233/2 s. 107).

1.2.2.2. Gonca

Gülün açılmamış hâli olan **gonce** Farsça bir kelime olup Türkçede **gonca** şeklinde kullanılmaktadır. Rengi ve kapalı olması dolayısıyla sevgilinin ağzına teşbih edilir. Goncanın açılması, sevgilinin konuşması yani ağzından haber çıkması anlamına gelmektedir. Gül bahçesinde sevgilinin gonca dudaklarından haber alan âşık, gamdan yakasını parçalamış ve kan içinde kalmıştır:

[15] Nejat Sefercioğlu, **Nev'î Divanı'nın Tahlîli,** Ankara, Akçağ Yayınları, 2001, s. 441.

Gonce la'linden haber almış gül-şende kim

Bagrı gamdan hûn olup çâk-i girîbân eylemiş

Sehâbî (G 179/3 s. 87)

Goncanın açılarak gül hâlini almasını farklı bir sebebe bağlayan Hecrî, güle, bülbüle olan aşkını itiraf ettirmek için goncanın ağzından haber çektiğini söylemektedir:

Güle gül gibi gülşende dedürdüm bülbüle meylin

Yine nâzüklük-ile gonce agzından haber çekdüm

Hecrî (G 101/4 s. 151)

Ramî, yine gonca ağız bağlantısından yola çıkarak bu bahçede açan her goncanın hâl erbâbına insan mülkünden haber verdiğini dile getirir:

Her gonce kim güşâdedür ey dil bu bâgda

Erbâb-ı hâle mülk-i 'ademden haber virür

Râmî (G 111/5 s. 412)

Sevgilinin dudakları çok küçüktür ve kapalıdır. Bu yüzden gâib (yok/kayıp) olarak nitelendirilir. Açılmış gül ise kıvrımlarıyla kulağı andırır. Gonca, sevgilinin ağzının sırrını keşf ederek kayıp olandan (dudaktan) haber vermiş, gül ise bu haberi işitmekte geç kalmıştır:

Gelüp bülbüllere sırr-ı dehânun keşf ider gonca

Kulak tutsa nola gül virdi gâ'ibden haber gonca

Nev'îzâde Atâyî (G 209/1 s. 263)

Goncanın konuşarak lâ'l dudaklarını göstermesi, dudaklarından haber vermesiyle şebnem (çiğ tanesi) onun ağzını mücevherlerle (inci dişlerle) doldurmuştur:

Gonca gülşende virelden leb-i la'lün haberin

Toldurur gevher ile azgını şebnem anun

Emrî (G 295/4 s. 161)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Cinânî Dîvânı (K 7/6 s. 31), Kâtibzâde Sâkıb Dîvânı (K 3/5 s. 111, G 398/4 s. 533), Münîrî Dîvânı (K 11/44 s. 182), Sehâbî Dîvânı (K 8/I-5 s. 17, G 366/4 s. 155).

1.2.2.3. Sûsen

Susam çiçeği de denilen **sûsen** Farsça bir kelime olup adını Yunan mitolojisinde Gökkuşağı Tanrıçası **İris**'den almaktadır. Gökkuşağını simgeler ve gökle yer arasındaki bağlantıyı sağladığı için Olympos tanrıları İris'i ulak olarak insanlara haber salmak için kullanır. Çiçeklerin dilinde "Sana bir haberim var." anlamına gelen sûsen, "ayağı tez, yel gibi uçan" olarak vasıflandırılmaktadır.[16] Sûsen sivri ve uzun yaprakları sebebiyle edebiyatımızda dile teşbih edilmiştir. Haber verme özelliği bu benzetmeden dolayıdır. Sayfalarca sevgilinin güzelliğini metheden Hamdullah Hamdî, sûsen gibi bin dilden haber verdiğini söylemektedir:

Gül gibi medh-i hüsnüni Hamdî varak varak

Sûsen gibi hezâr zebândan haber virür

Hamdullah Hamdî (G 36/7 s. 24)

Şairler, padişahları ya da devlet büyüklerini methettiklerinde onlara hediye vermek âdet hâlini almıştır. Şebnem de çemende goncayı methettiği, onun güzelliklerini haber verdiği için sûsenin ağzını iyi incilerle doldurmuştur:

---

[16] Azra Erhat, **Mitoloji Sözlüğü,** İstanbul, Remzi Kitabevi, Ağustos 1996, s. 157.

Sûsen çemende medhini söylerdi goncenün

Toldurdı şebnem azgını dürr-i hôşâb ile

Karamanlı Nizâmî (G 106/4 s. 226)

Bağdaki çiçeklerin hâlinden haber almak isteyenler bağın sözcüsü ve habercisi olan sûsene başvurmaktadır:

Bâg şöyle haste olmış kim göre varup bugün

Sûsen ile goncayı sordum dil agız virmedi

Mesîhî (G 276/3 s. 295)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Ahmed Paşa Dîvânı (K 38/28 s. 133), Fuzûlî Dîvânı Şerhi (G 276/4 s. 674), Karamanlı Aynî Dîvânı (G 123/2 s. 392), Mânî Dîvânı (G 98/2 s. 97), Mihrî Hatun Dîvânı (G 31/3 s. 472).

1.2.2.4. Sünbül

Farsça bir kelime olan **sünbül**, klasik Türk şiirinde renk ve koku yönünden sevgilinin saçına teşbih edilmekte, tazeliği ve deste deste oluşuyla da anılmaktadır. Rengi itibariyle gökyüzü başta olmak üzere çeşitli unsurlarla ilgi kurulduğu da olur.[17] Önemli bir olay iletileceği zaman acele edilir, haberciler çok hızlı koşmak suretiyle mesajları istenilen yere ulaştırırdı. İşte bu aceleden dolayı tere batmış olan (mavi) sünbül, bahar haberini veren bir müjdecidir:

Yine gömgök tere batmış çıka geldi çemene

Nev-bahâr irdi diyü virdi haberler sünbül

Bâkî (K 24/8 s. 47)

---

[17] Özge Öztekin, **Divanlardan Yansıyan Görüntüler,** Ankara, Ürün Yayınları, 2006, s. 340.

Baharın gelmesiyle güller ve diğer çiçekler açmaya başlayacak bağ bahçe şenlik havasına bürünecektir. Gülün açması, bülbülün (âşığın) bütün yıl dört gözle beklediği bir olaydır. Gülün yolundan gelen sünbül, verdiği bahar müjdesiyle bülbülü coşturmuştur:

Ne durursun ey mugannî ki hurûşa geldi bülbül

Bu gice kudûm-ı gülden bize müjde verdi sünbül

Yahyâ Bey (Mfr 29 s. 441)

1.2.2.5. Benefşe

Farsça bir kelime olan **benefşe,** Türkçede **menekşe** şeklinde kullanılmaktadır. Bahar geldiğinde ilk açan çiçeklerden biridir. Bu yönüyle baharın gelişini müjdeleyen çiçek olarak anılmaktadır. Bütün kış toprak altında kalan menekşe, gül padişahının uzak yolundan gelmiş ve gül bahçesine taze haberler vermiştir:

Virdi haber-i tâze kudûm-ı şeh-i gülden

Geldi yine bin şevk ile gülzâra benefşe

Mânî (G 368/2 s. 225)

Teber, padişahın önünden giden ve aynı zamanda habercilik vazifesi bulunan peyklerin (Bkz. Peyk) ellerinde taşıdıkları yarım ay biçimindeki savaş âletidir. Elinde teberi ile gül bahçesine gelen menekşe ya bahar peyki olmuş ya da gezinmeye gelmiştir:

Yâ peyk-i bahâr oldı ya seyrâna benefşe

Geldi teberi elde gülistâna benefşe

Vusûlî (G 168/1 s. 177)

1.3. Dört Unsur (Anâsır-ı Erbaa)

1.3.1. Hava

1.3.1.1. Rüzgâr

Rüzgâr, Farsça bir kelime olup Türkçede **yel,** Arapçada **rîh** olarak geçmektedir. Farsça **bâd** kelimesi de rüzgârla aynı anlamdadır. Rüzgârların haber getirmesi ve müjdeci olması eski çağlardan bu yana pek çok toplumun inanışında yer bulmuştur. Türkler, rüzgârlar vasıtasıyla mevsimleri birbirinden ayırıyor ve Öngdin yeli adını verdikleri bahar rüzgârlarını baharın müjdecisi kabul ediyorlardı.[18] Acemlerin, rüzgâr tanrısı olarak kabul ettikleri bâd "hız, çok hızlı gitme, at" anlamlarına gelmekteydi. Süleyman Peygamberin elinde bulunan rüzgâr onu ve tahtını istediği yere ulaştırırdı. Süleyman Peygamberin rüzgârla hareket eden halı üzerinde seyahat etmesi mazmununun Fars edebiyatındaki yaygınlığı da rüzgârın mesaj taşıma özelliğinin kutsal niteliklere dayandırıldığını göstermektedir.[19]

Kur'ân-ı Kerîm'de de rüzgârlardan müjdeciler olarak bahsolunmaktadır: "Rahmetinin önünde, müjdeci olarak rüzgârları gönderen Allah'tır. Rüzgârlar, yağmur yüklü bulutları yüklendiğinde, onu ölü bir memlekete gönderir, su indirir ve onunla her türlü ürünü yetiştiririz. Ölüleri de işte bunun gibi diriltiriz. Belki bundan ibret alırsınız."[20]

Klasik Türk şiirinde, dinî ve mitolojik altyapısı bulunun rüzgârların haber taşıyıcılık özelliğine, **bâd, rüzgâr, yel** kelimelerinin yanında bu kelimelerle kurulmuş çeşitli tamlamalarla da değinilmiştir: **bâd-ı seher, seher yili, tan yili, bâd-ı şimâl, bâd-ı subh, bâd-ı bahar, bâd-ı gülşen, bâd-ı vezân, bâd-ı nev-rûz, rûzigâr-ı visâl.**

Klasik şiirimizde âşığın rüzgâra yüklediği en önemli vazife sevgiliden haber getirmesidir. Âşığın kıblesi sevgilinin olduğu taraftır. Âşık, kıblesi olarak vasfettiği sevgilinin mahallesinden esmekte olan rüzgârdan hayırlı haberler beklemektedir:

---

[18] Ögel, **Türk Mitolojisi,** II. Cilt, s. 300.
[19] Yıldırım, **Fars Mitolojisi Sözlüğü,** s. 132-133.
[20] **Kur'ân-ı Kerîm,** A'râf/57. Ayrıca Bkz.: **Kur'ân-ı Kerîm,** Rûm/46, Neml/63.

Ey kûy-i nigârumdan esen bâd-ı safâ-bahş

Vir hayr haberler bize kıble kıbelinden

Zâtî III (G 1140/3 s. 85)

Seher vakti edilen duaların kabul olunacağına inanılır. Bu vakitte esen seher rüzgârı, âşığın ettiği duaların kabul olduğunun haberini sevgiliden getirdiği vuslat müjdesiyle vermektedir:

Kûy-ı dilberden beşâretle gelüp bâd-ı seher

Can kulagına getürdi vasl-ı cânandan haber

Rumelili Za'îfî (G 64/1 s. 115)

Sevgilinin geleceği müjdesini veren rüzgâr, âşığın gam çekmekte olan gönlünü gamdan âzâd eder:

Getürdün müjde-i teşrîfini ey bâd hoş geldün

Dil-i gam-gînüm itdün gussadan âzâd hoş geldün

Neylî (G 109/1 s. 137)

Sabah olduğu zaman mum söndürülür. Bunu mumun ölmesi olarak yorumlayan Fuzûlî, sabah rüzgârından güneş yüzlü sevgilinin geleceğini haber aldığı için kendisine mum gibi ölmek zamanı geldiğini söylemektedir:

Verdi bâd-ı subh bir horşîd-tal'at müjdesin

Şem'-veş veh kim bu dem ölmek mukarrerdür mana

Fuzûlî Dîvânı Şerhi (G 21/5 s. 81)

Sevgiliden haber almak için durmadan sağa sola koşturan âşık, kendisini seher peykine benzetmektedir:

Haberün bilmek içün her kime irsem soraram

Olmışam peyk-i seher bigi devân sen gideli

Karamanlı Aynî (G 452/5 s. 641)

Rüzgâr estiği zaman etraftaki tozu toprağı kaldırdığı için bunların insanların gözüne kaçmasına sebep olarak, insanlara rahatsızlık verir. Göze girmek deyimi, kişinin başkasının gözünde değer kazanması anlamına da gelmektedir. Aşağıdaki beyitte bu deyimi tevriyeli kullanan Şeyh Gâlib, rüzgârın sevgilinin ayağının tozundan haber verdiği için göze girdiğini savunmaktadır:

Vermez mi hâk-ı makdem-i dildârdan haber

Yâ ol sebeble gözlere girmez mi rûzgâr

Şeyh Gâlib (G 105/3 s. 266)

Âşık, sevgiliye kavuşamamanın, ondan ayrı kalmanın acısına daha fazla dayanamayarak can verir. Âşık, ayrılığına dayanamayarak öldüğünü bilmesi için rüzgârdan sevgilisine mezarı toprağının tozlarını iletmesini istemektedir:

Rahm eyleye şâyed benüm hicrinde cân virdügüme

Lutf eyle gerd-i hâkümi cânaneye iy bâd ilet

Edirneli Nazmî (G 924/2 s. 609)

Âşık, aşk derdiyle gönülden âh eder. Çektiği âhların ateşinin postacı güvercinin kanadını yakmasından korkan âşık, sevgiliye mektubunu iletmesi için rüzgârdan yardım istemektedir:

Sûz-ı dil yakmasun ey bâd kebûter bâlin

Sen ilet şâha Sehâbî kulınun nâmesini

Sehâbî (G 428/5 s.176)

Aşk ateşiyle yanıp kavrulan âşık, rüzgârın her sabah sevgilinin kokusunu getirmesine de razıdır:

Bâd ilen gönder saçın bûyun bana her subh-dem

Gel ki yandım geçti hadden intizârım kandasın

Nesîmî (G 311/11 s. 286)

Saç, rengi ve şekli itibariyle sünbüle teşbih edilir. Sevgilinin saçının her bir telinde bir âşığın gönlü asılıdır. Bu âşıkların hâlini merak eden şair Leylâ, mekânı saçların gölgesinde olan bu gönüllerin sağ olduklarını öğrenmiştir. Beyitte destelenmiş saç ile sünbül arasında benzerlik kurulmuştur:

Dil-i ‘uşşâkı sordum bâd-ı subha cümle saglarmış

Mekânı sâye-i zülfünde gök sünbülli bâglarmış

Leylâ Hanım (G 47/1 s. 261)

Rüzgârların Allah'tan insana haber getirmesi, Allah'ın bir elçisi olarak tasavvur edilmesine imkân vermiştir. Rüzgârlar, klasik şiirde yalnızca âşığın maddi dünyadaki sevgilisi ile değil; ilâhi sevgili ile haberleşmeyi de sağlaması ile konu edilmiştir.[21] İnsan, cennetten kovularak Allah'tan uzak düşmüştür, bu yüzden sazlıktan koparılan bir ney misali asıl vatanına özlem duyar. Bu dünyaya düşerek Allah'tan ayrı kalan Yûnus'un ilâhî sevgiliyle haberleşmesini sağlayan seher yelidir:

Dostdan haber kim getürdi sorun seher yillerine

Hak Çalab'um bititmesin ayrılıgın kullarına

Yûnus Emre (G 345/1 s. 280)

Keçecizâde İzzet, cennet bahçesinde Allah'ın huzuruna hasret çektiği haberini rüzgârla ulaştırmak istemektedir:

---

[21] F. Gülay Mirzaoğlu, “Alevi-Bektaşi Şiirinde Bâd-ı Sabâ Motifi”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**/2012/61, s. 109-116.

‘İzzet Cenâb-ı Gâlibe bâğ-ı behiştde

Benden peyâm-ı hasreti vermez mi rûzigâr

Keçecizâde İzzet Molla (G 151/6 s. 431)

Bahar rüzgârlarının en önemli özelliği, baharın gelişini müjdelemeleridir. Aşağıdaki beyitte de bahar rüzgârı gül bahçesine gelerek, bahar padişahının çemen mülküne geleceğini haber vermiştir:

Şeh-i nev-rûz çemen mülkine ‘azm itdi deyu

Gül-şene geldi seher virdi haber bâd-ı bahâr

Râmî (K 21/4 s. 173)

Gül yaprakları mecmuaların varakları olarak düşünülür. Mektup uçurmak acele ile bildirmek anlamındadır. Aşağıdaki beytinde şair, gül bahçesinin rüzgârından çift renkli gül olarak bilinen gül-i ra‘nâdan bir haber alırsa gül yaprağı ile hemen bülbüle bildirmesini istemektedir:

Bülbül-i şûrîdeye gül-berg ile mektûb uçur

Vâr ise ey bâd-ı gülşen verd-i ra‘nâdan haber

Nev’îzâde Atâyî (G 45/3 s. 190)

İlkbaharın başlangıcı olan nevrûz rüzgârı ise haberleşmek için güvercin uçurmak yerine nesrîn yaprağından mektup yazıp uçurmuştur:

Her yana mektûb uçurdı bâd-ı nev-rûzî

Berg-i nesrîni kebûter gibi perrân eyledi

Bâkî (K 7/9 s. 17)

Kasırga, sert rüzgâr olarak bilinen tündbâd, şiirimizde de olumsuzluk sembolü olarak kullanılmakta ve kederli haber getirmektedir:

Söyündi şem'i vü tagıldı cem'i her birinün

Çü tünd-bâd-ı havâdis cihâna virdi keder

Âşık Çelebi (K 14/62 s. 62)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: / Bâd / Azmîzâde Hâletî Dîvânı (G 608/4 s. 260), Edirneli Nazmî Dîvânı (K 12/46 s. 88, G 1245/2 s. 782, G 1251/2 s. 784, G 1277/1 s. 796, G 1373/1 s. 849, G 5502/4 s. 2934, Nzr 5186/3 s. 2762, Nzr 6938/3 s. 3689), Hayretî Dîvânı (G 27/1 s. 150), Kânî Dîvânı (G 55/2 s. 233, T 55/3 s. 233), Nâ'ilî-i Kadîm Dîvânı (K XXX/1 s. 160), Necâtî Bey Dîvânı (K 1/4 s. 22), Nev'îzâde Atâyî Dîvânı (K 21/49 s. 125, K 21/96 s. 129, G 2402/2 s. 1330, Msd 3/IV/1 s. 160), Sehâbî Dîvânı (G 121/3 s. 66, G 413/3 s. 170), Şeref Hanım Dîvânı (Mrb 2/5 s. 220), Şeyhî Dîvânı (K 11a/13 s. 45), Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı (G 293/1 s. 318), Vahyî Dîvânı (G 159/4 s. 364) **/ Rüzgâr /** Bâkî Dîvânı (G 416/3 s. 257), Keçecizâde İzzet Molla Dîvânı (G 151/2 s. 431), Prizrenli Şem'î Dîvânı (K 12/12 s. 26), Şeyh Gâlib Dîvânı (G 105/6 s. 267) **/ Yel /** Fuzûlî Dîvânı (K 14/31 s. 62) **/ Bâd-ı seher / Seher yili / Tan yili /** Ahmedî Dîvânı (K LXXIII/3 s. 189), Amrî Dîvânı (G 32/5 s. 68), Gelibolulu Sun'î Dîvânı (G 31/2 s. 460, G 44/1 s. 465), Kânî Dîvânı (K 30/7 s. 111), Mânî Dîvânı (G 45/1 s. 71, G 106/2 s. 101), Mostarlı Ziyâî Dîvânı (G 487/2 s. 305), Münîrî Dîvânı (K 22/34 s. 220), Nâbî Dîvânı (G 590/3 s. 906), Nâ'ilî-i Kadîm Dîvânı (K XV/13 s. 96), Necâtî Bey Dîvânı (G 627/1 s. 540), Nev'î Dîvânı (G 353/1 s. 440), Râmî Dîvânı (K 15/3 s. 138, K 29/25 s. 212, K 30/135 s. 231) **/ Bâd-ı Subh /** Arpaemînizâde Mustafa Sâmî Dîvânı (G 38/6 s. 323, G 54/5 s. 333, G 68/5 s. 341), Cem Sultan Dîvânı (G XLV/1 s. 96), Fuzûlî Dîvânı (G 15/5 s. 138), Münîrî Dîvânı (G 257/5 s. 467), Nehcî Dîvânı (G 317/1 s. 225), Nev'îzâde Atâyî Dîvânı (K 3/5 s. 58, G 117/5 s. 223), Zâtî Dîvânı III (G 1061/4 s. 37, G 1061/5 s. 37) **/ Bâd-ı Bahar /** Beyânî Dîvânı (G 75/3 s. 123), Nehcî Dîvânı (G 317/2 s. 225), Süheylî Dîvânı (K 22/22 s. 92) **/ Tündbâd /** Âgâh Dîvânı (G 68/1 s. 94).

1.3.1.2. Sabâ

Sabâ, Arapça bir kelime olup gün ile gece beraber olduğunda gün doğusundan esen hafif ve lâtif rüzgâra verilen isimdir. Şairlerin dilinde ise sevgilinin semtinden esen rüzgârdır.[22] Âşığın dostu olan ve değişik yerleri gezen sabâ, özellikle âşığa sevgiliden haber getirmesiyle şiirimizin konusu olmuştur. Âşığa sevgilinin saçının kokusunu, ayağının tozunu da getiren sabâ, bazen de aşkından zayıflayan ve güçsüz düşen âşığı sevgiliye götürür.[23] Klasik Türk şiirinde karşımıza en fazla çıkan haberleşme vasıtası sabâdır. Sabâ kelimesinin tek başına kullanımı daha yaygın olmakla birlikte **bâd-ı sabâ, peyk-i sabâ** tamlamalarıyla da haberleşmeye vurgu yapılmaktadır.

Sabâ'nın haberleşme vasıtası olarak yüklendiği birkaç temel vazife vardır. Bu vazifeler şiirlerdeki kullanım sıklığına göre ayrıştırılarak aşağıda sıralanmıştır:

1. Tasavvufî şiirde sabâ, ilâhî sevgiliden haber taşır. Halk şiirinde ve klasik Türk şiirinde ise daha çok beşerî aşk ile ilişkilidir ve sevgiliden haber getiren sembolik bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır.[24] Âşık, sabâ'nın gelip gittikçe sevgiliden haber getirmesini kendisini merakta bırakmamasını istemektedir:

Âmed-şüd eyledikçe getür yârdan haber

Koyma beni sabâ kerem it intizârda

Şeref Hanım (G 200/5 s. 417)

Âşık, sabâ rüzgârından sevgilinin mahallesinden geçtikçe kendisine sevgilisinden haber getirmesini istemektedir:

Güzer itdükce iy bâd-ı sabâ kûy-ı nigârumdan

Esenlikle bana irgür haber her demde yârumdan

Edirneli Nazmî (G 4718/1 s. 2516)

---

[22] Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar,** s. 417.
[23] H. Dilek Batislam, "Divan Şiirinde Sabâ", **Osmanlı Tarihi Araştırmaları XXVI,** Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu'na Armağan II, İstanbul 2005, s. 16.
[24] Mirzaoğlu, "Alevi-Bektaşi Şiirinde Bâd-ı Sabâ Motifi", s. 127.

Haberleşme vazifesini üstlenerek peyk ve tatar gibi isimler alan kimselerin çok hızlı koşmak sûretiyle haberleri istenilen yere ulaştırdıkları bilinmektedir. Sabâ rüzgârının esişini bu habercilerin hızlı koşmasına benzeten Bağdatlı Rûhî, sabâ'nın sevgilinin kapısından bir haber getirdiğini düşünmektedir:

Katı sür'atle gelürsin der-i dildârumdan

Yine ey bâd-ı sabâ bir haberün var gibi

Bağdatlı Rûhî II (G 1042/2 s. 992)

Sevgilinin yüzü beyaz kâğıda, bu yüz üzerindeki ayva tüyleri ise beyaz kâğıt üzerine yazılan mektuba benzetilmektedir. Âşığın dostu olan sabâ, sevgilinin hattıyla yazılan mektubu âşığa uçurmuş yani âşığa sevgiliden haber vermiştir:

Hatt-ı yâr ile uçurur 'âşıka nâme sabâ

Her gelen dôstdan kâgıdlar başlar tâcdır bütün

Âdile Sultan (G 133/5 s. 420)

Peykler bir nevi postacı vazifesi görerek resmî haberleri iletmek üzere mektup taşırlardı. Sevgilinin sitem mektubunu getirmekte olan sabâ peyki, Pertev'in evinin nerede olduğunu soruşturmaktadır:

Geliyor peyk-i sabâ elde sitem-nâme-i yâr

Kandadur hâne-i Pertev diyü pürsân olarak

Muvakkitzâde Pertev (G CCLXXXII/5 s. 168)

Gam hastası âşığın sağlık bulması için can doktorundan (sevgiliden) sabâ vasıtasıyla gelecek bir söz yeter, mektuba gerek yoktur:

Çü hasta-i gama sıhhat tabîb-i cânından

Agız cevâbı yeter ey sabâ ne nâme gerek

Nehcî (G 109/2 s. 174)

Sevgilinin haberini âşığa getiren sabâ, âşığın yaralı vücûduna can vermiş, dert ehline dermandan haber vermiştir:

Sabâ lûtf ettin ehl-i derde dermândan haber verdin

Ten-i mecrûha cândan cânandan haber verdin

Fuzûlî (G 165/1 s. 210)

Sabâ'nın sevgiliden âşığa getireceği haber, aşk derdiyle ölümün eşiğine gelen âşığı diriltecek, ona ruh bağışlayacaktır:

Gamdan öldüm ey sabâ vir bana cânumdan haber

Rûh-bahş ol söyle ol rûh-ı revânumdan haber

Cinânî (G 55/1 s. 491)

Âşık ölüp kabre konulduğunda bile sabâ'nın seher vakti "İsâ-nefesli sevgilin geliyor." demesi onun dirilmesine yetecektir:

Beni dir' görmek isterse seherden kabrüm üstine

'İsâ-dem gelür diyü haber virsün sabâ gelsün

Sürûrî (G 346/4 s. 291)

Âşık, sabâ'dan sevgilisinin hangi gül bahçesinde gezindiğinin haberini öğrenmek istemektedir:

Kankı gülşen seyrin eyler lutf idüb gel iy sabâ

Bana vir togru haber serv-i revânumdan benüm

Edirneli Nazmî (Nzr 4409/3 s. 2364)

Âşık, bâd-ı sabâ her estiğinde, sevgilisinin geleceğine dair bir haber alacağını umarak heyecanlanmaktadır:

Her dem ki eser bâd-ı sabâ yüregüm oynar

Cânâne gelür diyü meger kim haber eyler

Dede Ömer Rûşenî (G 23/2 s. 135-136)

Sabâ'dan sevgiliye kavuşma müjdesini alan âşık buna inanamamakta ve duyduğu haberin sevinci karşısında canını bile vermeye razı olmaktadır:

Müjde-i vaslında yârun ey sabâ gerçek misin

Ayagun topragına cânum fedâ gerçek misin

Üsküblü İshâk Çelebi (G 200/1 s. 248)

Sabâ peyk olup sevgiliden vuslat müjdesini getirince, nergis sevincinden başındaki külâhı havaya fırlatacaktır:

İrürdi peyk-i sabâ müjde-i visâlüni kim

Külâhını göge ol şevk ile atar nergis

Münîrî (K 16/26 s. 195)

Bağdatlı Rûhî, sevgilisinin kimlerle gezdiğini öğrenebilmek için sabâ'yı berîd (haberci, postacı) yapıp bayram yerine göndermek istemektedir:

Ol serv-kâmeti kimlerle salınur görelüm

Sabâyı 'îd-gehe gönderüp berîd idelüm

Bağdatlı Rûhî II (G 807/6 s. 839)

Bâd-ı sabâ sevgiliden âşığa haber getirdiği için âşığın dostu olarak bilinir. Fakat bu devirde dostlarda vefa kalmamış, bâd-ı sabâ da sevgiliden âşığa haber getirmez olmuştur:

Nice demdir peyâm-ı yâr ile bâd-ı sabâ gelmez

Zamâne âşinâsından gönül umma vefâ gelmez

Şeref Hanım (G 72/1 s. 350)

Beklediği haberi alamayan âşık, sabâ rüzgârından artık ümidi kesmiş, sadece hasret habercisinin yolunu gözlemektedir:

Nesîmi subhdan bâd-ı sabâdan kesdim ümîdim

Bu yolda kâsid-i hasretden özge muntazar yokdur

Osman Nevres (G 77/3 s. 309)

2. Rüzgârlar taşıyıcı olarak bilinirler ve estikleri bölgelere geldikleri yörelerin havasını taşırlar. Sevgilinin diyârından gelen sabâ rüzgârı da sevgiliye ait bir kokuyu âşığa taşıyacaktır. Bu da genellikle şiirlerde misk kokulu olarak övülen zülfünün kokusu olacaktır.

Sabâ sevgilinin saçının kokusunu âşığa ileterek bu vesileyle sevgilinin durumundan âşığı haberdar eder. Nesimî, sevgilisinin ne durumda olduğunu öğrenmek için sabâ'dan sevgilinin saçının taze kokusunu getirmesini istemektedir:

Şol mutarrâ misk-i zülfünden sabâ vergil haber

Şol yüzü gül kâmeti serv-i çınârım hoş mudur

Nesîmî (G 69/2 s. 117)

Âşık, sevgiliden uzakta sürekli gam çekmektedir. Bulunduğu yeri aydınlatacak güneşi (sevgilisi) yoktur. Âşık, pervanedir ama şem'i yanında değildir. Bu yüzden âşığın mahalli kelime manası karanlık, akşam olan "Şâm" diyarına teşbih edilir. Karanlıkta kalmış âşığa, sevgilinin saçının kokusunun tüm dünyayı sardığı haberini ulaştıran bâd-ı sabâ'dır:

Mu‘attar eyledi gîsûları cihânı diyü

Getürdi bâd-ı sabâ Şâma yine tâze nüvîd

Bağdatlı Rûhî I (G 123/2 s. 383)

Miskin en güzeli Hoten dağlarında gezinen erkek ceylanın karın derisi altındaki bezden elde edilmektedir. Aşağıdaki beyitte bu bilgiye gönderme yapan Rumelili Zâ'îfî, sabâ sevgilinin saçının kokusundan haber verince Hoten miskinin deliler gibi dağlara düştüğünü söylemektedir:

Dîvâne gibi misk-i Hotan taglara düşdi

Çün virdi sabâ bûy-i saçundan haber iy dost

Rumelili Zâ'îfî (G 31/5 s. 91)

Güzel kokular satan kimselere attâr denilmektedir. Aşağıdaki beytinde bir misk adını bilmek için attâr olmaya gerek olmadığını söyleyen Necâtî, sevgilinin saçının haberini sabâ rüzgârından soranlara kızmaktadır:

Zülfi haberin bâd-ı sabadan ne sorarsın

Bir misk adını bilmege ‘attâr gerekmez

Necâtî Bey (G 213/2 s. 277)

Sevgilinin saçı siyahtır ve misk sürülerek güzel kokması sağlanır. Hâl ve hatta da misk sürüldüğü bilinmektedir. Sevgilinin saçının kokusunu duymak aynı zamanda yanak üzerinde bulunan hâlin ve hattın da kokusunu almak olacaktır. Hâl, rengi itibariyle bir Hintli olarak hayâl edilir. Bu yüzden aşağıdaki beytinde Necâtî, sevgilinin saçının kokusundan hâlinin ve hattının haberini getiren sabâyı, ilaç getiren Hintli hocalara benzetmiştir:

Hat-u-hâlün haberin virdi sabâ zülfünden

Döndi ol hâce-i hindûya ki dârû getürür

Necâtî Bey (G 179/5 s. 256)

Sevgilinin saçının her telinde bir âşığın gönlü asılıdır. Sevgilinin yüzüne ulaşmayı arzulayan âşık, saç tuzağına takılıp kalır, öteye geçemez. Âşıkların gönlünü bu belâdan uzak tutmak isteyen Fehîm-i Kadîm, sabâ rüzgârından sevgilinin saçının haberini istemektedir:

Ey bâd-ı sabâ zülfine yârun güzer eyle

Gâhi dil-i ‘uşşâka belâdan haber eyle

Fehîm-i Kadîm (G CCLXII/1 s.652)

Âşık, değil sevgilinin haberini, saçının kokusunu bile alamamış olmaktan şikâyetçidir. Bu yüzden sabâ rüzgârının bulunduğu semte uğramadığını düşünmeye başlamıştır:

Haber-i yâr degil bûy bile gelmedi hayf

Yohsa bu semtlere bâd-ı sabâ gelmez mi

Esrâr Dede (G 253/3 s. 569)

Sevgilinin saçının telinden peyk-i sabâ aracılığıyla istediği haberi alan âşık ise mutlu gezmektedir:

Şâdâne gezer gönlüm zîrâ tel-i dilberden

San peyk-i sabâ imdi sunmuş ana peygâmı

Nigârî (G 689/7 s. 414)

3. Âşık, sevgiliyle hiçbir zaman bir araya gelemez. Sevgiliyi görmek kolay değildir. Âşık bunu ancak hayâl edebilir. Bir araya gelmek istese de arada rakîbler vardır, âşığa izin vermezler. Sevgilisiyle görüşebilme imkânı bulamayan âşık, bazı vasıtalar yardımıyla sevgiliden haber alır ya da ona haber gönderir. Bu vasıtaların en önemlilerinden olan sabâ, âşığın sevgiliye haber göndermesini sağlayan bir nevi postacı vazifesi görür:

Âşığın çektiği âhlar yüzünden haberci kuşlar olarak bilinen Hüdhüd ve güvercin yanmakta, sevgiliye haberini iletecek kimseyi bulamayan âşık sabâ'dan yardım istemektedir:

Sabâ bi'llâh lutf it yâre sen peygâmumı irgür

Ki sûzumdan yanar Hüdhüd kebâb olur kebûter hem

Sehâbî (G 274/7 s. 122)

Âşığın candan yazdığı aşk mektubunu, güleryüzlü sevgilisinin eline ulaştıracak olan postacı, sabâ'dır:

Bu şevk-nâmei kim yazmışam sabâ cândan

Kerem kılup sunıvir yâr-ı mihr-bân eline

Molla Aşkî (G 111/5 s. 522)

Gönlü yaralı âşık, sabânın kendine merhamet etmesini ve sevgiliye hasret haberlerini iletmesini istemektedir:

Rahm eyle bir nefes bu dil-efgâra iy sabâ

Hasret haberlerin ilet ol yâra iy sabâ

Karamanlı Aynî (G 19/1 s. 312)

Güle olan aşkıyla şiirimize konu olan bülbül, sadık âşığı simgelemektedir. Sabâ vasıtasıyla sevgilinin kapısına selâm gönderen âşık, bülbülün yani âşığın haberini gül bahçesine iletmektedir:

İy sabâ yüri selâmum der-i cânâna ilet

Haber-i bülbüli ya'nî ki gülistâna ilet

Edirneli Nazmî (G 988/1 s. 641)

Sevgili padişahtır, âşık ise onun kölesidir. Âşık, sabâ'dan köle olarak vasıflandırdığı kendisinden güzellerin padişahına (sevgilisine) aşkını iletmesini istemektedir:

Yolun uğrarsa bir gün ey sabâ cânâna aşk eyle

Ki yani bendesinden ol şeh-i hûbâna aşk eyle

Hayâlî (G 506/1 s. 265)

Âşığın gönderdiği sabâ habercisinden tek isteği sevgiliyle buluşabilmesi durumunda kendi adına ayaklarına kapanarak yalvarmasıdır:

Ayagı tozına benden idesin 'arz-ı niyâz

Buluşursan eger ey peyk-i sabâ şâhum ile

Sehâbî (G 335/5 s. 144)

4. Âşık, sevgilinin aşkıyla ağlar, inler, ateşli âhlar çeker, sararıp solar ve kanlı gözyaşları dökmeye başlar. Fakat âşığın çektiklerinden sevgilinin haberi yoktur. Bilse de âşığa iltifât etmez, agyârla düşüp kalkar. Âşık, sevgiliye kendini hatırlatmak ve ne durumda olduğunu anlatabilmek için sabâyı gönderir. Âşığın neler çektiğini sevgiliye haber verecek olan bâd-ı sabâdır:

Bâd-ı sabâ lutf idüben hâlümi yâra diyesin

Bunda neler çekdügimi anda nigâra diyesin

Karamanlı Aynî (G 375/1 s. 583)

Âşık, hâlini sevgiliye arz etmesi, gönül ateşinden sevgiliyi haberdar etmesi için sabâ'ya yalvarmaktadır:

Halimi 'arz it sabâ dildâra Allâh 'ışkına

Sûziş-i dilden haber vir yâre Allâh 'ışkına

Şeyhülislâm İshak (G 138/1 s. 415)

Aşk derdiyle ağlayan, kanlı yaşlar döken âşık, sabâ'dan bu hallerini sevgilisine iletmesini istemektedir:

İy sabâ yâre benümçün yavuz aglar diyesin

Cûş idüp kanlu yaşı her yana çaglar diyesin

Behiştî (G 389/1 s. 396)

Aşk acısıyla sararıp solan âşık kanlı gözyaşları dökmeye başlamıştır. Bu hâliyle dışı kırmızı içi sarı gül olarak bilinen gül-i rânâ'ya benzemektedir. Âşığın ne halde olduğunu sevgiliye sabâ haber vermiştir:

Ey gül gamunda eşk ruh-ı zerdüm etdi al

Bildürdi ola sûret-i hâlüm sabâ sana

Fuzûlî Dîvânı Şerhi (G 19/6 s. 77)

Sevgilinin bulunduğu yerden uzak olan âşık gurbette gibidir. Eğer bu ayrılık derdiyle ölürse, sabâ'dan sevgilinin kapısına içinde bulunduğu hâli arz etmesini istemektedir:

Ben bu gurbetde garîbem ger ölem fürkat ile

Ey sabâ hâlümi lutf it der-i cânâna ilet

Figânî (G 7/3 s. 37)

Âşık, sabâ peykinin perîşân hâlini sevgiliye iletmesini istemekte ve bunu duyan sevgilinin kendisinden mahrum kalan çaresiz âşıklar hakkında ne düşündüğünü merak etmektedir:

Söyle ey peyk-i sabâ hâl-i perîşânımızı

Ne diyor sultânımız bî-nevâ nâ-çârlara

Nigârî (G 605/4 s. 363)

5. Bülbül ve gül, klasik şiirimizin mesnevilere de konu olmuş sembolik aşk kahramanlarıdır. Bütün kış gülün gülşene gelmesini bekleyen bülbül, bahar geldiğinde gülün aşkıyla sabahlara kadar feryâd figan ötmekte, sabah vakti ise yorgun düşmekte ve gülün açtığını görememektedir. Gülün bir haberiyle mutlu olan bülbüle bu haberi veren de sabâdır.

Güller yaprakları dolayısıyla mecmua olarak düşünülürler. Güllerin yaprakları bu mecmuanın sayfalarıdır. Aşağıdaki beyitte, güllerin yapraklarının rüzgârda uçuşması, bülbüle haber göndermek için sabâ peykinin kâğıt uçurması olarak hayâl edilmiştir:

Sensiz açılmazız deyu peyk-i sabâ ile

Güller çemende bülbüle kâğıt uçurdular

Hayâlî (G 61/2 s. 110)

Bülbül, edebiyatımızda güle olan aşkıyla feryâd figan etmesi ve inlemesiyle konu edilmiştir (Bkz. Bülbül). Sabâ, deli bülbüle goncadan söz getirirse bülbülün feryâd ederek kendini ifşâ etmesine şaşılmamalıdır:

Ne aceb eylese feryâd-ı derûnun ifşâ

Goncadan söz getirir bülbül-i şeydâya sabâ

Nedîm (G 5/1 s. 256)

Güller sonbahar geldiğinde solmakta bülbül de bütün kış gülün hasretiyle inlemektedir. Sevgili güle teşbih edilir. Eğer sabâ bülbüle sevgilisinin haberini verirse bülbülün hazansız bir gül görüp mutlu olacaktır:

Hazânsuz gül görüp şâd olmak isterse eger ‘ömri

Sabâ lutf it haber vir bunda gönder bülbül-i zârı

Nâbî (T 26/8 s. 209)

Baharı müjdeleyen rüzgâr olarak bilinen bâd-ı sabâ, eserek gelmiş ve bülbüle gülün teşrîf edeceği müjdesini getirmiştir:

Seherî bâgda gördüm yelerek bâd-ı sabâ

Geldi teşrîf-i güli bülbüle kıldı tebşîr

Şeyhülislâm Es'ad Efendi (G 61/3 s. 204)

6. Rüzgârların şiddetli esişiyle toz toprak havada uçuşur. Bu doğa olayını gözlemleyen şairler, sabâ ve toz/toprak kelimeleriyle çeşitli hayâl oyunları kurmuşlardır. Şiirlerde kimi zaman sevgilinin ayağının toprağını âşığa ulaştıran sabâ, âşığın toz toprak olan vücûdunu da sevgiliye iletmektedir.

Sabâ, aşığa sevgilinin ayağının toprağının haberini verdiğinden beri her an gözünde yolunun toprağı uçuşmaktadır:

Hâk-i pâyın sabâ haber vireli

Her dem uçar gözümde gerd-i rehi

Münîrî (G 308/3 s. 491)

Gözlere sürme yapmak için sabâ gül bahçesine parça parça sevgilinin kapısının toprağını iletir:

İletir hâk-i derini zerre zerre gül-şene

Kılmak için tûtiyâ-yi dîde-i ahber sabâ

Fuzûlî (K 5/18 s. 36)

Âşık, ölüp de vücudu toz hâline geldiğinde sabâ'nın onu zayıf düşmüş hâliyle topraktan kaldırıp sevgilinin mahallesine götürmesini istemektedir:

Ten gubâr oldı ilet yârün harîm-i kûyına

Ey sabâ lutf it götür ben nâ-tüvânı hâkden

Sehâbî (G 289/5 s. 127)

7. Osmanlı devletinde her ne kadar bir haberleşme kurumu ve bir nevi postacı vazifesi göre haberciler bulunsa da bunlar çoğunlukla resmî haberleri iletmekle vazifelidir. Farklı sebeplerle birbirinden uzak düşmüş insanlar ise uzun zaman birbirlerinden haber alamamaktadır. Klasik Türk şiirinde, şairler, bunun da çözümünü bulmuş, sabâ vasıtasıyla dostlarına haber göndermiş ve onlardan haber almıştır.

Şairler, sabâ vasıtasıyla dostlarına selâm göndermekte ve dostlarını kendi hâllerinden haberdar etmektedir:

Sabâ varur-ısan Rûm'a selâm it benden ashâba

Veger hâlüm sorarlarsa haber virgil ol ahbâba

Ahmedî (G 579/1 s. 543)

Haber iletmekle görevli koşucular olarak bilinen peykler, İstanbul'da Peykhâne denilen semtte eğitim almakta ve oradan göreve salınmaktaydı. Vazifelerini tamamlayan peykler yine bu semte dönmekteydi. Bu bilgiden yola çıkan Haşmet, gönderdiği sabâ peykinin İstanbul'daki dostlarına hâlini arz etmesini istemektedir:

Ey peyk-i sabâ semt-i Sitânbûl'a gidersen

Ahbâbıma hâl-i dili et böyle ifâde

Haşmet (Trk 23/115 s. 83)

Fuzûlî sabâ'dan sevgilinin mahallesinde bulunan ve kendisi gibi sevgiliye âşık olan düşkünlerin hallerini sormaktadır:

Sabâ kûyunda dil-dârın nedir üftâdeler hâli

Bizim yerden gelirsen bir haber ver aşnâlardan

Fuzûlî (G 215/3 s. 235)

Şair Necâtî, dostlarına bâd-ı sabâ aracılığıyla rindane yazılmış bir gazelini ulaştırmaktadır:

Ey bâd-ı sabâ var yüri yârâna haber vir

Tarz-ı gazeli şöylece rindâne disünler

Necâtî Bey (G 136/7 s. 229)

8. Sabâ, bahar aylarında esen hafif rüzgârdır, estiği yerlere bahar haberini ve müjdesini getirir.

Sabâ, ilkbaharın gelişini çemen meclisine müjdelemek için meclisin neyzeni tarafından gönderilmiş bir müjdecidir:

Nevrûz-ı ‘Acem erdi diyü nâyi-î meclis

Bezm-i çemene müjdeci gönderdi sabâsın

Osman Nevres (G 241/6 s. 377)

Sabâ rüzgârının esmesi İsrafil'in sûru gibidir. İsrafil'in sûru ölüleri ayağa kaldırır. İsrafil sûra üflediğinde nasıl ki ölüler dirilecekse toprak altındaki çiçekler de baharın habercisi, sabâ rüzgârının nefesiyle ortaya çıkıp dirilecektir:[25]

Sûr-ı İsrâfil urur sankim dem-i bâd-ı sabâ

Kim nebât emvâtı yer yer çıkdı yerden âşikâr

Usûlî (K 3/2 s. 66)

Bütün kış toprak altından yeryüzüne çıkmayı bekleyen güller, baharın gelmesiyle açacak, bahçeler renklenecektir. Güllere ve goncalara bahar müjdesini ulaştıran da sabâ'dır:

Bûy-ı bahâr irince sabânın dimâgına

Pinhânî müjde eyledi verdin kulagına

Şeyhülislâm İshak (G 136/1 s. 413)

[25] H. Dilek Batislam, "Divan Şiirinde Sabâ", s. 9.

9. Hüdhüd, Sebe melikesi Belkîs'ın haberini Süleyman peygambere ulaştırmasıyla bilinmektedir (Bkz. Hüdhüd). Sabâ'nın şiirlerde haber iletmesiyle Hüdhüd'e teşbih edildiği de görülür.

Sabâ ile Hüdhüd arasında haberci olmaları yönüyle benzerlik kuran şair, karıncanın sözünü Süleyman'a iletmesini istemektedir:

Hüddüt bigi çü peyk-i Sebâsın sen iy sabâ

Karıncanun sözini Süleymân'a 'arza kıl

Ahmedî (G 380/3 s. 444)

10. Sabâ her zaman bahar müjdesi, sevgilinin haberi gibi mutlu haberleri taşımaz. Özellikle mersiyelerde sabâ'nın ölüm haberi gibi üzücü haberler de getirdiği görülür. Sabâ, kötü bir haber getirdiğinde bahçelerin eski eğlencesinden, yeşilliğinden eser kalmayacak, bahçeler sararıp dağılacaktır:

İrgürdi bu sovuk haberi var ise sabâ

Zerd ü nizâr olup bozulı düşdi bôstân

Yahyâ Bey (Mer 7/I/7 s. 160)

11. Yecüc ve Mecüc adı verilen iki kavim ortalıkta kargaşa yaratmaya başladığı için İskender tarafından bir seddin arkasına kapatılmıştır. Rivayete göre, kıyamet yaklaştığında bu iki kavim seddi yıkarak tekrar dünyaya saldıracaktır. Ortalığı karıştıran bu kavimleri İskendere haber verecek olan bâd-ı sabâdır:

Âşığın çektiği gamlar, ömrünün seddini yıkmaya uğraşan Yecüc olmuştur; bu yüzden âşık, bâd-ı sabâ'nın İskender'i olanlardan haberdar etmesini istemektedir:

'Ömrümün seddine Ye'cüc-i gam irürdi halel

Bi'llah iy bâd-i sabâ âgâh kıl İskenderi

Molla Aşkî (G 141/5 s. 564)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: / Sabâ / Ahmedî Dîvânı (K XXXVI/4 s. 97, G 1/1 s. 216, G 324/ 3 s. 417, G 366/4 s. 437, G 441/2 s. 475, G 453/4 s. 481, G 483/2 s. 496, G 484/4 s. 497, G 512/2 s. 511, G 636/3 s. 570), Amrî Dîvânı (G 12/4 s. 48), Bâkî Dîvânı (G 310/4 s. 212, G 345/1 s. 227), Behiştî Dîvânı (G 304/3 s. 348), Beyânî Dîvânı (K 7/23 s. 76, G 47/4 s. 619, G 742/1 s. 506), Bursalı Rahmî Dîvânı (G 228/2 s. 439), Edirneli Nazmî Dîvânı (G 501/5 s. 384, G 554/8 s. 410, G 904/5 s. 595, G 2128/1 s. 1208, G 2401/1 s. 1330, G 2714/5 s. 1482), Emrî Dîvânı (G 292/1 s. 159), Enderunlu Vâsıf Dîvânı (G 1/8 s. 276), Enverî Dîvânı (G 159/3 s. 128), Fehîm-i Kadîm Dîvânı (G I/1 s. 306), Figânî Dîvânçesi (G 7/1 s. 37), Fuzûlî Dîvânı (G 17/6 s. 139), Fuzûlî Dîvânı Şerhi (G 44/1 s. 138, G 135/1 s. 342, G 205/3 s. 506), Gelibolulu Sun'î Dîvânı (G 159/3 s. 509, G 189/4 s. 519), Hayâlî Dîvânı (G 267/2 s. 181), Hamdullah Hamdî Dîvânı (G 171/1 s. 77), Kâmî Dîvânı (Mtl 150 s. 328), Karamanlı Aynî Dîvânı (G 19/7 s. 313, G 375/6 s. 583), Karamanlı Nizâmî Dîvânı (G 120/3 s. 241), Koca Ragıb Paşa (G 22/2 s. 116), Leylâ Hanım Dîvânı (Th 9/6 s. 138, G 114/6 s. 308), Mânî Dîvânı (G 46/2 s. 71), Mostarlı Ziyâî Dîvânı (G 323/1 s. 221, G 473/4 s. 297), Mesihî Dîvânı (G 172/3 s. 228), Molla Aşkî Dîvânı (G 28/7 s. 408, G 125/1 s. 540, G 146/7 s. 572), Münîrî Dîvânı (G 11/3 s. 348, G 88/3 s. 385), Nâbî Dîvânı II (G 493/5 s. 843, G 742/ 9 s. 1017), Nâ'ilî-i Kâdîm Dîvânı (K XXXI/6 s. 164, G 69/3 s. 259, G 260/6 s. 386), Necâtî Bey Dîvânı (G 191/6 s. 263), Nef'î Dîvânı (K 14/18 s. 87), Nehcî Dîvânı (G 280/1 s. 211, G 320/3 s. 226), Nesîmî Dîvânı (G 45/3 s. 103, G 278/9 s. 248, G 355/7 s. 295), Nev'îzâde Atâyî Dîvânı (K 21/18 s. 123, G 167/2 s. 244), Neylî Dîvânı (G 176/4 s. 181), Nigârî Dîvânı (G 443/6 s. 269, G 292/2 s. 185, G 670/2 s. 402), Osman Nevres Dîvânı (G 129/5 s. 331, G 187/7 s. 355, G 263/3 s. 386, G 322/1 s. 411), Prizrenli Şem'î Dîvânı (G 143/1 s. 109), Râmî Dîvânı (G 293/2 s. 586), Revânî Dîvânı (G 219/2 s. 178, G 236/2 s. 185), Rumelili Zâ'îfî Dîvânı (G 26/3 s. 87, G 38/1 s. 96, G 250/3 s. 248), Sehâbî Dîvânı (G 125/2 s. 67, G 152/4 s. 77, G 210/3 s. 99, G 368/3 s. 155, G 301/2 s. 132, G 416/4 s. 171), Süheylî Dîvânı (K 20/10 s. 88, G 233/1 s. 282), Sünbülzâde Vehbî Dîvânı (K 8/76 s. 111, G 7/1 s. 351, G 57/1 s. 384), Şeref Hanım Dîvânı (G 204/2 s. 419), Şeyhî Dîvânı (K 11 b/29 s. 52), Şeyhülislâm İshâk Dîvânı (G 136/1 s. 413), Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı (G 362/2 s. 389), Usûlî Dîvânı (G 95/1 s. 191), Zâtî Dîvânı I (G 76/3 s. 76), Zâtî Dîvânı III (G 1061/2 s. 37) **/ Bâd-ı Sabâ /** Azmîzâde Hâletî Dîvânı (G 891/2 s. 324), Bağdatlı Rûhî Dîvânı (G 341/2 s. 532), Behiştî Dîvânı (G 216/2 s. 298), Bursalı Rahmî Dîvânı (G 222/5 s. 435), Edirneli Nazmî Dîvânı (G 425/3 s. 341, G 425/5 s.

341, Nzr 5396/6 s. 2880, Nzr 5940/2 s. 3160), Enderunlu Hasan Yaver Dîvânı (G 9/5 s. 63), Fehîm-i Kadîm Dîvânı (G LXVII/1 s. 394, G LXVII/2 s. 394, G LXVII/3 s. 396, G LXVII/4 s. 396, G LXVII/5 s. 396), Fuzûlî Dîvânı (G 55/4 s. 157, G 117/1 s. 187), Hamdullah Hamdî Dîvânı (G 61/1 s. 33, G 166/3 s. 75), Haşmet Külliyâtı (Th 8/6 s. 105), Kâmî Dîvânı (G 15/5 s. 184, G 74/1 s. 209), Koca Ragıb Paşa (G 24/7 s. 120), Lebîb Dîvânı (G 109/2 s. 480), Leylâ Hanım Dîvânı (Trk VI/35 s. 176), Mânî Dîvânı (G 106/4 s. 101), Münîrî Dîvânı (G 26/6 s. 356), Nedîm Dîvânı (K 13/7 s. 65), Nehcî Dîvânı (G 134/2 s. 152), Nesîmî Dîvânı (G 411/1 s. 328), Nev'îzâde Atâyî Dîvânı (K 28/2 s. 141, G 43/4 s. 190), Nigârî Dîvânı (G 209/6 s. 138, G 516/4 s. 311), Sa'îd Giray Dîvânı (G 74/1 s. 122), Sehâbî Dîvânı (K 8/4 s. 17), Süheylî Dîvânı (G 165/2 s. 257, G 347/4 s. 324), Usûlî Dîvânı (G 82/2 s. 178), Yahyâ Bey Dîvânı (Msm 29/2 s. 202) **/ Peyk-i Sabâ /** Ahmedî Dîvânı (Trk VI/1 s. 210), Beyânî Dîvânı (G 101/3 s. 137), Fuzûlî Dîvânı (K 9/26 s. 45), Kadı Burhâneddin Dîvânı (G 1227/2 s. 479), Mihrî Hatun Dîvânı (G 90/5 s. 523), Muhibbî Dîvânı I (G 124/3 s. 99), Muvakkitzâde Pertev Dîvânı (Th XVIII/2 s. 316), Nehcî Dîvânı (G 8/1 s. 60, G 212/4 s. 184, G 217/2 s. 186, G 336/5 s. 233, G 341/4 s. 235), Neylî Dîvânı (G 159/1 s. 170), Nigârî Dîvânı (G 197/4 s. 130, G 200/2 s. 132, G 516/5 s. 311, G 647/9 s. 388, G 649/7 s. 389), Sehâbî Dîvânı (G 335/5 s. 144), Sünbülzâde Vehbî Dîvânı (K 45/14 s. 253, G 85/5 s. 402, G 197/5 s. 478), Şeyh Gâlib Dîvânı (G 9/6 s. 209), Şeyhülislâm İshak Dîvânı (G 140/4 s. 417).

1.3.1.3. Nesîm

Nesîm, Arapça bir kelime olup havanın hafif esintisini anlatmak için kullanılan bir tabirdir. Bundan önceki rüzgârlarda bahsedilen sevgiliden haber getirme, sevgilinin saçının kokusunu taşıma, âşığın hâlini sevgiliye haber verme gibi haberleşmeye dair özellikler nesîmde de bulunmaktadır. Şiirlerde nesîm kelimesiyle haberleşmeye vurgu yapan **"nesîm-i subh, nesîm-i sabâ, nesîm-i bahâr, nesîm-i eşcâr, peyk-i nesîm, bâd-ı nesîm, nesîm-i subh-dem"** tamlamaları karşımıza çıkmaktadır.

Rüzgârlar sevgiliden âşığa haber getirir. Aşk derdiyle iyice güçten kuvvetten düşen âşık, sabâ rüzgârından ve nesîm habercisinden gelecek bir haber beklemektedir:

Kalmayup tâb u tüvânım meded ey bâd-ı sabâ

Bir haber var mı söyle emân ey peyk-i nesîm

Nigârî (G 501/3 s. 302)

Sevgilinin mahallesinden vuslat haberi ile gelen nesîm, âşığın ayrılık derdiyle hüzünlenmiş gönlüne sevinç vermektedir:

Peyâm-ı vasl ile geldün nesîmâ bâg-ı kûyından

Bu mahzûn-ı firâkı eyledün dil-şâd hoş geldün

Neylî (G 109/3 s. 137)

Sevgiliden ayrı kalan, uzak düşen âşık kendini cehennemde tasavvur eder. Ayrılık cehennemse, sevgilinin bulunduğu yer cennet bahçesidir ve oradan gelecek haberlere vasıta olan nesîmdir:

Hecrün cehenneminde yanan mübtelâlara

Kûyun nesîmi bâg-ı cinândan haber virür

Ahmed Paşa (G 88/5 s. 224)

Rüzgârlar, âşıklara sevgililerinin saçının kokusunu taşımasıyla da şiirlere konu edilmiştir. Şeyhülislâm Yahyâ, seher vakti esen bahar rüzgârının gökyüzünü hoş kokularla doldurmasını sevgilinin saçından haberdâr olmasına bağlamaktadır:

Nesîm-i nev-bahârî de haberdâr gibi zülfinden

Mu'attar kıldı âfâkı sehergeh müşg-bûy oldı

Şeyhülislâm Yahyâ (G 447/2 s. 475)

Sabah nesîminin sevgilinin dağınık saçlarından getirdiği koku, sünbülleri bile perîşân edip dağlara düşürmüştür:

Düşürdi taglara sünbülleri idüp perîşân-hâl

Nesîm-i subh-dem zülf-i perîşândan haber virdi

Nehcî (G 317/3 s. 225)

Nesîmin, sevgilinin siyah saçlarından getirdiği koku âşığı diriltmeye yetecektir:

Gönül saba nefesinden dirildi cân buldu

Kara saçından anun gör ne bû getirdi nesîm

Nesimî (G 275/4 s. 246)

Âşık, kendi hâlini vefasız sevgiliye sabah nesîmiyle bildirmekte, aşk derdinden öldüğünü, sevgilinin bu aşk şehîdini unutmamasını istemektedir:

Ol bî-vefâya billah eyit ey nesîm-i subh

'Aşkı şehîdi derdile öldi unutmasun

Mihrî Hatun (G 123/3 s. 547)

Kış padişahının yıldızını ansızın parçalayan sihirli nesîm, bahar müjdesi getirmiştir:

Nâ-gehân şâh-ı şitâ Zühresini çâk itdi

Getürüp müjde-i nev-rûzı nesîm-i eshâr

Râmî (K 21/2 s. 173)

Lâle bahçelerinin ve bahar habercisinin selâmını getiren yine sabâ nesîmidir:

Gel ey nesîm-i sabâ lâlezârdan ne haber

Selâmı geldi mi peyk-i bahârdan ne haber

Nedîm (N 9/2 s. 197)

Bahar mevsiminin habercisi yel, kendini göstermiş, güvercin gibi sünbülden haber getirmiştir:

Nesîm-i peyk-i bahârî asar bar-âvarda

Hamâma-vâr zi-sunbul habar bar-âvarda

Beyânî (G 81/9 s. 657)

Bahar nefesli rüzgâr, gülbahçesine baharın dönüp geldiğini müjdelediği için Nâmî, Allah'a şükürler etmektedir:

Minnet Hudâya irdi nesîm-i dem-i bahâr

Gülzâra oldı müjde-ber-i makdem-i bahâr

Nâmî (G 109/1 s. 111)

Keçecizâde İzzet, sevgiliden hayır veya şer herhangi bir haber getirmeyen hazân nefesli rüzgâra ve bahar rüzgârına hayıflanmaktadır:

Ol gonçeden getirmediler hayr ü şer haber

Bâd-ı dem-i hazâna nesîm-i bahâra yuf

Keçecizâde İzzet Molla (G 266/5 s. 495)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: / Nesîm / Arpaemînizâde Mustafa Sâmî Dîvânı (G 27/2 s. 315), Bâkî Dîvânı (G 487/5 s. 288), Fehîm-i Kadîm Dîvânı (G CCXIV/1 s. 588), Hamdullah Hamdî Dîvânı (G 155/4 s. 70-71), Kadı Burhaneddin Dîvânı (G 135/5 s. 53, G 200/1 s. 80), Münîrî Dîvânı (G 101/1 s. 313), Nâbî Dîvânı (G 219/2 s. 624, G 869/6 s. 1113, T 63/6 s. 251), Nâ'ilî-i Kadîm Dîvânı (G 285/2 s. 402), Nâmî Dîvânı (K 11/3 s. 274), Nehcî Dîvânı (G 8/6 s. 60), Niyâzî-i Mısrî Dîvânı (G 171/1 s. 213), Sehâbî Dîvânı (G 308/5 s. 134), ŞeyhülislâmYahyâ Dîvânı (G 88/3 s. 113, G 356/1 s. 383) **/ Nesîm-i Subh-dem /** Edirneli Nazmî Dîvânı (Nzr 4733/3 s. 2522), Nesîmî Dîvânı (G 198/1 s. 196) **/ Nesîm-i Bahâr /** Ahmed Paşa Dîvânı (G 242/6 s. 346), Emrî Dîvânı (G 298/4 s. 162, G 458/5 s. 243), Nâmî Dîvânı (K 25/48 s. 44),

Nedîm Dîvânı (T 41/7 s. 169), Nehcî Dîvânı (G 22/1 s. 107), Nev'îzâde Atâyî Dîvânı (K 26/1 s. 139), Revânî Dîvânı (G 252/1 s. 190), Sünbülzâde Vehbî Dîvânı (T 34/8 s. 339), Yenişehirli Avnî Dîvânı (G 313/5 s. 878) **/ Bâd-ı Nesîm /** Keçecizâde İzzet Molla Dîvânı (G 12/2 s. 353, G 426/3 s. 583) **/ Nesîm-i Sabâ /** Nâbî Dîvânı (G 182/1 s. 597) **/ Nesîm-i Eşcâr /** Nev'îzâde Atâyî Dîvânı (G 47/4 s. 191).

1.3.1.4. Hazân Rüzgârı

Hazân, sonbahar mevsimini anlatmak için kullanılan Farsça bir kelimedir. Türkçede **güz** denilmektedir. Hazân rüzgârı, şiirlerde dağıtma, bozma, tahrip etme gibi vazifeler yüklenerek olumsuz bir anlam taşımaktadır. Sonbahar bir bitiş, yok oluş mevsimidir. Hazân bitkilere solacaklarını haber verdiği için lâlenin teninde yapraklar titremiş, kokudan kanı çekilmiştir:

Nebâta ne haber virdi hazân kim ditreyü yaprah

Teninde şöyle kim lâle kurıdı korhudan kanı

Ahmedî (K LXXI/4 s. 181)

Bahar mevsiminin ardından hazân, hazân mevsiminin ardından da bahar gelmektedir. Birisi bitişi, yok oluşu haber verirken diğeri yeniden dirilmeyi müjdelemektedir. Muvakkitzâde Pertev, hazân ve baharın mevsimler gereği ard arda gelmesini yaşlıların ve gençlerin hâllerini açıklamak gibi farklı bir sebebe bağlamaktadır:

Fasl-ı bahâr fasl-ı hazân der-pey olması

Tafsîl-i hâl-i pîr ü cevândan haber virür

Muvakkitzâde Pertev (G LXXII/3 s. 74)

1.3.1.5. Şimâl Rüzgârı

Şimâl, kuzeyi anlatmak için kullanılan Arapça bir tabirdir. **Bâd-ı şimâl** ise kuzeyden esen ve soğuk hava getiren rüzgârdır. Şimâl rüzgârı şiirlerde, sevgilinin saçından haber getirerek âşığa can bağışlamasıyla anılmaktadır:

Ahmedîye kim getüre yâr zülfinden haber

Cân-fezâdur anı irgüre meger bâd-ı şimâl

Ahmedî (G 410/7 s. 459)

Sabâ aracılığıyla sevgilisine selâm gönderen âşık, kendi haberini de şimâl rüzgârı aracılığıyla ulaştırmaktadır:

Kim ilede selâmumı ana meger sabâ

Kim irgürse peyâmumı ana meger şemâl

Ahmedî (G 393/3 s. 450)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: / Şimâl / Osman Nevres Dîvânı (K 10/68 s. 223) **/ Bâd-ı Şimâl /** Âşık Çelebi Dîvânı (K 6/18 s. 30), Nedîm Dîvânı (K 8/14 s. 49).

1.3.2. Su

1.3.2.1. Cû, Cûy

Cû (cûy) akarsu, ırmak nehir gibi anlamlara gelen Farsça bir kelimedir.[26] Su ile haberleşme, Dede Korkut Kitabı'nda, Kazan'ın "Su Hak didârın görmüştür, ben bu su ile haberleşeyim." sözleriyle karşımıza çıkmaktadır.[27] Sular, dağ taş demeden akarak pek çok diyardan, memleketten geçer. Suya, set vurulamaz, sel olup çağlar. Dünyanın dört bir tarafını gezer. Klasik Türk şiiri şairleri, kendileri sevgiliye doğrudan

---

[26] Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,** Ankara, Aydın Kitabevi, 2005, s. 145.
[27] Bekir Sami Özsoy, **Dede Korkut Kitabı,** Ankara, Akçağ Yayınları, 2006, s. 90.

ulaşamadığında, rüzgârlardan olduğu gibi sudan da yararlanmış; akarsular, ırmaklar aracılığıyla sevgililerine haberlerini göndermişlerdir.

Âşık sevgilinin hasretiyle yanmakta, sürekli ağlamaktadır. Gözyaşları o kadar çok akar ki sel olup çağlar. Âşığın yüzü aşkından sararıp solmuştur. Bu yüz üzerinde sel gibi akan gözyaşları çöl üzerindeki suya benzemektedir. Emrî, aşağıdaki beytinin arka planında bu hayâle yer vererek, suların mecnûn olup çöle düşmediğini, aslında onun büyük denizlere gözyaşının coştuğunu haber vermek istediğini belirtmektedir:

Sanma cûlar düşdiler mecnûn olup sahrâlara

Virdiler tugyân-ı eşkümden haber deryâlara

Emrî (Mkt 395/1 s. 393)

Nasıl ki servi boylular yeşilliklerde salınıyorsa, sular da bahçelere damlayarak haber getirmektedir:

Serv-kadler ki çemen-zâra hırâm-âver olur

Cûylar katre-zenân bâga peyâm-âver olur

Nâ'ilî-i Kadîm (G 125/1 s. 294)

1.3.2.2. Şebnem

Farsça bir kelime olan **şebnem**, çiy tanesi demektir. Çiçeklerin üzerinde bulunur. Aşağıdaki beyitte Arpaeminizâde Sâmî, gül üzerindeki çiy taneleri cennetteki Kevser havuzuyla ilişkilendirerek, çiy tanelerinin kevserden haber verdiği söylemektedir:

Bu dem durur 'işret demi gör feyz-i vakt-i hurremi

Gül üzre seyr it şeb-nemi virmekde kevserden peyâm

Arpaeminizâde Sâmî (K 17/7 s. 113)

1.3.2.3. Seylâb-ı Nisânî

Seylâb-ı nisânî, nisan sellerini karşılamak üzere Farsça ve Arapça kelimelerin bir araya gelmesiyle oluşturulmuş Farsça yapılı bir tamlamadır. Bahar başlangıcı 21 Mart olarak kabul edilir ve bunun sonrasında karlar erimeye, yağmurlar ve seller çoğalmaya başlar. Nisan selleri her köşeden gelerek toplanır ve engel tanımadan hızla geçerek dünyada olup bitenleri anlatır:

Gelüp her kûşeden seylâb-ı nîsânî geçer turmaz

Şitâb üzre haber virür cihânun mâcerâsından

Nâmî (G 313/2 s. 201)

1.3.3. Ateş

Ateş; sözlüklerde od, harâret, kızgınlık olarak tanımlanan Farsça bir kelimedir.[28] Ateş ve ateşten ortaya çıkan dumanla haberleşme, teknolojinin gelişip yaygınlaşmadığı çağlarda insanların en sık kullandıkları haberleşme yöntemlerinden biridir. Bu durum, toplumların mitolojilerine de yansımıştır. Fars mitolojisinde ateş, insan ve tanrılar arasında mesaj götürüp getiren ulak görevinde kullanılmış, bu yönüyle İran'da tanrılık göstergesi, alevi de tanrının ışığı ve gücü kabul edilmiştir.[29] Türklerde ise önemli haberleri ve kurbanları göğe ileten bir "Ulu ateş" inancı görülmektedir.[30]

Ateş, yakın zamanlara kadar ülkelerin ve şehirlerin güvenliğinin sağlanmasında da etkin olarak kullanılmış bir haberleşme vasıtasıdır. Türklerin, ülkesini emniyette tutmak ve anî baskınları önlemek amacıyla erken haberleşmeyi sağlayan ateş kuleleri (kargular) inşa ettiği bilinmektedir.[31] Anadolu'nun pek çok yerinde hâlâ kalıntılarına rastladığımız, birbirlerini görecek şekilde belli aralıklarla

---

[28] Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,** s. 49.
[29] Yıldırım, **Fars Mitolojisi Sözlüğü,** s. 95.
[30] Ögel, **Türk Mitolojisi,** II. Cilt, s. 497.
[31] İbrahim Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü,** İstanbul, Ötüken Yayınları, Ekim 2011, s. 276.

inşa edilen kalelerde de herhangi bir tehlike durumunda ateş yakıldığı, yakılan ateşin miktarı ve dumanın şeklinin çeşitli anlamlara geldiği bilinmektedir.[32]

Resim 1 - Dumanla haberleşme[33]

Sosyal hayatta yer alan pek çok malzemeyi konu edinen klasik Türk şiirinde, ateş ve dumanın haberleşme vasıtası olarak kullanılmasına da çeşitli şekillerde yer verildiği görülmektedir. 15. yüzyılın önemli şairlerinden olan Necâtî, aşkından dolayı âh ve figan etmekte olduğunu, bu âhların da gece ateş şulesi gündüzleri ise duman şeklinde aşkını halka âşikâr ettiğini dile getirmektedir:

Halk-ı ‘âlem ‘ışkumı âh-ü-figânumdan duyar

Gice âteş şu‘lesi gündüz duhânumdan duyar

Necâtî Bey (G 97/1 s. 204)

---

[32] Giresun'un Çamoluk İlçesinde yer alan Kaledere Kalesi, Avarak Kalesi, Zağpa Kalesi şeklinde sıralanarak Şebinkarahisar Kalesine kadar birbirini görecek şekilde inşa edilmiş olan Rumlardan kalma kaleler bu türdendir.

[33] (Çevrimiçi) http://www.msxlabs.org/forum/iletisim-bilimleri/160690-dumanla-haberlesme.html 25.04.2013

Duman yükselerek göğe ulaşır ve yükseldikçe daha uzak bölgelerden görülerek oradaki insanlarla irtibata geçilmesini sağlar. Usûlî, âh ateşinin dumanını gök kubbeye kadar ulaştırmıştır; fakat cahiller hâlâ onun içindeki ateşten (aşktan) haberdar olamamıştır:

Kubbe-i çarha alemler dikdi âhım âteşi

Almadı sûz-ı derûnumdan haber nâdân henüz

Usûlî (G 39/9 s. 135)

Gökyüzüne ulaşan dumanın görülmesi ister istemez insanların dikkatini dumanın kaynağına yani ateşin yandığı noktaya çekecektir. Bu yüzden Molla Aşkî, sevgilinin aşkını gönülde saklayamamaktan şikâyetçidir. Çünkü aşk acısıyla çektiği âhların ateşi, dumanıyla âşığın hâlini halka haber vermektedir:

Nâr-ı gamün gönülde kaçan olısar nihân

Çünkim zebâne çekdi duhândan haber virür

Molla Aşkî (G 38/4 s. 442)

Şairlerimiz kimi zaman da dumanı sevgiliyle haberleşme vasıtası olarak kullanmışlardır. Aşağıdaki beyitte âşık-rakîb çekişmesine yer veren Hâletî, rakîbin sevgiliye güvercinle haber göndermesine karşı gönlünden çıkan âhın dumanını bulut yapıp, bu yolla sevgiliyle haberleşmeyi ummaktadır:

"Düşmen salarsa yâra kebûterle nâmesin

Ben de duhân-ı âh-ı dilüm eylerüm sehâb

Hâletî (G 60/3)"[34]

Divan şairleri şiirlerinde dumanla ilgili çeşitli benzetmelere de yer vermişlerdir. Âhının dumanı ile kara bahtı arasında renk yönünden bir bağlantı kuran Edirneli

---

[34] Neslihan İlknur Keskin, "Sosyal Hayatın 17.Yüzyıl Dîvân Şiirine Yansımaları Ve Anlam Çerçeveleri", Tez Danışmanı: Ahmet Mermer, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara-2009, s. 1119.

Nazmî, sevgiliden ayrı kalmakla güçsüz düştüğünü, her dem âh çektiğini, çektiği âhların dumanının ise sevgiliye kara bahtından haber verdiğini bildirir:

‘Âcizem hicründe her dem dûd u âhumdan benüm

Virür ol zîrâ haber baht-ı siyâhumdan benüm

Edirneli Nazmî (Nzr 4421/1 s. 2369)

Âhının dumanı ile kara yel arasında bağlantı kuran Necâtî ise halk arasında bilinen bir duruma yer verir. Karayel estiğinde, soğuk ve yağmurlu hava getirir. Dünya halkı şairin ağladığını âhının dumanından haber almıştır, çünkü herkesçe bilindiği gibi karayel estikçe yağmur yağar:

Dûd-ı âhumdan duyar ağladugum halk-ı cihân

Kara yil esdükce bilürler ki tûfân yagdurur

Necâtî Bey (G 149/3 s. 236)

1.4. Kozmik Unsurlar

1.4.1. Seb’a-i Seyyâre

Seb’a-i Seyyâre, Arapça iki kelimenin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş Farsça bir tamlama olup **yedi gezegen** demektir; dünyanın etrafında bulunan Kamer, Utarid, Merih, Şems, Zühre, Müşteri ve Zühal gezegenlerini anlatmak için kullanılır.[35] Eskiden gök cisimlerinin insanlar ve olaylar üzerinde etkisi olduğu inancından hareketle geleceğe dair haber almak için bu gezegenlerin hareketleri seyredilirdi.

Sûret âleminden geçerek, sîret âlemine vâkıf olmak için yedi gezegenin sırlarından haber almak gerekir:

[35] İskender Pala, **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, İstanbul, L&M Yayınları, Ekim 2002, s. 405.

Geç bu sûret âleminden gir maani mülküne

Seyr edüp sırlar duyasın seb’a-i seyyâreden

Eşrefoğlu Rûmî (G 72/8 s. 149)

Gezegenlerin hareketlerini seyretmeyenlerin sırlara vâkıf olması mümkün görünmemektedir:

Seb‘ayı seyr itmeyen sırdan haber bilmez nedür

Hızr-ıla yek-dem gerekdür âb-ı hayvân isteyen

Ümmî Sînan (G 127/10 s. 182)

1.4.2. Felek

Felek; gökyüzü, semâ anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Gökyüzünün dokuz kat felekten oluştuğu kabul edilir. İlk yedisi seb’a-i seyyâre olarak adlandırılan Kamer, Utarid, Merih, Şems, Zühre, Müşteri ve Zühal gezegenlerini barındıran feleklerdir. Sekizinci felekte sabit yıldızlar ve burçların olduğuna inanılır. Dokuzuncu felekte ise göklerin en büyüğü (felekü’l-eflâk) ve en kudretlisi olduğuna inanılan Atlas göğü vardır. Bu göğe Arş veya Kürsî diyenler de olmuştur.[36]

Aşağıdaki beyitte Nef’î, gök cisimlerinin hareketlerine bakılarak birtakım sonuçlara ulaşıldığı bilgisinden hareketle, “Feleğin dönmesiyle gece gündüzün oluştuğunu sanmayın, aslında o gerçekleşecek olaylardan haber vermektedir.” demektedir:

Sanman ki felek devr ile şâmı seher eyler

Her vâkı’ının âkıbetinden haber eyler

Nef’î (K 11/1 s. 76)

[36] Kurnaz, **Hayâlî Bey Divanının Tahlili,** s. 265.

1.4.3. Ay

Dünya'nın uydusu olan gök cismi olarak tanımlayabileceğimiz **ay**, Türkçe bir kelimedir. Arapçası **kamer,** Farsçası **mâh'**tır. Kamerî yılda ayların başlangıcı hilâlin görülmesine bağlıdır. Ramazanın başlangıcı hilâlin tesbitiyle olmaktadır. Bunun kadı tarafından ilânı gerekmektedir. Bir sonraki ayda hilâlin görülmesi ise bayramın başlaması demektir.[37] Ancak, batı ufku her zaman açık olmadığı için puslu havalarda yeni ay görülemeyince Şaban'ın otuza tamamlanmasıyla ramazan başlamış sayılmıştır. Fakat ramazan olup olmadığı konusunda ortak bir yargıya varılamadığı için "yevm-i şek" (şüpheli gün) adı verilen tartışmalar doğmuştur.[38] Ay, klasik Türk şiirinde bayramın ve ayların başladığını haber vermekle birlikte çeşitli mecazlarla da haberleşmeye konu olmuştur.

Ramazan bayramının gelmesi bir ay eğlenceden uzak kalanlar için büyük bir olay sayılırdı. Bu yüzden arefe akşamından gökyüzünde hilâli gözleyenler bile olurdu:

Rind olan meyhâne bâmında durup şeb-gâh-ı ıyd

Görüp câm-ı mey tutar gözler ufukda mâh-ı ıyd

İznikli Kurbî[39]

Gökyüzünde hilâlin görülmesiyle ramazan ayının başlamasının konu edildiği aşağıdaki beyitte, dinsizlere cehennem ateşini öğretmek için ramazan ayının yaz vakti gelip haber verdiği söylenmektedir:

Mülhidlere ögretmek için nâr-ı cahîmi

Mâh-ı Ramazân sayfa gelip bir haber etdi

Şeyh Gâlib (G 322/5 s. 409)

---

[37] Âmil Çelebioğlu, "Kültür ve Edebiyatımızda Ay", **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları,** İstanbul, MEB Yayınları, 1998, s. 680.
[38] Sedit Yüksel, "Eski Edebiyatımızda Ramazan", **Türkoloji Dergisi,** Cilt:7 Sayı:1, 1977, s. 36.
[39] Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, s. 404.

Üç aylardan sayılan Receb ayı, Allah'ın rahmetiyle baştan başa dolması için gökyüzüne mutlulukla haber vermiştir:

Rahmetinden yine ol Rabb-i Rahîmün yekser

Virdi âfâka sa'âdetle haber mâh-ı Receb

Edirneli Nazmî (G 796/2 s. 537)

Hilâl, kıvrık duran şekli dolayısıyla kulağı andırır. Fakat gökyüzünde görünen hilâl değildir. Felek, sevgilinin dudaklarının tuzağından haberdar olmak için kulağını aşağıya doğru tutmuştur:

Meh-i nev sanma tutmış ana gerdûn zîrden gûşın

Leb-i bâmı peyâm-ı 'arş-ı bâlâdan olup gûyâ

Neylî (G 6/4 s. 76)

1.4.4. Utarid

Utarid, Arapça bir kelime olup ikinci kat felekte yer alan gezegene verilen isimdir. Romalılarca **Merkür** denilen ve Batı mitolojisinde postacıların tanrısı **Hermes'**le sembolize edilen bu yıldız, özellikle tüccarları ve yolcuları korumakla görevlidir. Batı'da sür'at sembolü olduğu gibi Doğu'da da ok anlamına gelen **tîr** diye anılmıştır.[40]

Gökyüzünde bulunan gezegenler, olacakları haber vermeleri dolayısıyla kaza divanında toplanan kimseler olarak düşünülmüştür. Utarid de bu divanda kader sayfasına imza atmaya hazırlanmaktadır:

Dîvân-ı kazâ içre kalem çekdi 'Utarid

Kılmaga kader safhasına hükmüni imzâ

Ahmed Paşa (K 12/69 s. 37)

---

[40] Ahmet Atillâ Şentürk, "Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)", **Türk Dünyası Araştırmaları,** Sayı: 90 s. 152.

Her gezegene bir meslek atfedilmiştir. Buna göre Utarid, feleğin kâtibidir. Kara yazılı âşığın hâlini yazacakken şaşkınlıktan mürekkebini gökyüzüne dökmüştür:

Ben kara yazulunun hâlin ‘Utârid yazmada

Dökdi hayretden devât oldı siyeh çarh-ı berîn

Âşık Çelebi (K 11/10 s. 43)

1.4.5. Güneş

Güneş, Türkçe bir kelime olup dördüncü kat gökte yer alan gezegene verilen isimdir. Şiirlerde ısı ve ışık kaynağı olmasıyla ele alınmaktadır. Güneş, ateş topu hâlinde olması ve parlaklığı yönünden çeşitli benzetmelere konu olmuş ve güneşin mecazen haber verme özelliği ön plana çıkarılmıştır.

Ateş, eskiden insanlar arasında iletişimi sağlayan önemli bir vasıtaydı (Bkz. Ateş). İnsanlar yüksek yerlerde ateş yakarak birbirleriyle anlaşabiliyordu. Bir ateş topu olan güneş, aşağıdaki beyitte dünyaya haber salmak için feleğin en yüksek noktasında ansızın ateş yakan biri olarak hayâl edilmektedir:

Etrâf-ı kâ’inâta hâber kılmaga güneş

Od yakdı evc-i kulle-i gerdûnda nâgehân

Figânî (K 3/4 s. 11)

Güneş parlaktır, ışık kaynağıdır. Bu yönüyle sevgilinin yanağına teşbih edilmekte, sevgilinin yanağının aydınlık haberini vermektedir:

Meger rûşen haber virmiş güneş yârun yanagından

K'ana sunmış dür-i gûşın çıkarmış gül kulagından

Emrî (Mkt 334/1 s. 379)

1.4.6. Nücûm

Nücûm, Arapça bir kelime olup Türkçesi **yıldız**, Farsçası **sitâre**dir. Eskiden yıldızların birbirine yaklaşıp uzaklaşmaları veya burçlarda birleşmeleri ilm-i nücûm denilen astrolojide yeryüzündeki hâdiselere ve insanların kaderine etki ettiğine inanılırdı.[41] Müneccimler yıldızların hareketlerine bakarak gelecekte gerçekleşecek olayları haber verirlerdi.

Nücûm ashâbı olanlar yani müneccimler, ateş, hava, toprak ve su'dan haber vermektedir; ilâhî hikmetlere vâkıf olanlar ise hikmet ve âdâbdan haber verir:

Nücûm ashâbı nâr u bâd ü hâk ü âbdan söyler

Hakîmân-ı ilâhî hikmet ü âdâbdan söyler

Nâ'ilî-i Kadîm (G 83/1 s. 268)

Eskiden herkesin gökte bir yıldızının olduğuna ve kişinin kaderinin bu yıldızın durumuna göre değiştiğine inanılırdı. Bugün de **baht** anlamında halk dilinde kullanılan **sitâre** kavramı bu inanışı yansıtmaktadır.[42] Âşık, âhını sormuş fakat gökyüzünde yıldızı (talihi, şansı) olmadığını öğrenmiştir:

Âhum sordum sitâremden haber geldi didi

Fâriğ ol var kim sitâren kubbe-i mînâda yok

Cem Sultan (G CLXXVI/10 s. 173)

Yıldız falına baktıran âşık, sevgilinin teşrîf müjdesini haber almıştır:

Peyâm-ı müjde-i teşrîfi Nâbiyâ o mehün

Tulû'-ı kevkeb-i ikbâlden 'ibâretdür

Nâbî (G 87/7 s. 524)

---

[41] Mehmed Çavuşoğlu, **Necâti Bey Dîvânı'nın Tahlili,** MEB Devlet Kitapları, İstanbul 1971, s. 240.
[42] M. Esat Harmancı, **Süheylî Dîvânı**, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3189, Kültür Eserleri 440, s. 36.

2. YAZI İLE İLGİLİ HUSUSLAR

2.1. Mektup

Mektup, geçmiş çağlarda bütün toplumlarda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da en çok kullanılan ve klasik Türk şiirine günlük hayattaki hemen her çeşidi ve kullanımıyla yansımış olan bir haberleşme vasıtasıdır. Arapça bir kelime olan **mektup** "yazılmış şey" anlamına gelmektedir. Türkçesi **"bitik",** Farsçası ise **"nâme"**dir. Klasik Türk edebiyatında kullanılan **ariza, kaime, şukka, nâme, arzıhal, kâğıt, cevabnâme, davetnâme, uhuvvetnâme, meveddetnâme, muhabbetnâme, niyaznâme, tebriknâme, tehniyenâme, varakpare** gibi sözcüklerin hepsi –farklı konuları ihtivâ etmekle birlikte- mektup anlamına gelmektedir.[43]

Mektuplar en çok âşık ile sevgili arasındaki haberleşmeyi sağlaması ile şiirlere konu edilmiştir. Sevgilisiyle konuşabilme imkânına sahip olmayan âşık, sevgilisine mektup vasıtasıyla aşkını iletir:

Benden ey nâme yüri cânânuma ‘ışk eyle var

Bendeden ol şâh-ı ‘âlî-şânuma ‘ışk eyle var

Hayretî (G 94/1 s. 194)

Yürü ey nâme bizden şol şeh-i hûbâna aşk eyle

Ki ya'ni Mustafâya ol güzel sultâna aşk eyle

Usûlî (G 116/1 s. 212)

Mektuplar ulaşılması istenilen yere katlanarak veya padişah fermanlarında olduğu gibi rulo edilip "kubur" denilen silindir mahfazalara yerleştirilerek götürülmektedir. Zâtî, mektubun bu şekilde duruşundan şikâyet etmekte, açılarak yazdıklarını sevgiliye iletmesini istemektedir:

---

[43] Orhan Şaik Gökyay, "Tanzimat Dönemine Değin Mektup", **Mektup Özel Sayısı Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi,** C: XXX, S: 274, Temmuz 1974, s. 20.

Ey nâme açıl yâra yüri yüzüni dürme

'Arz eyle sana 'arz olanı kâgıda bürme

Zâtî III (G 1384/1 s. 243)

Mektup, sevgiliyi âşığın hâlinden haberdar eder:

Kuş gibi uç kanat bük ey nâme-i hümâ-bâl

Ben kara yazulıdan kıl yâra 'arz-ı ahvâl

Zâtî III (G 838/1 s. 342)

Yâr anarsa ben kulını nâme ağlar diyesin

Gözlerinün yaşı ırmağ oldı çağlar diyesin

Behiştî (Mtl 20 s. 126)

Sevgiliden gelecek mektup âşığın canına can katar:

Sen gidelden berü dûr olmuş idi tenden cân

Tâze cân buldı yine nâme vü peygâmundan

Sehâbî (G 309/3 s. 134)

Sevgilinin göndereceği mektup âşık için bir lütuftur, âşığı gamdan kurtarır:

Diyesin gamdan yine âzâd itmiş bendesin

Lutf idüp mektûb göndermiş bu devlet-hâhına

Gelibolulu Sun'î (G 162/3 s. 510)

Sevgili kimi zaman da mektup vasıtasıyla cevr ü cefâsını gönderir. Bu da âşık için bulunmaz bir lütuftur:

Nâmede cevr ü cefâsın yâd idüp gönderdi yâr

Tuhfe-i Rûhu'l-Kudüs san oldı ol kâsid bana

Muhibbî I (G 12/3 s. 43)

Bazen âşıkların mektup ve postacı vasıtasıyla gelen haberlerden de memnun olmadığı, yazılanları veya söylenenleri sevgilinin ağzından duymak istediği görülür:

Nâme vü kasıd peyâmiylen hôş olmaz hâtırum

Öz lebünden lehce-i güftârun eyler ârzû

Fuzûlî Dîvânı Şerhi (G 230/2 s. 562)

Sâbit ise aşağıdaki beytinde sevgiliye her fırsatta mektup yazamamaktan şikâyetçidir. Çünkü kâğıt neşşâf (her şeyi kendine çeken) bir yapıya sahip olduğu için âşığın sıkıntı buluntundan nem kapmaktadır:

Sana her vech ile mektûb tahrîrine imkân yok

Sehâb-ı kasvetümden nem kapar neşşâfdur kâgız

Sâbit (G 67/4 s. 383)

Kılıç yapısı itibariyle dile benzer, Hz. Ali'nin iki başlı kılıcı da bu yüzden çift dilli olarak adlandırılmaktadır. Aşağıdaki beyitte Muhibbî, gönül derdini mektupla sevgiliye arz edememekten şikâyetçidir. Çünkü henüz hâlini arz edemeden dil kılıcı yanmaktadır:

Nâme ile derd-i dil hâlün nice arz eyleyem

Dâhı tahrîr itmeden dilden gelen tîğüm yanar

Muhibbî I (G 143/7 s. 109)

Âşık, her zaman içindeki aşk derdiyle yanıp yakılmakta ve ateşli âh etmektedir. Çektiği âhların sevgilinin mektubunu yakmasından korktuğu için gözlerinden insanlık[44] etmesini isteyerek gözyaşı akıtmasını beklemektedir:

Ola kim ah idem nâ-geh yakam mektûbını yârun

Revân ey dîde merdümlük idüb kıl gördügün dem ter

Zâtî I (G 408/4 s. 408)

Kimi zaman da âşığın âh etmesine gerek kalmadan mektup, âşığın hâline dayanamayarak kendiliğinden yanar:

Korkarın sendeki bu hâlet-i cân-sûzı görüp

Varıcak meclisüne odlara yanar nâme

Nev'î (G 401/2 s. 469)

Şair Muhibbî ise bu hayâli daha da ileriye götürerek, aşk ateşini anlatırsa sadece mektubun değil bütün âlemin yanacağını iddia etmektedir:

Âteş-i aşkın rümûzın nice tahrîr eylesem

Söylesem âlem yanar sanman ki ancak nâmeler

Muhibbî I (G 241/3 s. 160)

Gurbette olanlar da mektup aracılığıyla ailelerine haber gönderir veya onlardan haber alır. Fakat bu haberler her zaman sevindirici olmayabilir:

Geldi bir nâme virdi hara haber

Ki vefât eylemiş o cân peder

Filibeli Vecdî (Mtl 58 s. 196)

[44] Merdüm, hem gözbebeği hem de insan anlamına gelen bir kelimedir. Beyitte geçen "merdümlük etmek" tabiri ise bugün kullandığımız "insanlık namına" tabiriyle aynı anlama gelmektedir.

Rind ve zâhid, klasik Türk şiirinin atışmalarıyla ünlenmiş iki tipidir. Rind, zâhidi riyakâr olmakla suçlar. Bu yüzden zâhid, söyleyeceklerini rindin yüzüne karşı söylememekte mektupla iletmektedir:

Akıtmag içün eşküm her dem yüzün dürersin

Ey hâce şöyle benzer ki sen tâlib-i Dürersin

Yüzüme karşı sögsen gâyet safâ sürerdüm

Nâmeyle bildürürsin kâgıdlara bürersin

Zâtî III (G 1048/1-2 s. 29)

Kâğıt kelimesi de halk dilinde mektup anlamında sıkça kullanılmıştır. Bağdatlı Rûhî aşağıdaki beytinde kâğıdın sevgiliden haberler getirdiğini bu yüzden baş üzerinde taşınmayı hak ettiğini söylemektedir:

Yârdan geldi bize virdi haberler kâgız

Başlar üzre yeridür iderise yer kâgız

Bağdatlı Rûhî I (G 141/1 s. 395)

Yazıyla bildirme anlamına gelen **iş'âr** da beyitlerde mektup yerine kullanılmıştır:

Cümleye nîm tebessümle nevâzişler idüp

Bir meserret haberin eyledi güyâ iş'âr

Kâmî (K 15/6 s. 75)

Şiirlerde konularına göre mektuplara da sıklıkla yer verilmiştir: **Meveddet-nâme, Uhuvvet-nâme, Muhabbet-nâme** kardeşlik ve sevgi duygularıyla birbirlerine

bağlı olan insanların yazmış oldukları sevgi ve muhabbet artırıcı mektuplardır.[45] Aşağıdaki beyitte şair Behiştî, bu mektup türüne değinerek sevgilinin dudağı etrafındaki ayva tüylerini, ruhlar âleminden gelerek aşk ve muhabbet bildiren bir mektuba benzetmektedir:

Safha-i la'lündeki hattun mahabbetnâmedür

'Âlem-i ervâhdan geldi bana mektûb olup

Behiştî (G 44/4 s. 126)

Âşık olmak, aşkın gamına kederine talip olmaktır. Bu yüzden aşktan gönle gelen sevgi mektubunun da başlığı keder, unvanı ise gam olacaktır:

Bir meveddet-nâme geldi 'ışkdan gönlüme kim

Gussadur sernâmesi 'unvân ana elkâb-ı gam

Vasfî (G 47/2 s. 105)

Âşığın sevgiliye olan şiddetli aşkını anlattığı mektuplara **nâme-i şevk** adı verilir.[46] Şair Necâtî'nin içindeki aşkla sevgiliye anlatacak o kadar çok şeyi vardır ki, şevk mektubunu sonlandırabilmesi için bütün ağaçların kalem yaprakların ise kâğıt olması gerektiğini söylemektedir:

Yazılub irmege pâyânına dek nâme-i şevk

Hep agaçlar kalem olsa kamu yaprak kâgıd[47]

Necâtî Bey (G 45/6 s. 172)

---

[45] Recep Gökçe, "Eski Türk Edebiyatında Mektup Ve Bir Mecmū'a-i Münşeât (İnceleme-Metin-Tıpkı Basım)", Tezi Yöneten: Ziya Avşar, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2006, s. 10.
[46] Tülay Gençtürk Demircioğlu, "Ali Şîr Nevâyî'nin Divanlarında Mektuplaşma: Âşıktan Sevgiliye, Sevgiliden Âşığa", **Turkish Studies,** Volume 5/3 Summer 2010, s. 152.
[47] Beyitte, Lokmân sûresi 27. âyete gönderme vardır: "Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa ve hatta buna yedi deniz daha eklense, yine Allah'ın sözleri (ilim ve ezelî kelâmı) yazmakla tükenmez. Doğrusu Allah üstündür, hikmet sahibidir." **Kur'ân-ı Kerîm,** Lokmân/27.

Beşâret-nâme, müjdeli haber içeren mektuplara verilen isimdir. Sevgili, mektubunun sonunda, âşığın değersiz bir kölesi olduğunu söylese bile bu âşık için müjdedir:

Gulâm-ı kemterînimdir diyü hatm-i peyâm itmiş

Beşâret-nâme-i dilber bunı i'lâma gelmişdir

Nigârî (G 210/6 s. 139)

Kimi zaman da mektuplara, **"hasret-nâme, nâme-i gam, nâme-i elem"** gibi âşığın çeşitli hâllerini yansıtan isimler verildiği görülür. Sevgilinin hasretiyle kanlı gözyaşı akıtan âşık, mektubunu da bir yas tasviri içerisinde kaleme almaktadır. Kâğıda yazıyı kurutmak için rîg dökülmesini, bir yas göstergesi olan başına toprak saçmaya; kalemden damla damla akan mürekkebi ise kanlı gözyaşlarına benzetmektedir:

Yazayın hûn-ı cigerle ben bu hasret-nâmeyi

Başına toprak saçup kâgıd kalem kan aglasun

Hayretî (G 378/4 s. 368)

Şair Nevres ise akla uygun bir yorumu olmadığı için âşığın gam mektubunu açıklayamamaktadır:

Nevres ne gûne şerh edeyim nâme-i gamı

Kim ıttılâ'-ı 'akla muvâfık me'âli yok

Osman Nevres (G 135/5 s. 334)

Gam ve keder çeken insanların daha çabuk yaşlandıkları, saçlarının beyazladığı, bellerinin büküldüğü vb. bilinen bir gerçektir. Aşağıdaki beyitte, Hayretî çektiği elemi mektuba aktarmak istemiş fakat bu yükü taşıyamayan mektup ikiye bükülmüş, kalem ise kan ağlamıştır:

Aldum elüme tâ ki yazam nâme-i elem

İki büküldi kâgıd u kan agladı kalem

Hayretî (Msm 19/I/2 s. 103)

Mektupların başlıkları ayrı bir önem arz ettiği için mektuplara süslü ve etkileyici sözlerle başlanmaktadır. Nigârî, sevgilisine aşk mektubu gönderen âşığa, mektubunun başına şiirini yazmasını salık verir. Bu vasıtayla şiirinin güzelliğini vurgulayarak kendini de övmüş olur:

Ey nigârına muhabbet-nâme diyü gönderen

Evveline şi'rümi yaz kim güzel ser-nâmedür

Mesîhî (G 84/2 s. 171)

Mektuba bakanların önce başlığına hayran kalması gerekir:

Geldi bir nâme ki efsûn okımış hâmesine

Cân-ü-dil 'âşık olur sûret-i ser-nâmesine

Ahmed Paşa (Mfr 29 s. 478)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Ahmed Paşa Dîvânı (G 70/5 s. 210), Azmîzâde Hâletî Dîvânı (G 212/3 s. 172, G 377/5 s. 208), Behiştî Dîvânı (G 115/2 s. 241, G 347/2 s. 172), Edirneli Nazmî Dîvânı I (G 1975/1 s. 1136), Fehîm-i Kadîm Dîvânı (G XXXII/1 s. 346, G CXLVIII/1 s. 504), Hamdullah Hamdî Dîvânı (G 160/3 s. 72), Hayâlî Dîvânı (G 46/2 s. 105, G 341/1 s. 207), Helâkî Dîvânı (G 55/1 s. 95, G 55/5 s. 95), Muhibbî Dîvânı I - II - III (G 294/5 s. 187, G 339/3 s. 214, G 389/4 s. 240, G 419/3 s. 254, G 532/2 s. 312, G 798/2 s. 451), Nâbî Dîvânı (G 102/1 s. 536, G 307/1 s. 687, G 340/1 s. 710, Th I s. 177), Nâ'ilî-i Kadîm Dîvânı (G 125/4 s. 294), Necâtî Bey Dîvânı (G 28/5 s. 162, G 45/5 s. 172), Nev'î Dîvânı (G 274/5 s. 394, G 515/4 s. 533), Nev'îzâde Atâyî Dîvânı (K 11/33 s. 88), Neylî Dîvânı (G 29/3 s. 90), Nigârî Dîvânı (G 580/1 s. 347), Osman Nevres Dîvânı (G 209/8 s. 364, G 211/2 s. 365), Sâbit Dîvânı (G 37/4 s. 369, G 230/5 s. 466, G 350/1 s. 530), Sâkıb Dede Dîvânı (G

52/2 s. 302), Sünbülzâde Vehbî Dîvânı (K 47/14 s. 260), Şeyhülislâm Es'ad Efendi Dîvânı (G 35/1 s. 186, G 35/3 s. 186, G 187/2 s. 287), Şeyhülislâm İshak Dîvânı (G 103/6 s. 393), Tacizâde Ca'fer Çelebi Dîvânı (G 32/5 s. 227, G 185/1 s. 393), Üsküblü İshâk Çelebi Dîvânı (G 38/4 s. 139, G 42/6 s. 142, G 341/5 s. 340), Yahyâ Bey Dîvânı (G 413/1 s. 534), Yenişehirli Avnî Dîvânı (G 368/1 s. 913), Zâtî Dîvânı I (G122/2 s. 122, G 378/2 s. 378, G 408/1 s. 408, G 420/5 s. 420), Zâtî Dîvânı II (G 904/1 s. 408), Zâtî Dîvânı III (G 1075/2 s. 45).

2.2. Resimli Mektup

Geçmişte aşk mektuplarına resimler çizildiği, böylece âşıkların okuma yazma bilmeyen sevgililerine merâmlarını anlattığı bilinmektedir. Âşık, sevgilisine yazdığı mektuplarda sadece onu ve kendisini resmeder. Arada rakîbe yer yoktur. İç içe çizilmiş iki kalp yapılır ama üçüncünün çizildiği görülmemiştir. Resimli bir mektup kaleme alan âşık, elbette rakîbi aradan çıkaracaktır:

Edenler nâme-i aşkın cevabında suver-kârî

Rakîbi meclis-i cânâneden matrûh yazmışlar

Nailî[48]

Âşıklar, sevgililerine yolladıkları mektuplara ne hâlde olduklarını anlatan resimler de eklemişler, böylece sevgiliyi kendi durumlarından haberdar etmişlerdir:

Resm kıl nâmene sînende olan dâgları

Neylîyâ ol şeh-i hüsne ola mahzar kâgaz

Neylî (G 29/5 s. 90)

Mektuplar yazıldıktan sonra kenarlarına çeşitli resimler eklendiği de görülmektedir. Sevgilinin yüzü, çoğu zaman mektup olarak tasvir edilmiş, yüzdeki

[48] İskender Pala, "Yine Yakmış Yar Mektubun Ucunu", **Müstesna Güzeller,** İstanbul, Kapı Yayınları, Şubat 2011, s. 12.

ayva tüyleri de bu mektubun yazıları kabul edilmiştir. Aşağıdaki beyitte de mektupların kenarlarına resim çizme âdetiyle bağlantı kurulmakta ve sevgilinin yüzünde yer alan hâl(ben)'in yüz mektubunun kenarında kaldığından bahsedilmektedir:

Safha-i haddinde hâli düşdi gâyet ber-kenâr

Resmdür mektûbda olur 'alâmet ber-kenâr

Ahmed Paşa (G 34/1 s. 181)

2.3. Gizli Mektup

Eskiden bir nev'i postacı vazifesi gören haberciler (Bkz. Haberciler), gizli haber ihtiva eden mektupları saçları arasına saklamak, kafaya kazıtmak veya vücuda yazdırmak suretiyle gideceği yere ulaştırırlarmış.

Keçecizâde İzzet Molla aşağıdaki beyitte, "Fesinde sihirli muskayı bulduk, fitne mektubu ise perçeminde olmalıdır, arayın." diyerek saç arasında mektup saklama âdetine değinmektedir:

Bulduk fesinde nüsha-i sihr ü füsûnu biz

Mektûb-ı fitneyi arayın perçemindedir

Keçecizâde İzzet Molla (G 119/2 s. 414)

Siyah renk sıkıntı, gam ve kederi sembolize etmektedir. Mektuplar da beyaz kâğıt üzerine siyah mürekkeple yazılır. Bu yüzden mektup sıkıntıya düşerse buna şaşılmamalıdır, çünkü daha yazılma aşamasında beyazının üzerine siyah mürekkep dökülmektedir. Pîç ü tâb aynı zamanda saç kıvrımı anlamına gelmektedir. Bu anlamıyla ele alındığında ise beyitte siyah saç arasındaki mektuptan bahsettiği görülmektedir:

Bu pîç ü tâba düşerse ‘aceb midür mektûb

Siyeh midâd dökilmiş beyâz-ı sâdesine

Nâbî (G 693/4 s. 979)

Sehî aşağıdaki beyitte, sevgilinin yüzünü mektubun yazıldığı kâğıda, ayva tüylerini ise bu kâğıt üzerindeki yazıya benzetmektedir. Saçlar da sevgilinin yüzüne döküldüğünden, tasavvur edilen mektup saçlar arasında kalmıştır. Aynı zamanda beyitten gizli haber taşıyan mektupların siyah bir şeyle sarıldığı da düşünülebilir:

Dolaşduğı budur hatuna zülfün

Karalara sarılur kara mektup

Sehî[49]

Eskiden casusların başına döğme sûretiyle mektup yazıldığı da bilinmektedir. Casus saçı uzadığında yola çıkarılır, varacağı yere geldiğinde ise saçı tıraş edilerek yazılanlar okunurmuş. Hatta bazen mektubun sonunda “işbu vesîkayı yırtınız” yazılı olduğu için başı yazılı adam öldürülürmüş. Subhîzâde Azîzî, aşağıdaki beytinde bu âdetten bahsetmektedir:

Şehr-i yârime kuş uçmaz ki edem arz-ı niyâz

Kalmadı nâme-resân nakş-ı serimden gayrı[50]

2.4. Ok Ucunda Mektup, Yazılı Ok

Okun bir davet sembolü olması, okun üzerine yazı yazılması, ok ucuna mektup bağlanması, habercilerin yanında ok taşıması İslâmiyet öncesinden günümüze kadar ulaşmış bir Türk âdetidir.

---

[49] Nihat Öztoprak, “Divan Şiirinde Osmanlı Geleneğinin İzleri”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 3**, TİSAV, İstanbul 2000, s. 167.

[50] Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, s. 239.

Çin kaynaklarına göre Göktürkler oklara göre birtakım zümrelere ayrılıyordu; yani her bir ok bir kabileyi gösteriyordu. Göktürk kağanının bir kabile başbuğuna yahut idarî makama bir ok göndermesi, hükümdarın o topluluğu idaresindeki kuvvetlerle birlikte bir sefer veya toplantı için davet ettiği anlamına gelmekteydi.[51] Bununla birlikte melik veya beylere hükümdar tarafından bir mesaj ve haber taşıyan yazılı oklar gönderildiği de bilinmektedir. "Ok" kelimesinin, eski Türkçedeki "çağırmak, davet etmek" anlamındaki "okı(mak)" fiiliyle ilişkisi, okun bir davet sembolü olarak kullanımının en bariz delilini teşkil etmektedir.[52]

Aşağıda yer alan beyitte okların haber taşıma özelliğinden bahsedilmektedir:

Kaddi olsa çün kemân havf etme mekr-i pîrden

Atma yâbâna sözün al bu peyâmı tîrden

Keçecizâde İzzet Molla (G 424/1 s. 581)

Yay şekil itibariyle eğridir, ok ise doğrudur. Yay okun atılmasını sağladığı için eğriden doğru haber çıkmaktadır:

Kemân u nâveki gör kecden anla râst haber

Ki iktizâsı kecün müstakîme râhatdur

Nâbî (G 87/2 s. 524)

"Şair Mesîhî, ok ile haber gönderme geleneğine değinerek sevgilinin kendisine çektirdiklerini Hakk'a iletmek için âh okunun ucuna mektup bağladığını belirtmektedir:

Sen bana itdüklerün bir bir Hakk'a arz itmeğe

Ruk'alar bağladım âhum okınun peykânına"[53]

---

[51] Osman Turan, "Eski Türklerde Okun Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması", **Belleten,** Cilt: IX, Sayı: 33, 34, 35, 36, TTK Basımevi – Ankara, 1945, s. 306-308.

[52] Erkan Göksu, "Ok Ve Yayın Türk Devlet Geleneği Ve Hâkimiyet Anlayışındaki Yeri", **Turkish Studies,** Volume 5/2 Spring 2010, s. 991-993.

[53] Sefercioğlu, "Dîvan Şiirinin Gerçek Hayatla Bağlantısı", s. 19.

Hükümdarlar, gerekli mesajı muhâtablarına haberciler ile ok göndererek iletmişlerdir. Aşağıdaki beyitte de sevgilinin cefâ oklarına hedef olan âşık kendini hükümdarın haberlerini (oklarını) taşımakla görevli peyke benzetmektedir:

Dil taşır dil-dâr kûyundan cefâ nâveklerin

Ok götürmek âdetidir peyk olanın yügrügü

Hayâlî (G 554/2 s. 282)

Okların ucuna mektup bağlanarak mesajın gönderilmek istendiği yere okun fırlatıldığı bilinmektedir. Riyâzî, zanbağın kışın kötülüklerini nevrûz padişahına duyurmak için bahçelere ok ile mektup uçurduğunu söylemektedir:

Zulm-i sermâyı şeh-i nevrûzda i'lâm etmeye

Bâğa zanbak tîr ile bir nâme perrân eyledi

Riyâzî[54]

2.5. Mektup Uçurmak, Kâğıt Uçurmak

Mektuplar, içerisinde bir haber barındırdığından bu tabirler çoğunlukla "haber uçurmak, haber göndermek" anlamlarına gelir. Çoğunlukla âşık ile sevgili arasındaki haberleşmeyi anlatmak için kullanılmıştır. Aşağıdaki beytinde Bâkî, kuşların haberleşmede kullanılması geleneğinden bahsederek Mecnûn'un, Leylâ'ya haber gönderebilmek için başını kuş yuvası yaptığını söylemektedir:

Gâhî cenâb-ı Leylîye mektûb uçurmaga

Urındı Kays başına mürg âşiyânesin

Bâkî (G 382/5 s. 243)

[54] Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar,** s. 361.

Sevgili baktığı tarafa kirpiklerini ok olarak gönderir. Bu oklar âşığı yaralar, fakat âşık bu durumdan memnundur. Gönüllü olarak bu oklara hedef olur. Çünkü sevgiliden gelecek her cefâ onun için bulunmaz bir nimettir. Aşağıdaki beytinde Nev'îzâde Âtâyî, sevgiliden gelen okların karşısına bilerek geçtiğini söylemektedir. Çünkü sevgili kölesine haber uçurup "gel" dedikten sonra gitmemek olur mu?

Varurın karşu hadengi geliyorken gûyâ

Yâr mektûb uçurup gel didi ben çâkerine

Nev'îzâde Âtâyî (G 211/4 s. 264)

Kâğıt uçurmak, kimi zaman süratle haber göndermek anlamında da kullanılmıştır. Sünbülzâde Vehbî, beklediği memuriyet müjdesinin bir an önce gelmesi için kâğıdın, kuşlar gibi kanat takmasını istemektedir:

Müjde-i mansıb ile kâgıd uçursa çarha

Mürg-i âvâre gibi baglasa şehper kâgıd

Sünbülzâde Vehbî (K 47/17 s. 261)

Eskiden ramazan ve bayram ayının görülmesi ve ilânı bir hadise olurdu. Bir kasabada ay ispat edilirse oranın kadısından hüccet alınır, bu hüccet gereğince yarının ramazan ve bayram olduğu yazılan resmî bir mektupla merkeze bağlı olan yerlere bildirilirdi.[55] Nâbî aşağıdaki beytinde, hüccet haberinin ulaklar tarafından getirilişinden bahsetmektedir:

İsbât-ı meh-i savma olan hücceti saklar

Kâgıd uçurur menzil ile yolda ulaklar

Nâbî (G 193/1 s. 605)

---

[55] Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, s. 361.

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Behiştî Dîvânı (G. 347/2 s. 126), Kâmî Dîvânı (K 13/20 s. 71, G 50/5 s. 197), Mostarlı Ziyâî Dîvânı (G 206/2 s. 161), Nev'îzâde Atâyî Dîvânı (K 14/8 s. 97), Necâtî Bey Dîvânı (G 45/3 s. 172), Sünbülzâde Vehbî Dîvânı (K 8/53 s. 109, K 41/62 s. 226), Şeyh Gâlib Dîvânı (G 105/6 s. 267), Tırsî Dîvânı (G CLI/4 s. 173).

2.6. Şiir

Şiir, Arapça bir kelime olup edebî bir nazım biçimini karşılar. Arapça **manzume** ve **nazım** da şiirle aynı anlamda kullanılan kelimelerdir. Şiirler dilden dile dolaşarak insanların yazdıkları vasıtasıyla birbirlerinden haberdar olmalarını sağlamaktadır. Şiir özellikle sevgililerin haberleşmesine vesile olur. Sevgilisini görmekte sıkıntı yaşayan âşık, şiiri ile haber yollar ya da sevgilisinden haber alır:

Yazup sundum bu şi'r-i sûz-nâki dest-i dildâra

Cinânî vasf-ı hâlüm şâh-ı 'âli-şâna tapşurdum

Cinânî (G 145/6 s. 538)

Şi'r ile eş'âr ideyüm yıllara çekdügümi

Söyleye bir gün bilesin hâlümi eş'âr güzel

Karamanlı Aynî (G 311/2 s. 535)

Âşıkların şiir aracılığıyla haberleşmesi özellikle mesnevilerde karşımıza çıkmaktadır. Leylâ ile Mecnûn mesnevilerinde, Mecnûn Leylâ'nın aşkıyla şiirler söylemekte ve bu şiirler insanların dilinde dolaşarak Leylâ'ya ulaşmaktadır. Leylâ da cevap olarak şiirler yazar ve yola atar. Şiiri bulan kişi Mecnûn'a götürür ve Mecnûn şiiri okuyunca irticalen gazel söyler. Bu gazeller Leylâ'ya ulaşır ve böylece aynı süreç tekrar eder.[56]

[56] Arzu Atik, "Nizamî, Hâtifî Ve Celilî'nin Leylâ Ve Mecnûn'unda Âşıkların Haberleşmesi", **Turkish Studies,** Volume 5/3 Summer 2010, s. 44-45.

Şairlerin şiirleri içerdiği konular itibariyle okuyanlara pek çok şey ulaştırır. Bunlar kimi zaman aşkın halleri kimi zaman Fars mitolojisi kahramanları kimi zaman da Sâdi'nin ünlü eseri Gülistan olabilir:

Nola pür-sûz olsa her söz nazmımuzda Nazmiyâ

'Aşk hâlinden haber virür kamu ebyâtımuz

Edirneli Nazmî (G 2592/5 s. 1421)

Şî'r-i şâirdir veren Cemşîd ü Dârâdan haber

Şâh Veysi şöhre-i afâk Selmân eyledi

Hayâlî (K 17/20 s. 54)

Bu şi'rün yine NEHCÎ Hâfız-ı Şîrâzı andurdı

Açup ebvâb-ı ma'nâyı Gülistândan haber virdi

Nehcî (G 317/7 s. 225)

2.7. Ferman

Ferman, padişah tarafından çıkarılan yazılı emirlere verilen Farsça bir isimdir. Padişahlar kullarına göndermek istedikleri haberleri fermanlar vasıtasıyla iletmişlerdir. Kullar da bu fermanlara uymakla yükümlüdür. Aşağıdaki beyitlerde de ferman hükümlerinin emir telakki edildiğinden ve bu yüzden kulların padişahtan gelecek habere itiraz hakkı olamayacağından bahsedilmektedir:

Her ne emr itsen revâdur cânıma baş üstine

Şahlar hükmi geçer kullar ana fermân okur

Muhibbî I (G 224/4 s. 151)

İşiginden aglamam redd itse sultânum beni

Ben kimem kim lâ diyem fermânına sultânumun

Bağdatlı Rûhî II (G 684/3 s. 757)

Fermanların baş kısımlarında padişahın tuğrası bulunmaktadır. Şair Nâbî, aşağıdaki beyitte fermanın bu özelliğine değinerek başında padişah tuğrası bulunmayan fermanlara kimsenin itibar etmeyeceğini söylemektedir:

Serinde olmayınca sâyesi kim i‘tibâr eyler

‘Aceb mi dâmen-i tugrâya rû-mâl itse fermânlar

Nâbî (G 90/5 s. 526)

Sevgilinin yüzü mektup, bu yüz üzerindeki ayva tüyleri ise mektup üzerindeki yazılar olarak tasavvur edilmektedir. Bu durumda kaşlar da bu fermana çekilmiş tuğra olarak düşünülmektedir. Hükümdar şairlerimizden olan Muhibbî, sevgilinin yüzü üzerinde tasarladığı bu fermanla dünyaya hükmetmeyi planlamaktadır:

Yazdu hattun nâme hüsne kaşun tuğra çeker

‘Âleme hükm ide dirdüm iş-bu fermân ile ben

Muhibbî II (659/5 s. 375)

“Padişah” kelimesi şiirlerde çoğunlukla sevgiliyi anlatmak için kullanılmıştır. Padişahın kullarına gönderdiği gibi sevgili de âşıklarına ferman gönderir. Âşıklar da bu fermana uyarlar:

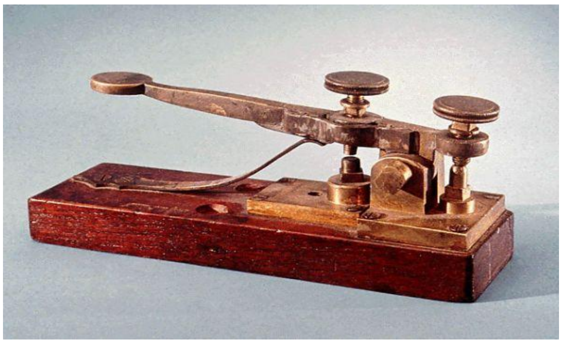
Cevri râhat zulmü âsâyiş ferâgat edemem

Neyleyem böyle bana ferman eder cânân-ı ‘aşk

Âdile Sultan (G 77/9 s. 366)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Âdile Sultan Dîvânı (G 87/6 s. 375, G 131/5 s. 418), Ahmed Paşa Dîvânı (G 90/5 s. 226), Beyânî Dîvânı I (G 73/4 s. 122), Bursalı

İffet Dîvânı (G 114/4 s. 98), Fehîm-i Kadîm Dîvânı (G XII/6 s. 320), Fuzûlî Dîvânı Şerhi (G 225/5 s. 552), Karamanlı Aynî Dîvânı (G 123/1 s. 392, G 159/7 s. 420), Keçecizâde İzzet Molla Dîvânı (G 299/2 s. 513), Mesihî Dîvânı (G 170/1 s. 227), Muhibbî Dîvânı I - II – III (G 192/4 s. 135, G 427/5 s. 259, G 712/6 s. 408, G 799/5 s. 451), Nâbî Dîvânı (G 81/3 s. 519, G 275/5 s. 664, G 345/9 s. 714), Nef'î Dîvânı (K 6/25 s. 60, K 6/27 s. 60), Neylî Dîvânı (G 128/4 s. 148), Osman Nevres Dîvânı (G 135/4 s. 334, G 270/4 s. 389), Sâbit Dîvânı (G 121/5 s. 411), Şeref Hanım Dîvânı (G 86/6 s. 358), Yahyâ Bey Dîvânı (G 150/1 s. 375).

Resim 2 - Telgraf[57]

2.8. Telgraf

Fransızca télégraphe kelimesinden gelen **telgraf**, iki merkez arasında kararlaştırılmış işaretler yardımıyla yazılı haberlerin iletimini sağlar.[58] 18. yüzyıl sonlarında Fransa'da icat edilen telgraf, Osmanlı devletinde ilk defa 19. yüzyılda kullanılmıştır. Bu yüzden telgrafa 19. yüzyıl şairlerinin şiirlerinde rastlamaktayız.

Osman Nevres, sevgilinin saçlarını telgraf hattına, yüzündeki beni ise -rengi ile bağlantı kurarak- Avrupa ile haberleşmekte olan bir Habeş'e benzetmektedir:

Târ-ı zülfün uzadıp hatt-ı telegraf gibi

Avrupa ile haberleşmede hâl-i Habeş'i

Osman Nevres (G 301/3 s. 402)

[57] (Çevrimiçi) http://www.resimmax.net/iletisim-araclari/telgraf-hakkinda-resimli-bilgiler.html 25.04.2013.
[58] Akalın vd., **Türkçe Sözlük,** s. 1943.

Sevgilinin saçları uzundur, yüzüne dökülür, yanakların üzerini örter. Bu haliyle ittifak için yüzdeki ayva tüylerine tel(graf) çeken, nifâk çıkarmaya çalışan kişilere benzemektedir:

Tel çekdi hatta zülfü yine ittifâk içün

Esbâb-ı mekre râbıta verdi nifâk içün

Osman Nevres (NG 2/1 s. 421)

Nigârî, tel ile oyanayanların habere vakıf olacağını kendisinin de sevgilinin saçlarıyla uğraşarak haber aldığını bildirmektedir:

Gîsû ile uğraşdım aldım haber-i çünîn

Ahbâra olur vâkıf her kim tel ile oynar

Nigârî (G 178/2 s. 117)

2.9. Atasözleri ve Deyimler

2.9.1. Atasözleri

2.9.1.1. Alan Bir Kıldan Alır (Haberi)

Bazen çok küçük, önemsiz gibi görünen şeyler, uygun bir ortam olduğunda çeşitli çağrışımlar yapabilir.[59] Çalgıcının udunu gören âşık, muhtemelen bu udun tellerine bakarak sevgilinin çok ince belinin haberini almıştır:

Bu meseldür kim alan bir kıldan alur mutribâ

'Ûdunı gördüm miyân-ı yârdan aldum haber

Behiştî (G86/2 s. 225)

---

[59]Nurettin Albayrak, **Türkiye Türkçesinde Atasözleri,** İstanbul, Kapı Yayınları, Temmuz 2009, s. 314.

2.9.1.2. Deliden Uslu Haber

Deliler, duydukları şeyleri akıl süzgecinden geçiremedikleri için ulu orta söylerler. Bu yüzden doğru haber delilerden alınır. Gönül, âşığa aklı unut aşkı gözet demektedir, deli gönülden uslu haber almak vâcib olmuştur:

Gönül aydur bana kim ‘aklı unut ‘ışkı gözet

Vâcib oldı kim işidem delüden uslu haber

Necâtî Bey (G 111/3 s. 213)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Ahmedî Dîvânı (G 506/7 s. 508), Edirneli Nazmî Dîvânı (G 4854/1 s. 2591), Filibeli Vecdî Dîvânı (G 47/4 s. 120), Kânî Dîvânı (G 7/5 s. 254), Necâtî Bey Dîvânı (G 561/3 s. 495, G 649/3 s. 554), Nev'îzâde Atâyî Dîvânı (K 15/63 s. 104), Yahyâ Bey Dîvânı (G 305/7 s. 471).

2.9.1.3. Elçiye Zevâl Olmaz

Elçi, bir sözü başkasına iletmekle görevli kimsedir. Bu yüzden ilettiği sözlerden mesûl tutularak herhangi bir cezaya çarptırılamaz. Sünbülzâde Vehbî, güzellik ikliminin padişahına vuslat düşüncesi olduğunu iletmekte, bu sözün olumsuz sonuçlarından kaçınmak için de elçiye zeval yoktur, diye eklemektedir:

Ey şâh-ı iklîm-i cemâl çün elçiye yokdur zevâl

Vehbî eder fikr-i visâl emriñ ne ol ferzâneye

Sünbülzâde Vehbî (Msm 229/9 s. 500)

2.9.1.4. Kara Haber Yerde Yatmaz

Kötü bir olay olduğunda bunun haberinin halk arasında çabuk yayıldığını anlatmak için kullanılan bir atasözüdür. Kara haber tez duyulur şeklinde de geçer.

Münîrî, sevgilinin saçlarına takılmış olan gönlünün ölüp ölmediği haberini sevgiliden almak istemekte, o söylemese de eğer gönlü öldüyse bu haberin çabuk yayılacağını söyleyerek sevgiliye sitemde bulunmaktadır:

Ser-i zülfünde gönül öldise disen ne bana

Yirde yatmaz bilinür tîzde hod kara haber

Münîrî (G 63/4 s. 374)

2.9.1.5. Yerin Kulağı Vardır

Hiçbir sır asla gizli kalmaz. İki kişi arasında konuşulan sırlar kısa zamanda duyulur. Bu nedenle bazen yerin bile kulağı varmış gibi hareket edilmelidir.[60] Ahmed Paşa aşağıdaki beytinde, bülbüle menekşenin kulağından sakınmasını ve gülün güzelliğinden her yerde bahsetmemesini söylemektedir. Çünkü her an biri işitebilir, yerin kulağı vardır:

Gûş-ı benefşeden sakın ey ʻandelîb-i mest

Gül hüsni râzın açma ki yirün kulagı var

Ahmed Paşa (K 34/14 s. 117)

2.9.2. Deyimler

2.9.2.1. Ağız Aramak, Ağzından Haber Çekmek

Ağız aramak, insanın karşısındakiyle öğrenmek istediği şeyi söyletecek şekilde konuşarak, istediği bilgiye ulaşmasıdır. Âşığın gönlü, sevgilinin dudaklarının sırrını sarhoş gözünden sorarak kibar bir şekilde ağzını aramakta, haber çekmeye çalışmaktadır:

---

[60] Mehmet Hengirmen, **Atasözleri Sözlüğü,** Ankara, Engin Yayınevi, Ekim 2011, s. 567.

Râz-ı lebini mest gözinden sorar gönül

Nazüglük ile agzını arar haber çeker

Necâtî Bey (G 145/6 s. 234)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Hayâlî Dîvânı (G 356/3 s. 213), Necâtî Bey Dîvânı (G 211/2 s. 275), Revânî Dîvânı (K 6/10 s. 36), Zâtî Dîvânı I (G 319/3 s. 319).

2.9.2.2. Can Kulağı İle Dinlemek

Dikkatle dinlemek anlamında kullanılan bir deyimdir. Azmizâde Hâletî, sevgilisine serzenişte bulunarak güzelliğin kimseye kalmayacağını bu yüzden âşıktan gelen haberi can kulağı ile dinlemesini öğütlemektedir:

Dinle gûş-ı cân ile geldükde ‘âşıkdan peyâm

Kimseye kalmaz güzellik benden al cânâ haber

Azmizâde Hâletî (G 157/2 s. 158)

2.9.2.3. Eğri Oturup Doğru Haber Vermek

Bir kişi hakkındaki düşüncelerimiz ne olursa olsun onun hakkında doğruyu konuşmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Sevgilinin kaşları boyunun vasıflarını her dilde açıklamaktadır, bu hâliyle eğri oturup doğru konuşan kimselere benzemektedir. Şair beyitte kaşın eğri, boyun doğru oluşundan ilhâm almıştır:

Kaşun kadinün vasfın her dilde beyân eyler

Egri oturur ammâ togrı haberi vardur

Karamanlı Aynî (G 140/6 s. 406)

2.9.2.4. Etekleri Zil Çalmak

Çok sevinmek anlamına gelmektedir. Eskiden yaya haberciler olan peyklerin elbisesinin eteklerinde olan ziller, yolu üzerinde olanlara bir habercinin yaklaştığını bildirirmiş. Zâti, sevgilinin elinde duran altın kadehteki hava kabarcıklarını peyklerin gümüşten zillerine benzetmektedir:

Destünde habâbı ile o zerrîn ayag ey şûh

Şol peyke müşâbih ki gümüşden ceresi var

Zâtî I (G 396/4 s. 396)

2.9.2.5. Haber Uçurmak

Haber göndermek anlamında kullanılan bir deyimdir. Beyitlerde zaman zaman bu deyim kullanılarak kuşların haberleşmede kullanılmasına da gönderme yapılmaktadır. Hüdhüd'ün karıncanın selâmını Süleyman'a ilettiği gibi şevk mektubu da âşıktan sevgiliye haber uçursa buna şaşılmamalıdır:

Sana benden haber uçursa n'ola nâme-i şevk

Mûrdan Hüdhüd iletmez mi Süleymân'a selâm

Behiştî (G 347/2 s. 372)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Nev'î Dîvânı (G 210/2 s. 355), Yahyâ Bey Dîvânı (G 65/5 s. 322), Zâtî Dîvânı I (G 414/2 s. 414), Zâtî Dîvânı III (G 1306/1 s. 193).

2.9.2.6. Kara Haber Uçurmak

Kötü haber getirmek anlamında kullanılan bir deyimdir. Sevgilinin yanağındaki ben, hatt geldi diyerek kara haber vermektedir. Hattın siyah renkte olması ve mektup

olarak düşünülen yüzde yer alması bu beyitteki kara haber tasavvurunu daha iyi açıklamaktadır:

Hattı geldi diyü hâli viricek kara haber

Zülf-i dil-ber işidüp hayli perîşân oldı

Bursalı Rahmî (G 208/4 s. 427)

Kara haber düşüncesi pek çok beyitte, karganın uğursuz bir haber getireceği inancıyla bağdaştırılmıştır. Âşık, rakîbin kendisini zayıf görerek karga gibi üzerine kara haber uçurmamasını istemektedir:

Beni za'îf görüp ey rakîb ölür dime kim

Uçurma kara haber üstüme gurâb gibi

Filibeli Vecdî (G 72/3 s. 133)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Filibeli Vecdî Dîvânı (Mtl 58 s. 196), Hayâlî Dîvânı (G 556/3 s. 282, G 558/1 s. 283), Süheylî Dîvânı (K 2/V/5 s. 196).

2.9.2.7. Kulağı Yolda Kalmak

Gözleri yolda kalmak deyiminin bir başka şeklidir. Bir haberin gelmesini heyecanla beklemek anlamına gelmektedir. Âşığın kulağı sevgiliden gelecek vuslat haberi için yollarda kalmıştır:

Pây-ı seg-i kûyun yeridir sanma yer üzre

Kaldı haber-i vaslın içün yolda kulağım

Nef'î (G 82/3 s. 320)

. Bazı külâh çeşitleri
1 — Süpürge sorguçlu Peyk keçesi; 2 — Tüylü Solak külâhı; 3 — Bostancı Baratası; 4 — Zülüflü Baltacıların amrûdî külâhı; 5 — Enderun Zülüflü Ağalarının Zer külâhı; 6 — Kapıcı yatırtması (Yatırtma keçe); 7 — Uzun Efe külâhı; 8 — Sivri seyis külâhı; 9 — Sivri ve zilli hokkabaz külâhı; 10 — Yangın tulumbacıların giydiği Dal Külâh; 11 - Mevlevî Sikkesi; 12 - Ağabanî sarılı esnaf külâhı.

Resim 3 – Bazı Külâh Çeşitleri[61]

2.9.2.8. Külâhını Havaya Atmak

Sevinçli bir haber alınca baştaki fes, şapka vb. havaya fırlatıldığını anlatmak için kullanılan bir tabirdir. Sevgilinin yolunun toprağının tozu âşığın başına konarsa, sevinçten hemen külâhını göğe fırlatacaktır:

---

[61] Reşat Ekrem Koçu, **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Sümerbank Kültür Yayınları, 1969, s. 163.

Hâk-i rehi gubârı konar ise başuma

Atam revân semâya ferahdan külâhumı

Molla Aşkî (G 136/5 s. 558)

Mesîhî, gökyüzünde görünenin güneş değil, sevinçten göğe attığı külâhı olduğunu iddia etmektedir:

Ey Mesîhî gün degüldür âsumânda görinen

Şâdlıkdan göge atdugum külâhumdur benüm

Mesîhî (G 160/5 s. 221)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Cinânî Dîvânı (G 274/3 s. 605), Karamanlı Nizâmî Dîvânı (G 119/2 s. 240) Mesîhî Dîvânı (G 97/3 s. 179, G 159/8 s. 221), Molla Aşkî Dîvânı (G 115/6 s. 528), Nev'îzâde Atâyî Dîvânı (K 13/3 s. 94), Sürûrî Dîvânı (G 448/1 s. 343), Üsküblü İshâk Çelebi Dîvânı (G 16/8 s. 123, G 321/4 s. 328).

2.9.2.9. Ser Verip Sır Vermemek

Ağzı sıkı olmak, duyduğu bir şeyi başkasına söylememek anlamlarına gelir. Sevgili, âşığına dudaklarının sırrını ağzından kaçırmamasını tembihlemiştir. Âşık da sevgilisinin bu sözü üzerine ser verip sır vermemeye gayret etmektedir:

Leblerüm sırrın dehânından çıkarmasun dimiş

Ser verem bu sırrı hiç fâş itmeyem diyâre ben

Mihrî Hatun (G 137/4 s. 557)

2.9.2.10. Tel Çekmek

Tel çekmek, telgrafla haber göndermek anlamında kullanılan bir deyimdir. Sevgilinin saçları uzundur, yüzüne dökülür, yanakların üzerini örter. Bu haliyle ittifak için yüzdeki ayva tüylerine tel(graf) çeken, nifâk çıkarmaya çalışan kişilere benzemektedir:

Tel çekdi hatta zülfü yine ittifâk içün

Esbâb-ı mekre râbıta verdi nifâk içün

Osman Nevres (NG 2/1 s. 421)

2.9.2.11. Yakası Açılmadık (Haberler)

Yakası açılmadık haber; hiç duyulmamış, etrafta yayılmamış haber anlamına gelmektedir. Yolu sevgilinin diyârından geçen sabâ rüzgârı, âşığa hiç duyulmamış haberler getirmiştir:

Diyâr-ı goncadan itdi meger sabâ güzeri

Ki virdi yine yakası açılmaduk haberi

Hamdullah Hamdî (G 171/1 s. 77)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Âhî Dîvânı (G 90/3 s. 43), Necâtî Bey Dîvânı (G 117/4 s. 217).

3. EĞLENCE HAYATI

3.1. Bezm

Bezm, Farsça bir kelime olup sohbet edilen, içki içilen, çalınıp söylenilen bir toplantı yeridir. Tasavvufî anlamda ise tekke ve dergâhtır.[62] Aşağıdaki beyitlerde tasavvufî anlamıyla kullanılmış olan bezm, kâinattan ve başka cihândan haber vermesiyle beyitlere konu edilmiştir:

Sâkî firişte nukl u sitâre mey âfitâb

Bezm-i piyâle kevn-ü-mekândan haber virür

Necâtî Bey (G 154/8 s. 241)

Gel gel ki gökde istedügün yirde bulmışuz

Bezm-i şebâne özge cihândan haber virür

Necâtî Bey (G 154/5 s. 240)

3.1.1. Sâkî

Arapça bir kelime olan **sâkî**, meclislerde kadeh sunan kişiye denir. Sevgi ve feyzin kaynağı olan Allah, mürşîd, gibi anlamlara da gelmektedir.[63] Nehcî'nin aşağıda yer alan beytinde sâki, tasavvufî anlamıyla kullanılmış, ilâhî feyzle seyr ü sülûk makamlarını aşan sâlik söz konusu edilmiştir. Sâlike bu makamları haber veren, gösteren sâkîdir:

Bizi menzil-be-menzil câmdan seyr itdürüp sâkî

Melekden mülkden etvâr-ı âdemden haber virdün

Nehcî (G 185/2 s. 172)

---

[62] Sefercioğlu, **Nev'î Divanı'nın Tahlîli,** s. 82.
[63] Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, İstanbul, Ağaç Kitabevi Yayınlar: 74, Sözlük: 2, Ağustos 2009, s. 538.

3.1.2. Mey, Mül, Sahbâ

Mey, mül Farsça; **sahbâ** ise Arapça şarap anlamına gelen kelimelerdir. Şarap rengi dolayısıyla genellikle sevgilinin dudaklarına teşbih edilir. Aşağıdaki beyitte de şarabın hoşluğu ve kadehin özü, sevgilinin dudaklarının lûtfuyla yanaklarının güzelliğinden haber vermektedir:

Hüsn-i ruhunla lutf-ı lebünden haber virür

Hep âb u tâb-ı cevher-i câm u safâ-yı mül

Bâkî (G 304/4 s. 209)

Şarabın neşesi, içkiden sonra gelen baş ağrısı ile cihân meclisinin geçiciliğinden haber verir:

Bezimgâh-ı cihân sahbâ-perest-i câhına her dem

Humâr ile fenâsından haberdür neşve-i sahbâ

Kâtibzâde Sâkıb (G 20/3 s. 204)

Habâb, su yüzeyinde oluşan hava kabarcıklarına verilen isimdir. Bu kabarcıklar, Batlamyus teorisine göre dünyayı çevrelediğine inanılan soğan kabukları gibi üst üste geçmiş feleklere benzetilir. Hava kabarcıkları çabuk kaybolmasıyla dünyanın geçiciliğinden haber vermektedir:

Her habâb-ı mey verir alem fenâsından haber

Gösterir her gece ömrün olduğun kutâh şem

Hayâlî (G 232/2 s. 169)

3.1.3. Piyâle, Peymâne, Sâgar, Kâse, Sürâhî

Piyâle, peymâne, sâgar Farsça kadeh anlamına gelen kelimelerdir. Bu kelimeler kullanıldığında çoğunlukla şarap kastedilmektedir. Şarap ilâhî feyzdir. Aşk sâkîsinin sunduğu kadehi yudumlayanlar, kâinattan haber verir:

Bir kâse sundı sâkî-i ‘ışkun cihâna kim

Nûş iden anı kevn-ü-mekândan haber virür

Ahmed Paşa (G 88/6 s. 224)

Bezm-i ezel olarak adlandırılan meclis, Allah’ın ruhları toplayarak “Elestü bi-rabbiküm” (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) dediği, ruhların da “Kalû belâ” (Evet dediler.) dedikleri meclistir.[64] Sâkî’nin sunduğu kadeh ezel meclisinde verilen bu sözü hatırlatmaktadır:

Virüp peymâne sâkî nûş idüp kim el ele aldık

Ezel bezminde key ol ‘ahd ü peymandan haber virdi

Nehcî (G 317/4 s.225)

Gönle ilâhî feyz vererek dünyanın çeşitli hâllerini gösteren kadeh aynası, irfânın aslından haber vermektedir:

Görindi sûret-i ahvâl-i ‘âlem dil safâlandı

Bize mir’ât-ı sâgar asl-ı ‘irfândan haber virdi

Nehcî (G 317/6 s.225)

Meclislerde halka şeklinde oturulur ve kadeh döndürülür. Herkes kadehten bir yudum alır ve yanındakine verir. Piyâlenin devretmesi kadehin bu dönüşünden

[64] “Bir de Rabbin, âdemoğullarından, bellerindeki zürriyetlerini alıp da onları kendi nefislerine şahit tutarak: ’Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ dediği vakit: ‘Evet, Rabbimizsin, şahidiz.’ dediler. Kıyamet günü: ’Bizim bundan haberimiz yoktu.’ demeyesiniz diye bunu yapmıştık.” **Kur’ân-ı Kerîm,** A’râf/172.

kinâyedir. Şarabın mûcidi Cem'dir. Hava kabarcıklarının tâca benzetildiği aşağıdaki beyitte kadehin devredişi Cem'in hükümdarlığından haber vermektedir:

Devr-i piyâle devlet-i Cemden haber virür

Her bir habâbı remz ile bir tâcdârdan

Bâkî (G 377/2 s. 240)

Nedîm, lâle devri meclisleriyle ve eğlenceleriyle anılan bir şairimizdir. Aynı zamanda nedîm, içki meclislerinin vazgeçilmezlerinden olan dost, sohbet arkadaşı demektir. Nigârî, nedîm kelimesini tevriyeli kullanarak, pervasız sarhoş olarak vasfettiği Nedîm'in sürahisinin, hakikat sırlarından haber verdiğini söylemektedir:

Mest-i bî-pervâ surâhî-i Nedîm

Söyler esrâr-ı hakîkatdan haber

Nigârî (G 181/6 s. 119)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Muvakkitzâde Pertev Dîvânı (G LXXII/2 s. 73/74), Nedîm Dîvânı (N 9/1 s. 197), Nev'îzâde Atâyî Dîvânı (G 84/1 s.207).

3.2. Mûsikî

Mûsikî, Arapça bir kelime olup meclisin en önemli eğlence kaynağıdır. Sevgiliyi yâd etmek için kadeh içip semâya duran âşıkların cân kulağına ulaşan ezgi zamandan haber vermiştir:

İçüp yâdına yârun tolular turduk semâ' itdik

İrişdi gûş-ı câna nagme devrândan haber virdi

Nehcî (G 317/5 s. 225)

3.2.1. Mutrib

Arapça bir kelime olan **mutrib**, çalgıcı demektir. Mûsikîyi icrâ eden kişidir. Enverî, çalgıcının sevgiliyi kara kaşlı kara gözlü diyerek süslemeyi bırakmasını, sohbette kara kaşdan kara gözden haber vermesini istemektedir:

Nigârum kara kaşlu kara gözdür nakşı ko mutrib

Haber vir bana sohbetde kara gözden kara kaşdan

Enverî (G 197/4 s. 148)

Mutrib, haber vermek için enstrümanları kullanır. Aşağıdaki beyitte çalgıcı, haber vermek için udun kulağına yapışıp en ince ve en kalın telle, bütün sesler ile sevgilinin gelişini müjdelemiştir:

Zîr ü bemiyle eyledi tebşîr makdemün

'Ûdun yapışdı kâsıd-ı mutrıb kulagına

Fehîm-i Kadîm (G CCLII/3 s. 634)

3.2.2. Davul

"Davul çalmak; ilân etmek, haber vermek, duyurmak, izah etmek yerlerinde kullanılır bir tâbirdir."[65] Arapça **tabl** kelimesinden türemiş olan davul, eskiden hayatın pek çok alanında kendine yer bulmuş bir mûsikî aleti idi. Osmanlı ordusunda göçüleceğini bildirmek, askere sefer haberi vermek, düşmanı psikolojik olarak etkilemek, zaferi müjdelemek; düğün, bayram gibi zamanlarda halkın neşesini yansıtmak gibi çeşitli amaçlarla davullar çalınırdı. Bu durumlar şairlerin hayâl gücünü de harekete geçirmiş ve davul farklı kullanımlarla şiirin konusu hâline gelmiştir. Aslında çeşitli boylarda davulları simgeleyen **nakkare (nekkare)** ve **kûs (kös)** da şiirlerde tabl kelimesiyle eş anlamlı kullanılan diğer kelimeler olmuştur.

---

[65] Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I,** İstanbul, MEB Devlet Kitapları, 1983, s. 407.

Resim 4 – Savaş Davulu[66]

Osmanlı ordusunda, düşman tarafını psikolojik olarak etkilemek için büyük davullar çalındığı bilinmektedir. Çoğunlukla kasidelerde karşılaştığımız savaş sahnelerinin anlatımında davulun bu yönü ele alınmaktadır. Aşağıdaki beyitte Bâkî, davulların sesini salmasıyla cenk meydanının gazilere düğün bayram yerine döndüğünden bahsetmektedir:

Çalındı kûslar tabl u nekâre saldı âvâze

Dügün bayram idi gûya guzâta ceng meydânı

Bâkî (K 14/16 s. 26)

[66] Hüsrev ed-Dihlevi, **Matla'u'l-Envar,** 193. Varak, Halet Efendi Yazmaları.

Davul, hükümdarlık alâmetlerinden biri olarak da kullanılmıştır. Bu kullanımıyla ele aldığımızda davul çalınması yeni bir padişahın tahta geçtiği haber vermektedir. Keçecizâde İzzet Molla aşağıda yer alan beytinde, gönül tahtına yeni bir padişahın hakan olduğunu yüreğinin davul gibi dövülmesinden anladığını dile getirmektedir:

Şimdi bildim döğülünce yüreğim kûs gibi

Yeni bir şâh serîr-i dile hâkân olmuş

Keçecizâde İzzet Molla (G 234/4 s. 477)

Şair Bâkî ise davulun çıkardığı gürültüden dem vurarak aşk padişahı olmak için padişahlık alâmetlerinden olan davula gerek olmadığını, ona rebâbın gürültülü olmayan sesinin daha hoş geleceğini söylemektedir:

Hoş gelür ana rebâb âvâzesi gavgâsı yok

Pâdişâh-ı ‘aşk olanlar kûs-ı hâkân istemez

Bâkî (G 206/4 s. 167)

Şiirlerde en çok kullanılan tabirlerden biri de **kûs-ı rahîl, kûs-ı rıhlet** şekillerinde karşımıza çıkan **göç davulu** olmuştur. Bu tabir, bulunulan yeri değiştirmek (göç etmek) ve bu dünyadan göçmek gibi çeşitli anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Hâletî, âdeta bir iç muhasebeye girişerek kendisine “Kulağına göç davulunun sesi gelmez mi, neden sende sefer hazırlığı yok?” sorusunu yöneltmektedir:

Sende esbâb-ı seferden nesne yok ey Hâletî

Gûşuna girmez mi hiç âvâze-i kûs-ı rahîl

Azmizâde Hâletî (G 469/6 s. 228)

Kulağına göç davulunun sesi dokunurken yani bu dünyadan göçeceği sürekli hatırlatılırken sâlik, bu köhne handa (dünyada) nasıl huzur bulacaktır:

Bu ribât-ı köhnede sâlik nice kılsın huzûr

Dokunurken gûşına âvâze-i kûs-ı rahîl

Usûlî (G 74/6 s. 170)

Sevindirici bir haber alındığında, bu haber genellikle halka davul çalınarak bildirilmekteydi. Aşağıdaki beyitte de güneşin şekliyle davul arasında benzerlik kurularak bu geleneğe değinilmiştir. "Buna göre; her sabah doğan güneş davul çalarak sevindirici bir haberi bildirmek için doğmaktadır:

Gerdûn zamân-ı şevkine çalmada sanma mihr

Her subh-ı bâm-ı çerhde kûs-ı beşareti

Nâbî (K 16/90)"[67]

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Ahmedî Dîvânı (G 331/4 s. 420), Bursalı Rahmî Dîvânı (K 1/10 s. 201), Süheylî Dîvânı (K 19/4 s. 80, K 25/7, s. 98), Figânî Dîvânçesi (G 90/6, s. 120), Hayretî Dîvânı (G 423/1, s. 396), Muhibbî Dîvânı II (G 651/3, s. 371), Niyâzî-i Mısrî Dîvânı (G 39/1 s. 55, G 105/3 s. 130).

3.2.3. Ney

Farsça bir kelime olan **ney**, sazlıktan koparılan kamışların içinin kızgın demirlerle oyulması ile yapılan üflemeli bir çalgıdır. Tasavvufî bir sembol olarak insana karşılık gelir. Nasıl ki ney asıl vatanından koparılmışsa insan da bezm-i elestten dünyaya gönderilmiştir. Ney asıl vatanından uzak kaldığı için sürekli feryâd ve figan eder.

Kadeh, şarabın mûcidi Cem'in keyfinden haber verdiği gibi ney de çıkardığı sesler ile dünya meclisinin geçiciliğinden haber verir:

[67] Sezayi Özçelik, "XVII. Yüzyıl Sosyal Hayatı'nın Nâbî Divânı'na Yansımaları Ve Anlam Çerçevesi", Danışman: Ahmet Mermer, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara-2010, s. 133.

Nâylar virür fenâ-yı bezm-i ‘âlemden haber

Câmdan sorsan virür keyfiyet-i Cemden haber

Bursalı Rahmî (G 33/1 s. 318)

Aşağıdaki beyitte neyin aşk sırlarını ifşâ etmesi özelliğine değinilerek tanbûrun kulağının aşk sırlarının ezgisine yasaklanması, Monlâ olarak vasfedilen neyden haber almasına bağlanmıştır:

Kulağı nağme-i esrâr-ı ‘aşka mahrem olmazdı

Eğer kim almasaydı nây-ı Monlâdan haber tanbûr

Keçecizâde İzzet Molla (G 139/6 s. 425)

Resim 5 – Çeng[68]

3.2.4. Çeng

Farsça bir kelime olan **çeng**, Arp'ın atası olarak bilinen bir çalgıdır, diz üstünde dik bir şekilde tutularak iki elle çalınır. Çeng, üst kısmının eğik olması ile beli bükülmüş yaşlı kişilere benzetilir.[69]

[68] Hesna Haral, "Osmanlı Minyatüründe Kadın (Levnî Öncesi Üzerine Bir Deneme)", Tez Danışmanı: Selçuk Mülayim, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 236.
[69] Keskin, "Sosyal Hayatın 17.Yüzyıl Dîvân Şiirine Yansımaları Ve Anlam Çerçeveleri", s. 692.

Hecrî'nin aşağıdaki beytinde çeng, neye defin ne olduğunu haber veren zamanın pîri olarak vasfedilmiştir:

Ey ney defün ne-y-idügini çengden eşit

Bir pîrdür ki devr ü zamândan haber verür

Hecrî (G 48/2 s. 99)

Resim 6 – Tanbur (Solda)[70]

3.2.5. Tanbur

Türk halk müziğinde kullanılan çöğür, bağlama gibi mızrapla çalınan telli çalgılara verilen isimdir.[71] Edirneli Nazmî, tanbûr sesinden zevk alma nedenini her dem kırık dökük gönlünden haber vermesine bağlamıştır:

Bu şikeste-beste göňlümden virür her dem haber

Hâlet aldugum budur âvâze-i tanbûrdan

Edirneli Nazmî (G 4991/3 s. 2665)

[70] Haral, "Osmanlı Minyatüründe Kadın (Levnî Öncesi Üzerine Bir Deneme)", s. 307.
[71] Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,** s. 1031.

Resim 7 – Kervan Sahnesi ve Çanlar[72]

3.2.6. Ceres

Arapça bir kelime olan **ceres**, Türkçede **çan,** Farsçada **derâ** adını alır. Klasik Türk şiirinde genellikle kervandaki develerin boynuna takılan çanı ifade etmektedir. Ceres, çıkardığı sesle, kervan sahipleri ile kafile arasındaki irtibatı sağlar. Kafilenin bir arada bulunması, geceleyin yolunu kaybetmemesi bu ses vasıtasıyla sağlanmakta, sesin kesilmesi bir tehlike işareti sayılmaktadır.[73]

Âşıklık alâmeti, aşk acısıyla her dem âh çekmek, inlemek, feryâd ve figan etmektir. Kervanın yola koyulduğunu develerin boynundaki çan sesi haber verdiği gibi aşk yolunun yolcusu olan âşık da bu yolda âh u figan ederek, inleyerek kendini belli etmelidir:

---

[72] Güner İnal, **Türk Minyatür Sanatı,** Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1995, Res. 84.
[73] Bahir Selçuk, "Klâsik Türk Şiirinde Ceres (Çan/Çıngırak)", **Turkish Studies,** Volume 7/3, Summer 2012, s. 2235-2236.

‘Âşık odur ki ‘ışk yolında ceres gibi

Kendin belürde nâle vü âh u figân ile

Yahyâ Bey (G 401/4 s. 527)

Ceres, uzaklardan kervanın geldiğini haber verir. Kervanın yolunu gözleyen hırsızlar ve yol kesiciler için bu ses harekete geçme anlamı taşımaktadır.[74] Kendisini cerese, sevgilinin gamzelerini ise haramilere benzeten Sürûrî, sevgilisinin canlar alan yan bakışından korktuğu için aşk yolunda feryâd edememektedir:

Gamzesinden havf idüp dil eylemez efgân u zâr

Kârbânı duyurur zîrâ harâmîye ceres

Sürûrî (G 199/4 s. 216)

Sesi uzaklardan duyulan ceres, âşığın çektiklerini sevgiliye ulaştırması bakımından bir ulak gibi düşünülmüştür. Nigârî, ceresin kendisine acıyarak, inleyen hâlini devesine binip gezmekte olan sevgilisine bildirmesini istemektedir:

Rahm kılgil hâl-i zârımdan haberdâr eylegil

Mahmil-i dildâra feryâd eyle söyle ey ceres

Nigârî (G 319/6 s. 202)

Ceres, âşığa sevgiliden haber ulaştırması bakımından da şiirlere konu edilmiştir. Devesine binip gezintiye çıkan Leyla’nın hâlinden Mecnun’u haberdar edecek olan cerestir:

Mahmil-i Leylîyi yabana iletdi nâka

N’ola Mecnûna haber virse çagırsa ceresi

Emrî (Mkt 441/1 s. 402)

---

[74] Selçuk, “Klâsik Türk Şiirinde Ceres (Çan/Çıngırak)”, s. 2244, 2245.

Kervanların göçtüğünü develerin üzerindeki çanlar haber verir. Âşığın sevgiliye hasret duyarak bu dünyadan göçtüğünü ise can çekişirken ettiği feryâd çanları bildirecektir:

Bildürür hasret ile göçdügümi dünyâdan

Âh kim hâlet-i nez'ümde figânum ceresi

Yahyâ Bey (G 479/2 s. 573)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Azmizâde Hâleti Dîvânı (G 575/2 s. 253), Cem Sultan Dîvânı (G XC/3 s. 121, G CXXXVII/3 s. 150), Fehîm-i Kadîm Dîvânı (G LVII/5 s. 380), Fuzûlî Dîvânı (G 125/4 s. 191), Hayretî Dîvânı (G 441/6 s. 408), Keçecizâde İzzet Molla Dîvânı (G 28/3 s. 362, G 220/6 s. 470), Muhibbî Dîvânı II – III (G 423/2 s. 256, G 730/3 s. 417), Nev'î Dîvânı (G 162/5 s. 327, G 196/5 s. 347, G 316/6 s. 419), Niyâzî-i Mısrî Dîvânı (G 77/3 s. 97), Osman Nevres Dîvânı (G 92/3 s. 316, G 116/4 s. 325), Usûlî Dîvânı (G 49/7 s. 145), Yahyâ Bey Dîvânı (G 172/2 s. 389, G 470/3 s. 567), Yenişehirli Avnî Dîvânı (G 157/5 s. 781), Zâtî Dîvânı II (G 571/2 s. 75).

4. MİTOLOJİ VE MASAL KAHRAMANLARI

4.1. Sührâb

Şehnâme'de gücü ve yiğitliği ile anılan kahramandır. Rüstem'in Semengân sultanının kızından olan oğludur. Rüstem, Sührâb doğmadan ülkesine döndüğü için birbirlerini tanımamaktadırlar. Babasını bulmak için yola koyulan Sührâb, Turan ordularının İranlılara karşı yaptığı savaşa katılır. Savaşta babasıyla çarpışan Sührâb hileyle alt edilir. Ölmek üzere olan Sührâb'la göz göze gelen Rüstem onun oğlu olduğunu anlar.[75]

Sevgilinin âşığı öldürdüğünü, yan bakışının gözlerine söylemesi gibi oğlu olduğu haberini de Rüsteme veren Sührâbdır:

[75] Zavotçu, **Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü,** s. 480.

Beni öldürdigini gamzesi dir çeşmine san

Kendünün öz haberin Rüsteme Sührâb virür

Bursalı Rahmî (G 37/3 s. 321)

4.2. Âyine-i İskenderî

Âyine-i İskender, İskenderiye'de bir kulenin üzerinde, gemilerin limana giriş çıkışlarını izlemek için yaptırılmış bir aynadır. İskender'in hocası Aristotales'in yaptırdığı plana göre inşa edilen bu ayna dünyayı gösteren ayna (âyine-i âlem-nümâ) olarak da bilinmektedir. Aşağıdaki beyitte şair, dünyanın hâlinden haberdar olmak için İskender'in âyine-i âlem-nümâ'sına gönderme yapmaktadır:

Yâ desem ahvâl-i ʻâlemden haberdâr olmaga

Biri İskender biri âyîne-i ʻâlem-nümâ

Lebîb (K 13/28 s. 228)

4.3. Mecnûn

Leylâ ile Mecnûn mesnevilerinin erkek kahramanıdır. Leylâ'nın aşkıyla delirmesi ve çöllere düşmesiyle bilinir. Beyitlerde aklını yitirmiş olanlardan bahsedildiğinde Mecnûn hatırlanır. Deliler akıl kaydından kurtuldukları için ne duyarlarsa etrafa yayarlar. Bu yüzden, gizli sırların haberini veren deliler zümresinin dili fala bakmaktan uzak değildir:

Degil hâlî zebân-ı zümre-i mecnûn tefaʻulden

Peyâm-ı râz-ı pinhânî olur dîvâneden me'hûz

Mehmed Sıdkî (G 52/3 s. 113)

4.4. Ferhâd

Ferhâd ile Şirin hikâyelerinin erkek kahramanıdır. Şirin'in aşkıyla dağları delmiştir. Nigârî, dağları Ferhâd'ın değil Şirin'in aşkının deldiğini feryâd eden dağdan haber almıştır:

Neler itdiyse bana söyledi feryâd-ıla dâg

'Aşk-ı Şîrîndir ol sanma ki Ferhâd itdi

Nigârî (G 666/4 s. 400)

Şirin, sürülerinin sütünü akıtmasını istediği için Ferhâd tarafından delinen dağın adı Bîsütûn'dur. Nigârî, kulağına gelen bir âh u sadâ ile Bîsütûn'dan ne kadar kazıcısı olduğunu haber almıştır:

Bîsütûndan haber aldım ne kadar kûh-keni

Degmedi gûşuma bir âh u sadâdan gayrı

Nigârî (G 662/3 s. 397)

5. ŞEM' VE PERVÂNE

Klasik Türk şiirinin âşık ile maşûku temsil eden mesnevilere konu olmuş iki kahramanıdır. Pervâne ışığa meyleder, şem'in etrafında döner. Bir zaman sonra ışığın büyüsüne kapılarak kendini ateşe atar. Bu davranışıyla pervane, aşkı uğrunda kendini ateşe atarak canını feda eden sadık âşığı, şem' ise onun sevgilisini temsil eder.[76] Klasik şiirde şem' ve pervane, âşığın ve sevgilinin çeşitli özelliklerinden haber vermesi ile konu edilmiştir.

---

[76] Zavotçu, **Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü,** s. 502.

5.1. Şem’

Arapça bir kelime olan **şem’**in Farsçası **mum**dur. Şem‘in yanmasıyla ortaya çıkan alev, dile teşbih edilir. Şem‘in alevi azaldığı zaman ortalığı daha iyi aydınlatması için fitilin ucu makasla kesilmektedir. Bu işlem, şem‘in dilinin kesilmesi olarak da adlandırılmaktadır. Fitili kesilmiş şem‘ daha iyi yanacak, alevi daha da artacak yani bir anlamda dilini uzatmış olacaktır. Dil uzatmak aynı zamanda bir kimseye kötü bir söz söylemek anlamına gelen bir deyimdir. Bu yüzden mecliste, sevgilinin yanağının parlaklığından haber vermek için dilini uzatan şem‘in dilinin kesilmesine şaşılmamalıdır:

Dil uzadur ki şevk-ı ruhundan haber vire

Her meclis içre tan mı kesilse zebân-ı şem‘

Hamdullah Hamdî (G 80/3 s. 40)

Şem‘in yanarak erimesiyle etrafından akmaya başlayan damlalar gözyaşını andırır. Şem‘in gözyaşlarına bakanlar birlik bakışında âşığın gözlerinden haber alır, pervânenin de ağladığını duyarlar:

Sirişk-i şem‘a bakdık çeşm-i ‘âşıkdan haber verdi

Olup vahdet-nazar pervâne giryân olduğun duyduk

Keçecizâde İzzet Molla (G 283/2 s. 504)

Mürşid, irşâd eden, doğru yolu gösteren kişidir. Sevgilinin sırrını hâl dili ile âşıklarına mürşid gibi bildiren şem‘dir:

Sıdkiyâ mürşid gibi ‘âşıklara tefhîm ider

Sırr-ı ma‘şûkı zebân-ı hâl ile mestâne şem‘

Mehmed Sıdkî (G 123/7 s. 158)

Şem‘ yanıp yakılarak aşk haberini söylemektedir:

Söyledi sûz u güdâz ile mahabbet haberin

Nehciyâ turdı yine tayy-ı lisân eyledi şem‘

Nehcî (G 172/5 s. 167)

Geceleri sabahlara kadar yanan ve sır saklamakta üstüne olmayan şem‘ en sonunda pervâneye bu hâlinden maksadının kendisi olduğunu söylemiştir:

Maksadım sensin benim de yanmadan şeb-tâ-seher

Söyledi bu hâleti pervâneye ketmâne şem‘

Mehmed Sıdkî (G 123/5 s. 158)

5.2. Pervâne

Pervâne, geceleri ışığın etrafında dönen küçük kelebeklere verilen Farsça bir isimdir. Aynı zamanda haberci anlamına da gelmektedir.[77] Pervâne bütün gece yanmakta olan şem‘in etrafında döner durur, en sonunda ışıktan gözleri kamaşarak kendini ateşe atar. Eğer yanmadan şem‘e yaklaşabilmiş olsa şem‘in kulağına aşk sırlarını söyleyecektir:

Pervâne şem‘a yaklaşabilseydi yanmadan

Esrâr-ı ‘aşkı söylemek ister kulâğına

Keçecizâde İzzet Molla (G 477/8 s. 612)

Pervâne âşık, şem‘ ise maşûktur. Pervâne nasıl ki her gece şem‘in etrafında dönerek kendi hikâyesini anlatıyorsa âşık da sevgilinin yanağına hicrân gecesini söylemek ister:

[77] Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,** s. 861.

Şeb-i hicrânı gönül söyle ruh-ı cânâna

Şem'e söyler gice her vâkı'asın pervâne

Kâmî (Mtl 141 s. 326)

Pervânenin (âşığın) ağzından haber almak kolay değildir, sırlar taşıyan olsa da sevgilinin sırrını söylemez:

Râzdârân olsa râzın söylemez cânânenün

Çıkmadı gitdi dehânından haber pervânenün

Nâbî (G 424/1 s. 780)

Âşık, şem'in aşkıyla yanmakta olan pervâne gibidir. O da sevgilinin aşkıyla yanar. Âşık, kendisiyle aynı kaderi paylaşan pervâneden sevgilinin meclisinde şem'in ayağının toğrağına yüz sürdükçe kendi yanıp yakılmasını da haber vermesini istemektedir:

Hâk-i pây-ı şem'-i bezm-i yâre sürdükçe yüzün

Sûzişim 'arz eyle ey pervâne Allâh 'aşkına

Keçecizâde İzzet Molla (G 484/2 s. 616)

6. ÇEŞİTLİ ÂDETLER VE İNANIŞLAR

6.1. Mektupla İlgili Çeşitli Âdetler

6.1.1. Kâtibe Mektup Yazdırmak

Eskiden okuma yazma bilmeyenler, devlet daireleri civarında meslek icrâ eden kâtiplere dilekçe yazdırır yahut âşıklar sevgilileri için kâtiplere mektup yazdırırlarmış. Tâcîzâde Cafer Çelebi aşağıdaki beytinde bu geleneğe değinerek, feleğin kâtibini kendi hâline acıyan ve altın bir kâğıda sevgiliye gönderilmek üzere

mektup yazan bir kâtibe benzetmektedir. Mektup ay güvercininin kanadına bağlanmış, fakat mektubun yükü gam ve keder yükünden dolayı bükük kalmıştır:[78]

Hâlüme yâ rahm idüp yâra debîr-i âsumân

Kâgıd-i zer üzre benden nâme yazup hasb-i hâl

Baglamış devrân eliyle meh hamâmı perrine

Nâmenün bâr-i gam u mihnetden olmış kaddi dâl

Tâcîzâde Câfer Çelebi (K I/6-7)[79]

Kâtibe mektup yazdırma geleneği, halkın günlük hayatından yansıyan bir karedir. Doğal olarak halk türkülerinde de kendine yer bulmuştur. Pir Sultan Abdal'ın Hızır Paşa'ya yazmış olduğu bilinen ve sonradan türküye çevrilmiş olan şiirde de bu gelenekten bahsedilmektedir. "Kâtip arzuhalim yaz şâha böyle" dizesi değiştirilerek "Kâtip arzuhalim yaz yâre böyle" şekline getirilen şiir bu hâliyle yaygınlaşmıştır:

Kul olayım kalem tutan ellere

Kâtip arzuhalim yaz yâre böyle

Şekerler ezeyim şirin dillere

Kâtip arzuhalim yaz yâre böyle

Güzelim ey güzelim ey güzellim ey

6.1.2. Mektuba "Hû" Ve "Bedûh" Yazmak

Mektuba başlanırken baş orta yerine "Hû" yazılır veya "Bedûh" ∝ işareti konulurmuş. "Hû" kelimesi "O" demek olup "ism-i âzam" yani Allah'ın en büyük adıdır. Çünkü "O" zamiri, Allah'ın bütün adlarını içine alır.[80] Bedûh ise tılsım

[78] Şentürk, **Osmanlı Şiiri Antolojisi,** s. 121.
[79] Şentürk, **Osmanlı Şiiri Antolojisi,** s. 116.
[80] Gökyay, "Tanzimat Dönemine Değin Mektup", s. 20.

gayesiyle muhtelif yerlere yahut eskiden mektup zarflarına yazılan anlamı belli olmayan sözdür. Kelimenin İbranicede bir melek adı olduğu söylenir veya Esmaü'l-Hüsna içinde yer aldığı iddia edilir.[81] Kelime bazen bedûh olarak açıkça yazılır, bazen de bedûh yazılı bir mühür basılır. Bedûh kelimesi yerine adresin altına konulan şeklin içine "2, 4, 6, 8" rakamlarının yazıldığı zarflar ve mektup arkalarına da rastlanır. Bedûh kelimesi ebced hesabıyla bu rakamları verir.[82] Böylece mektubun postada kaybolmaktan kurtulduğuna ve muhâtabdan beklenenin yerine geleceğine inanılır. Bedûh lafzının, içinde çeşitli sırlar barındırdığı pek çok şair tarafından dile getirilmiştir:

Şems-i hidâyet yüzü nûr-ı isâbet sözü

Bahr-i kerâmet özü mazhar-ı sırr-ı Bedûh

Haşmet (K 12/2 s. 94)

Bursalı İffet ise aşağıdaki beytinde, güzellerin mektubu üzerine yazılan "Bedûh" olmayı istemektedir:

Zenâna hâs olan ser-nâmede 'İffetlu olmakdan

Yazılsam 'arz-ı hâl-i dilberân üzre bedûh olsam

Bursalı İffet (G 84/5 s. 82)

6.1.3. Mektuba Rîg Saçmak

Rîg, yazıyı kurutmaya yarayan toz şeklinde ince kumdur.[83] Bu kum, kâğıt üzerine mürekkeple yazı yazıldıktan sonra mürekkebin dağılmasını önlemek ve kurumasını sağlamak için eski yazı takımları içerisinde yer alan rîkdân denilen hokkalardan serpilirdi.

---

[81] Doğan Kaya, **Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü,** Ankara, Akçağ Yayınları, 2007, s. 150.
[82] Mübahat Kütükoğlu, "Mektûb (Türk Edebiyatı)", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** C. 29, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, s. 20.
[83] Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,** s. 893.

Zâtî aşağıdaki beyitlerde, aşkından dolayı sararıp solan yüzüyle rîg arasında benzerlik kurarak sevgiliye gidecek mektuba dökülmek istemektedir:

Eyle rîk ol nâmeye bu hâk-i rûy-i zerdümi

Nâme-veş yazub şikeste hâtırum rahm it bana

Zâtî I (G 18/3 s. 18)

Gönderün dildâruma bir nâme yazun derdümi

Rîg idün ol nâmeye bu hâk-i rûy-i zerdümi

Zâtî III (G 1658/1 s. 419)

Resim 8 - Yazı Takımı ve Rîkdân (Sol başta)[84]

Âşık, gam çekmeye talipli olan kimsedir. Bu yüzden her bir parçasını gam çölünün kumu yaparak sevgiliye giden mektuba dökülmek ister:

Eczâmuzı hep rîk-i beyâbân-ı gam etsek

Cânâna giden nâme-i hicrâna dökülsek

Nâilî-i Kadîm (G 226/6 s. 362)

[84] Galata Mevlevîhânesi Müzesi koleksiyonundan.

6.1.4. Mektuba Mıstar Urmamak

"Eskiden bir kitap istinsah edilmeden önce yazılacak aherli kâğıtlar, mıstar denen ve ince bir mukavvaya satır şeklinde iplerin tespitinden oluşan kalıp üzerine konarak bir merdane yardımıyla üzerlerine satır izleri çıkarılırdı. Yazma kitap sayfalarına dikkatle bakıldığında bu izleri görmek mümkündür. Böylece yazı ve sayfa düzeni temin edilirdi."[85] Mektuplarda ise yazının düzgün yazılabilmesi için çekilen mıstar bulunması zorunluluğu yoktur, bu sebeple mektuplarda yazıların hepsi aynı hizada değildir:

Niyâz-nâmeye mıstar ne kayddur 'âşık

O çâr-tâk-ı ümîde şu nerdübân irmez

Sâbit (G 136/2 s. 419)

Olmagın ekser-i ta'bîri riyâ-yı nâ-rast

Satrına mıstar urulmaz varak-ı mektûbun

Nâbî (G 422/4 s. 779)

6.1.5. Mektupları Mühürlemek

"Özel mektuplar sadece mektup sahibinin açması için mühürlenir. Nâbî aşağıdaki beytinde balmumu ile sevgilinin dudakları arasında renk açısından ilişki kurmuş, mektupların ve keselerin mühürlenmesine işaret etmiştir:

Sirâyet eylemiş mektûba la'linden halâvet kim

Virür sehd-i musaffâ kîsenün mûm-ı girîbânı

Nâbî G 860/4"[86]

[85] Ahmet Atillâ Şentürk, "Klâsik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler", **Türk Dili Dergisi,** Sayı: 495, Mart 1993, s. 184.
[86] Keskin, "Sosyal Hayatın 17.Yüzyıl Dîvân Şiirine Yansımaları Ve Anlam Çerçeveleri", s. 1121.

Özellikle padişahlar ve devlet büyükleri tarafından kullanılan mühürler kişiye özel yapıldığından, mektubun kim tarafından gönderildiğini de ispatlar mahiyettedir. Aşağıdaki beyitte mührün bu özelliğine değinilerek mektuplara bir nevi "imza" mahiyetinde mühür basıldığı anlatılmaktadır:

Rakîb-i dûna hat-ı la'lin öpdürüp mahbûb

Basıldı alçağa mânend-i hâtem-i mektûb

Sâbit (G 22/1 s. 361)

6.1.6. Mektuba Güzel Koku Sürülmesi

Mektuplara, gönderenden bir işaret olması için güzel kokular sürülür, mektup gözyaşları ile ıslatılırdı. Hâletî aşağıdaki beytinde, mektuba güzel koku vermesi için "safran" konulmasına işaret etmektedir:

Kime yazar nâme bülbüller yanındayken 'aceb

Kâsesine gül seher hem âb kor hem za'ferân

Hâletî G 558/2[87]

6.1.7. Mektubun Bir Köşesini Yakmak

Mektubunun bir köşesini yakan âşık böylece sevgilisine aşkından bağrının yanmakta olduğunu anlatır:

Gonca-i lâleyi görüp nâme hayâl eyledim

Kim yaka kûşesin anın âşık-ı zâr u bî-karâr

Fâizî[88]

[87] Keskin, "Sosyal Hayatın 17.Yüzyıl Dîvân Şiirine Yansımaları Ve Anlam Çerçeveleri", s. 1121-1122.
[88] Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, s. 482.

Aşağıdaki şarkıda da bu âdete yer verilerek telefonun icadıyla mektuba gerek kalmadığından bahsedilmektedir:

Yine yakmış yâr mektubun ucunu

Askerlikte sevda çekmek zor diyor

Yükleyip postanın bana suçunu

Hatırımı teller ile sor diyor[89]

6.1.8. Mektuba İp Bağlamak

Mektuplar, dürüldükten sonra bir kurdela veya ibrîşim ile bağlanarak gönderilir. Bu ipliğin rengi beyitlerde çoğunlukla kırmızı olarak geçmektedir. Şair Zâtî aşağıda yer alan beyitlerde, sevgiliye göndereceği mektubu kırmızı iplik yerine gözlerinin kanlı damarlarına sarmak istemektedir:

Al ibrîşim yirine reglerini çeşmümün

Tolayub ol nâmeye gönder nigârumdan yana

Zâtî I (G 18/3 s. 18)

Mektûba tolanan kızıl iplik degül ey dôst

Sardım anı ben gözlerümün kanlı regiile

Zâtî III (G 1458/3 s. 292)

Âşık, çektiği gamdan dolayı kanlı gözyaşları döker, benzi sararıp solar ve zayıflayarak vücudu incecik olur. Bu hâliyle cismini mektuba sarılan sarı bir ip olarak tasavvur edip hile ile sevgiliye ulaşmak istemektedir:

[89] Pala, “Yine Yakmış Yar Mektubun Ucunu”, s. 13.

Sarılub mektûba bari yâra varsam âl ile

Cismümi gamdan çü sarı rîsmân itdi firâk

Tâcîzâde Ca'fer Çelebi (G 86/5 s. 283)

Parmağa ip bağlamak unutulmaması gereken bir işin hatırlanmasını kolaylaştıran bir davranıştır. Katlanarak rulo hâline getirilmiş mektup şekil olarak parmağı andırır. Aşağıdaki beyitlerde âşık, sevgilinin yanında kendisini ansın, sevgiliye ulaşınca onun elini öpsün diye mektubun parmağına ip bağlamıştır:

Ben kara yazulıyı yanında yâd itsün deyu

Nâmenin ey dôst iplik bagladum barmagına

Zâtî III (G 1273/2 s. 171)

Nâmenün barmağına rîşte-i cân bağladı dil

Ki varup benden elin öpe o şâh-ı keremün

Âhî (G 58/2 s. 29)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Ahmed Paşa Dîvânı (G 186/5 s. 300), Azmizâde Hâletî Dîvânı (G 34/2 s. 128), Emrî Dîvânı (G 398/4 s. 213).

6.1.9. Mektubun Keselere Konulması

Özellikle resmî nitelikteki mektuplar çeşitli renklerdeki keselere konularak gönderilir. Aşağıdaki beytinde Behiştî, katlanarak kırmızı keselere konulan mektuptan bahsetmektedir:

Dilâ gel irdigüne dil uzatma hâme gibi

Yüzün dürüp âl içinde nâme gibi

Behiştî (G 521/7 s. 126)

Sâbit ise mavi kumaşlı bir keseyle dosttan mektup aldığını söylemektedir:

Oldı pür mevc-i vefâ Âb-ı Hayât-ı iltifât

Mâî hârâ kîsede gönderdi bir mektûb dôst

Sâbit (G 37/3 s. 369)

6.1.10. Mektubu Baş Üzerinde Taşımak

Baş üzerinde yeri olmak, büyük bir saygı ve ilgi ile karşılanmak anlamına gelen bir deyimdir.[90] Mektuplar sarıkların kenarlarına sokularak da taşınmaktadır, fakat sevgiliden gelen mektup âşık için çok kıymetlidir. Bu yüzden sarığın kenarında kalmamalı baş üstünde taşınmalıdır:

Gönlüm gibi ey nâme gidip yârda kaldın

Baş üzre yerin var ham-ı destarda kaldın

Nâilî-i Kadîm (G 217/1 s. 356)

Mektubun baş üstünde taşınması için içerisinde sevgilinin adının geçiyor olması bile yeterli bir sebeptir:

Nâmede nâm-ı humâyûnunı tahrîr edeli

Yeri baş üzredür ol nâme-i müşgîn-rakamun

Âhî (G 58/3 s. 29)

Edirneli Nazmî de aşağıda yer alan beytinde, mektupta sevgilinin adı geçiyorsa ser-nâme düzenleyerek baş üzerinde götüreceğinden bahsetmektedir. Ser-nâme kelimesi hem mektup başlığı olarak kullanılmakta hem de kafaya kazınarak götürülen mektupları hatırlatmaktadır:

---

[90] Akalın vd., **Türkçe Sözlük,** s. 209.

Nâmede nâm-ı şerîfin yazsa Nazmî sen şehün

Başı üzre götürür ta'zîm idüb ser-nâmeler

Edirneli Nazmî I (G 1976/5 s. 1137)

6.1.11. Mektubun Elden Ele Gezmesi

Mektup, hayatın her alanında kullanılan bir haberleşme vasıtası olması dolayısıyla insanların kimi zaman mektup aracılığıyla birbirlerine şiirlerini gönderdikleri, fikir teâtîsinde bulundukları ya da kardeşlik ve dostluk duygularını pekiştirdikleri bilinmektedir. Özellikle bu tarz mektuplar elden ele gezerek herkes tarafından okunmakta, çeşitli eleştiriler ve beğeniler ortaya konmaktadır:

'İzzet kulına nâmesidir 'Ârif-i Rûmun

Elden ele gezmez mi bu mektûb-ı muhabbet

Keçecizâde İzzet Molla (G 42/6 s. 370)

6.1.12. Mektup ile Köle Azâd Edilmesi

Köle veya cariyeler kendilerine verilen **ıtk-nâme** adlı bir kâğıt ile azâd edilirdi. Her daim yanlarında taşıdıkları bu mektup hürlüklerinin bir nevi garantisi sayılmaktaydı. Şair Necâtî de aşağıdaki beytinde bu hususa işaret ederek mektupla kölelerin azâd edildiğini fakat kendisi sevgilinin mektubunu görünce onun kulu olduğunu dile getirir:

Kulun oldum göreli mektûb-ı mergûbun senün

Gerçi kim âzâd olurlar bendeler mektûb ile

Necâtî Bey (G 506/2 s. 457)

6.2. Göz Seğirmesi

Göz seyirmesinin zamana ve yere bağlı olarak hayır veya şer bir haber getireceğine inanılır. Gözleri seyiren Tâcîzâde, bunu sevgilinin geleceğine yormaktadır:

Yine segrür gözüm ol gözleri şehlâ mı gelür

Şâdlıklar görinür yâr-ı dil-âra mı gelür

Tâcîzâde Ca'fer Çelebi (G 24/1 s. 219)

6.3. Kulak Çınlaması

Kulağın çınlaması, bir yerlerde kulağı çınlayan kişi hakkında konuşulduğu anlamına gelir, kişiye kendisi hakkında konuşulduğunu haber verir. Dostu uzaklarda can nakdini çaldırdığından bahsedince âşığın kulağı çınlamıştır:

Dôst cân nakdini çaldurduğumuz andı meger

Çınlayup kulagımuz def gibi kızdı yüzümüz

Zâtî II (503/4 s. 7)

Âşık, kulağının kuvvetlice çınlamasını sevgilinin kendisini öldürmek için anmasına bağlamaktadır:

Yâr öldürmek içün andı gibi ben hastesin

Hayr ola ey dil hele muhkem kulagın çınladı

Sürûrî (G 464/2 s. 351)

6.4. Siyah

Siyah, Farsça bir kelime olup Türk kültüründe ve bu kültüre uzunca bir süre tanıklık eden klasik Türk şiirinde matemi simgelemektedir. Şairler matemli durumlarda siyah rengi karşılayan bir kelime kullanmasalar dahi bu siyahlığı çağrışım yoluyla anlatmak istemişlerdir.[91]

Siyah renk matem alâmetidir. Bu renk elbise giyenler, dolaylı olarak insanlara matem tuttuklarını haber vermiş olurlar. Yahyâ Bey, öldüğünde bir matem göstergesi olarak âşıkların âhının kara giymesini ve dövünmelerini istemektedir:

Ölürsem kara geysün dûd-ı âhum gibi ‘âşıklar

Dögünsün dâg-ı sînem gibi bana bagrı yanıklar

Yahyâ Bey (Msm 27/I/1 s. 199)

Sevgilinin yan bakış oklarıyla âşık yaralanır, sürekli kan döker. Aşağıdaki beyitte sevgilinin gözlerinin siyah renk oluşu farklı bir nedene bağlanmaktadır. Sevgilinin gözleri âşıkların matemini tutmak için bu renge bürünmüştür:

Dem-be-dem kan itdügine gözleri insâf idüp

Mâtem-i ‘uşşâk içün şimdi karalar baglamış

Helâkî (G 69/4 s. 109)

Ka’be’nin örtüsünün siyah renkli olması da yas ile bağdaştırılmıştır:

Bilüp ayrılacagın Ka‘be senden

Bu yas içün karalar geydi kat kat

Helâkî (G 13/5 s. 53)

91 M. Esat Harmancı, “Klasik Türk Şiirinde Matemin Rengi”, **Folklor/Edebiyat,** Cilt:13, Sayı:50, 2007/2, s. 130.

Matem tutulduğunu bildirmek için kırmızı elbise giyildiği de olurmuş. Keçecizâde İzzet, bize matem elbisesinin kan kırmızı olduğunu bildirmektedir:

Bir rengi var mı kim bu cihânın boyana halk

Bâ'is libâs-ı mâteme bak hûn-ı âldir

Keçecizâde İzzet Molla (G 173/3 s. 444)

6.5. Fal, Tâli', Reml

Fal, tâlî' ve **reml**; kısmet, baht, uğur gibi anlamlara gelen Arapça kelimelerdir. Eskiden beri insanlar, yapılacak bir işin sonucunun iyi mi kötü mü olacağını önceden bilmek, bir insanın yazgısını öğrenmek, talihli olacağı girişimleri sezebilmek, yapılması gereken bir iş için uğurlu bir saat seçebilmek gibi sebeplerle fal baktırma ihtiyacı duymuşlardır. Zamanla bir gelenek hâline gelen fal inanışı, kültürümüzde "Fala inanma, falsız da kalma." şeklinde bir anlayış doğurmuştur.[92] Falın geçmişten günümüze kadar gelen pek çok çeşidi vardır. Astroloji, el falı, kahve falı, iskambil falı, su falı, kum falı (remil) bunların en yaygınlarıdır.[93]

Günümüzde astroloji adıyla bilinen yıldızların hareketlerine bakarak onlardan geleceğe dair anlamlar çıkarmak ilmi geçmişte de insanların ilgisini çekmiş ve klasik şiirimizde yer almıştır. Sevgilinin aşkında hâlinin ne olcağını merak eden âşık, müneccimlere giderek yıldızına baktırmıştır:

Sordum ahvâlümi ışkında müneccimlerden

Bahtılar tâli' evine dediler kan görünür

Fuzûlî Dîvânı Şerhi (G 97/5 s. 258)

Falcılar, fal baktırma olayının devamı için insanların hoşuna gidecek yönde haberler vermeye, olumsuz bir şey söylememeye dikkat ederler. Bu durumun farkında olan Nâbî, baktığı kavuşma fallarında sevgiliyi rakîbe kaptırmamaktadır:

---

[92] Yekbaş, "Zâtî Divanında Halk İnanışları", s. 1133.

[93] Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Azize Uygun, "El Falı", Tez Danışmanı: Ekrem Sarıkçıoğlu, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Isparta, 2005.

Rakîbe düşdügin ister mi ‘âşık kur‘a-i vuslat

Bana dirsen hele bir kimseye ben öyle fâl itmem

Nâbî (G 525/6 s. 858)

Rumelili Za’îfi, baktırdığı falda sevgiliye kavuşma müjdesini alınca gönlü ferahlamış, çok sevinmiştir:

Zülf ü ruhsârı görinür rûz u şeb fâl eylesem

Kutludur tâli‘ bi-hamdi’llâh mübârek fâllar

Rumelili Za‘îfi (G 60/3 s. 112)

Kur’ân’ın rastgele açılıp karşılaşılan kelimelerin anlamına bakılarak bir niyet ya da istikamet tayini yapıldığı bilinmektedir. Bu çeşit fallar için “Mushaf açmak, kitap açmak” tâbiri kullanılmıştır.[94] Kur’an’daki harflerden belirli anlamlar çıkarmak Cafer-i Sâdık’ın kurduğu cifr ilmine dayandırılmaktadır. Bu ilim zamanla İslâmi literatürde de yer bulmuş ve bu ilim çerçevesinde kurgulanan fallar “Kur’ân ilmi” kapsamında değerlendirilmiştir.[95] Cifr ilminin söz konusu edildiği aşağıdaki beyitte Hayâlî, sevgilinin yıldızının harflerinden bir işâret alabilmek için müneccimin yıldızlara âlimlerin ise kitaba (Kur’ân’a) baktığını söylemektedir:

Nişânın olmağa ey meh hurûf-ı kevkebden

Müneccim encüme molla kitâba yüz tuttu

Hayâlî (G 630/2 s. 308)

Sevgilinin yüzü Kur’ân’a teşbih edilmektedir. Fal bakmak için Mushaf açıldığından okunan çeşitli sûreler vardır. Bunlardan biri de Nûr sûresidir. Nûr, parlaklık, aydınlık demektir. Sevgilinin yüzü de güneş gibi parlaktır. Sevgilinin

---

[94] Yunus Kaplan, “Sâbit Divanı’nda Mahallîleşme ve 17. Yüzyıl Sosyal Hayat Unsurları”, **Turkish Studies,** Volume 4/5 Summer 2009, s. 218.

[95] Nagihan Gür, “Osmanlı Fal Geleneği Bağlamında Yıldıznâme, Falnâme Ve Tâlinâme Metinleri”, **Millî Folklor,** 2012, Yıl 24, Sayı 96, s. 207-208.

Mushaf olarak tahayyül edilen yüzünü görme şerefine erişen âşık fal bakmak için hemen bu yüzdeki Nûr sûresini okumalıdır:

Mushaf-ı hüsnini gördün çün okı sûre-i nûr

Mihrî ‘âşıklara ‘âlemde bu fâl az açılur

Mihrî Hatun (G 35/6 s. 476)

Kum üzerine birtakım şekiller çizerek bu şekillerden hükümler çıkarmak remil adı verilen bir fal çeşididir. Remmâller bu fala bakmak için kum üzerine birtakım noktalar ve çizgiler çekmekteydi. Âşığa kavuşma gününün nasip olup olmayacağını öğrenmek için, gözyaşı remilcisi âşığın sararıp solan yüzüne sıra sıra nokta dökmüştür:

Dökdi saf saf nokta hâk-i çihreme remmâl-i eşk

Tâ bile rûzî olur mı âşıka rûz-i visâl

Tâcîzâde Ca’fer Çelebi (K I/30 s. 117)

Dilek tutarak bu dileğin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini öğrenmek için de fal baktırılırdı. Zâtî, sevgilinin aşkını gönlünde tutarak kum falına baktırmış, remmâller gönlünde gizli olan sırrın gün gibi aydınlık olduğunu söylemişlerdir:

Mihr-i hüsnün dilde tutdum reml atdurdum sabâh

Gün gibi rûşen zamîrün didiler remmâller

Zâtî I (G 475/6 s. 475)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Âdile Sultan Dîvânı (G 160/2 s. 446), Nâbî Dîvânı (K 9/19 s. 57, G 37/5 s. 482), Nev‘î Dîvânı (G 523/2 s. 537), Nigârî Dîvânı (G 596/2 s. 358), Sâbit Dîvânı (G 245/11 s. 474), Rumelili Za‘îfî Dîvânı (G 202/2 s. 212) **/ Reml /** Hayâlî Dîvânı (G 639/6 s. 311), Necâtî Bey Dîvânı (G 340/1 s. 352), Nâbî Dîvânı (G 144/6 s. 568), Sâbit Dîvânı (G 239/2 s. 471).

6.6. Müjdelik Âdeti

Müjdelik, sevindirici bir haber ulaştıran kişilere verilen hediye veya paradır. Bahar rüzgârları baharın gelişini müjdeler. Baharın gelmesiyle çiçekler açacaktır. Şükûfe, bahar rüzgârından lâle ve gül müjdesi alınca altın ve gümüş paralar saçmıştır:

Müjde-i lâle vü gül verdi meger bâd-ı bahâr

Ki nisâr etti şukûfe ana dinâr ü direm

Fuzûlî (K 24/2 s. 87)

Âşıklar için sevgililerinden gelecek olan haberler çok kıymetlidir. Bu yüzden eğer nesîm sevgilinin saçından haber getirirse, âşık bu habere sadece gümüş para değil cânını bile verecektir:

Ger Ahmedîye saçundan vire nesîm haber

Nisâr cânın ide ol ki ol nesîme ne sîm

Ahmedî (G 411/7 s. 459)

Rüzgâr, canını karşılık olarak almayınca dîvâne âşık Mecnûn'un ayağının tozunu Leylâ'nın mahallesine iletmemiştir:

Çak almayınca nakd-i cânını Mecnûn-ı şeydânun

Gubârın rûzgâr iletmedi kûyına Leylânun

Emrî (G 277/1 s. 152)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Fuzûlî Dîvânı Şerhi (G 56/4 s. 168-169), Mesihî Dîvânı (G 165/1 s. 224), Nev'îzâde Atâyî Dîvânı (G 206/1 s. 262, Msd 3/IV/1 s. 160), Zâtî Dîvânı (G 121/8 s. 121).

6.7. Mumla Davet

Eskiden hürmetli kişiler arasında davet, mumun dibini kırmızıya boyayıp göndermek suretiyle yapılırmış. Halk arasında bugün de davetsiz gelip de ikram görememekten yakınan misafirler için “Dibi kırmızı mumla mı davet ettik?” ta’bîri kullanılmaktadır.[96] Aşağıdaki beyitte bu âdetten bahsedilmektedir:

Her gice o meh parladıp al bâde-i Kumla

Da‘vet eder ‘uşşâkı dibi kırmızı mumla

Enderunlu Vâsıf (G 107/1 s. 348)

Mum ile davet, Anadolu halkı arasında hâlâ yaşamakta olan bir gelenektir. Düğünlerde dost ve akrabayı çağırmak için mum gönderilir. Nev’î’nin Şehzâde Sultan Mehmed’in sünnet düğünü dolayısıyla yazdığı Sûriyye’sinin başında yer alan beyitlerde de servinin eline -gülün düğünü için- yeşil mum alarak binlerce çiçeği gül bahçesine çağırdığını öğrenmekteyiz:

Bir subh-dem ki sûr-ı güle ebr-i nev-bahâr

Gönderdi jâleden saçılık dürr-i bî-şumâr

Reftâra geldi serv eline şem’-i sebz alup

Ezhârı sû-be-sû okıdı gülşene hezâr[97]

Aşağıdaki beyitte de yine mumla davetten bahsedilmektedir:

Şem’lerle kûyuna gelmiş gece mâh-ı felek

Âkıbet yüz karalığıyla tutulur ol levend

Hayâlî (G 41/4 s. 103)

[96] Rahşan Gürel, **Enderunlu Osman Vâsıf Bey ve Dîvânı,** Kitabevi Yayınları, s. 151.
[97] Sefercioğlu, **Dîvan Şiirinin Gerçek Hayatla Bağlantısı**, s. 4.

6.8. Fenerli Gezmek

Eskiden sokaklar aydınlatılamadığı için insanlar geceleri fenerli gezmek mecburiyetinde kalırdı. Böylece hayırlının hayırsızın birbirinden ayırt edileceği düşünülürdü. Fenerli gezen kişi aslında karşısındakine kötü niyetli biri olmadığı mesajını da vermekteydi. Osmanlı Devleti'nin yasaklarıyla ünlenmiş padişahı IV. Murat'ın da, geceleri tebdil-i kıyafet gezdiği için, başına bir şey gelmesinden çekinerek fenersiz sokağa çıkma yasağını koyduğu bilinmektedir.

Fenerli gezmek âdeti şiirlere de konu olmuştur. Şair Nesîb aşağıdaki beytinde, yıldızların pîrinin sevgilinin mahallesine niyetlenerek gece vakti aceleyle eline fener alıp çıktığından bahsetmektedir:

"Mâh sanma kasd-ı kûy-ı yâr ile pîr-i sipihr

Nîm-şeb çıkmış şitâb ile böyle elde fenâr

Nesîb"[98]

"Bu fenerlerin camlı ve muşambalı olmak üzere iki türü vardır. Muşambalı fenerlere 'işkenbe fener' de denilmektedir:

Elde işkenbe fener arkada zenbîl-i sahur

Gice faslında şikem-hâreleründür seyrân

Sâbit K 45/16"[99]

6.9. Emân Yüzüğü Vermek

Bir padişah tarafından görevlendirilerek başka bir ülkeye gönderilen kimselere gittikleri yerde herhangi bir saldırıya uğramamaları için yüzük verilirdi. Habercilere verilen görev kâğıtları gibi bu yüzüğü elinde bulunduran kimse karşısındakine görevli

[98] Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, s. 230.
[99] Kaplan, "Sâbit Divanı'nda Mahallîleşme ve 17. Yüzyıl Sosyal Hayat Unsurları", s. 241.

olduğu mesajını vermekteydi. Aşağıdaki beyitlerde âşığın elinde emân yüzüğü olsa da sevgili tarafından canına kıyıldığı dile getirilmektedir:

Eğerçi la'li bize gösterir emân yüzüğün

Gözü kıyar cânıma zerrece emân olası

Şeyhî

Meded öldük ey sâkî-i nev-civân

Elinde değil mi o mühr-i emân

Nev'izâde Atâî"[100]

6.10. Mendil Göndermek

Eskiden başlarında sevda yeli esenler, bugünkü gibi sevgilileri ile kolayca buluşma imkânına sahip olmadıkları için, aralarında haberleşmeyi sağlayan bir mendil dili ve şifresi vücuda getirmişlerdir. Âşıklar uzaktan uzağa mendillerle konuşurlar, hislerini, arzularını, isteklerini mendil vasıtasıyla birbirlerine bildirirlerdi. Mesela mendil sallamak, "Peki, dediğin gibi olsun."; mendili ortasından tutup göstermek, "Bu akşam bekleyeceğim." anlamına gelmekteydi.[101] Türk romanlarına da yansımış olan mendili yere düşürmek ise kızın karşısındaki erkeği beğendiğinin ifadesiydi. Mendiller renklerine göre de çeşitli anlamlar ifade etmekteydi:

"Beyaz mendil: Seni seviyorum.

Eflatun mendil: Yarın evin önünden geç, mektup vereceğim.

Fıstıkî mendil: Komşular görebilir, dikkat et.

Kırmızı mendil: Seni bütün varlığım ve ruhumla seviyorum.

---

[100] Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, s. 211.
[101] Seyfettin Şimşek, "Mendilin Hikâyesi", **Türk Folklor Araştırmaları,** Yıl 11, C. 6, Nisan 1960, s. 2123- 2124.

Mavi mendil: Bana acı çektiriyorsun, çok vefasızsın.

Mor mendil: Hayatım senindir.

Pembe mendil: Seni çok beğeniyorum.

Kenarları mavi mendil: Sensiz mutlu olamayacağım.

Kenarları pembe mendil: Sensiz bu hayat bana zindan.

Kenarları sarı mendil: Birkaç gündür hasta olduğum için çıkamadım.

Kenarları yeşil mendil: Sana daima sadık kalacağım.”[102]

Resim 9 – Hançer Motifli Mendil[103]

Zâtî, aşağıda yer alan beyitlerinde mendilin haberleşme vasıtası olarak kullanılması özelliğine değinmektedir. Gözlerinin yaşını silmekten mendilinin kırmızı olduğunu söylemekte ve mendilden bu hâlini sevgilisine iletmesini istemektedir:

---

[102] Kaya, **Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü,** s. 519.
[103] Koçu, **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, s. 88.

Var elin öp yâre ‘arz it hâlümi ey dest-mâl

Gözümün kanlu yaşın silmekden oldı destüm al

Zâtî II (G 855/1 s. 359)

Mendilden sevgilinin eline ulaştığında elini öpmesi ve âşığın selâmını sevgiliye iletmesi istenmektedir:

Bizden elini öpüb irişdür selâmumuz

Bin bin du‘âlar it ana her bâr dest-mâl

Zâtî II (G 835/6 s. 339)

Mendil, âşığın hâlini sevgilisine iletirse, âşık kendisine bir testi mal bağışlanmış gibi sevinir:

‘Arz idersen hâlümi cânânuma ey dest-mâl

Dest-i lûtf ile bagışlarsın bana bir desti mâl

Zâtî II (G 855/3 s. 359)

Unutkan kimseler bir şeyi hatırlamak için parmaklarına iplik bağladıkları gibi mendillerinin ucunu da düğümlerlermiş. Aşağıdaki beyitte âşık sevgilisine vuslat ümit etmektedir ama ne yazık ki vuslat vaadini hatırlatmak için sevgilinin mendilinin ucunda bin düğüm vardır:

“Ümmîd-i vuslat etme ki va’d-i visâl ile

Bin ukde var ucunda gönül destmâlini”[104]

---

[104] Gülçin Tanrıbuyurdu, “Bir Kültür Taşıyıcısı Bir Gizli Dil: Klâsik Türk Şiirinde Mendil”, **Millî Folklor,** 2010, Yıl 22, Sayı 87, s. 201.

Resim 10 – Hz. Yâkub'a Hz. Yûsuf'un Kanlı Gömleğinin Getirilmesi[105]

6.11. Kanlı Gömlek Götürmek

Eskiden birinin öldüğüne delil olarak yakınlarına kanlı gömleği götürülürdü. Kur'an-ı Kerim'de anlatılan Yûsuf kıssasında da Yûsuf'u kıskanan kardeşleri onu bir kuyuya atarlar ve onun kana buladıkları gömleğini Yâkub peygambere getirerek Yûsuf'u kurt yediğini söylerler.[106] Yâkub peygamber bu haber üzerine o kadar çok ağlar ki gözlerine perde iner ve göremez olur. Şiirlerde yer alan kanlı gömleğin ölüm

[105] **Kısas-ı Enbiya**, 60. Varak, Hamidiye Yazmaları.
[106] "Gömleğinin üstüne (bulaştırılmış) yalan bir kan ile geldiler. Yakub dedi ki: 'Belki de nefisleriniz size kötü bir işi güzel gösterdi. Artık bana düşen güzel bir sabırdır. Sizin anlattığınıza göre, yardımına sığınılacak olan Allah'tır.' " **Kur'ân-ı Kerîm,** Yûsuf/18.

haberi getirmesi, genellikle Yûsuf suresinde anlatılan bu kıssa üzerinde yoğunlaşmaktadır:

Reng-i ebnâ-yı zamânı Hazret-i Ya'kûba sor

Gül-beden Yûsuf yerine kanlı pîrâhen gelir

Keçecizâde İzzet Molla (G 159/6 s. 436)

Sürhî-i dîde-i Ya'kûb-ı dil iy Yûsuf-ı hüsn

Fikr-i pîrâhen-i âlûde-be-hûnundandır

Şeyhülislâm Es'ad Efendi (G 67/2 s. 207)

Aşağıda yer alan beyitte de gül rengi itibariyle Yûsuf peygamberin kanlı gömleğine, yasemin ise şekli itibariyle Yâkub'un ak olmuş gözlerine benzemektedir:

"Kana boyandı çü gül Yûsufınun pîreheni

Gözi ag eyledi Ya'kub gibi yâsemeni

Mesîhî G 251/74"[107]

Âşıklar, sevgilinin yan bakışının oklarıyla yaralanırlar, sevgilinin yolunda kurban olurlar. Enderunlu Vasıf, aşağıda yer alan beytinde bu şekilde ölen aşk şehidinin rüyasında kanlı gömlek giymesine şaşılmaması gerektiğini söylemektedir:

N'ola kurbân-ı gamze giyse düşde kanlu pîrâhen

Şehîd-i 'aşka bu hil'at [ki] cây-ı îd-i kurbândır

Enderunlu Vâsıf (G 35/3 s. 300)

---

[107] İshak Tasdelen, "Peygamber Kıssalarının Klasik Türk Şiirine Yansımaları**"**, Danışman: Mustafa Güneş, Yüksek Lisans Tezi**,** Dumlupınar Üniversitesi SBE, Kütahya-2008, s. 74.

İKİNCİ BÖLÜM

HABERCİLER

1. MÜJDECİ

Müjdeci, sevinçli haber ulaştıran kimselere verilen Farsça bir isimdir. Arapça **beşir** ve **mübeşşir,** Farsça **müjderesân** kelimeleri de aynı anlama gelmektedir. Müjdecilerin vazifelerinden en yaygını, aile efrâdına doğan çocuğun kız mı erkek mi olduğu haberini getirmektir. Bu âdetten yola çıkan Şeref Hanım, kızından neşe adında bir ateş parçası doğduğunu haber vermek için meyhane ehline, şarapla müjdeci gittiğini söylemektedir:

Harâbât ehline bintü'l-'ineble müjdeci gitsin

Bir âteş-pâre togdı duhterinden neş'e nâmında

Şeref Hanım (b 10 s. 532)

Âşık, sevgilisinden ayrı olmanın acısıyla ölü gibi dolaşırken bir müjdeci gelerek sevgilisinin gelmekte olduğunu artık dirilme vakti geldiğini müjdelemiştir:

Bir mübeşşir didi tur ey mürde cânânun gelür

Haşr olursın ol kıyâmet kadd ile cânun gelür

Zâtî (G 210/1 s. 210)

Hz. Yâkub, oğlu Yûsuf'tan ayrı düşmenin acısıyla yıllarca ağlamış, bu yüzden onun bulunduğu yere hüzünler evi anlamına gelen külbe-i ahzân adı verilmiştir. Şair Nigârî, Hz. Yâkub'un artık gam çekmemesini, sabretmesini söylemektedir. Çünkü hoş haber müjdecisi kaybolmuştan iyi haberler getirmektedir:

Sabr kıl zîrâ beşîr-i hoş-haber güm-geşteden

Hoş haber söyler sana ey pîr-i Ken'ân çekme gam

Nigârî (G 498/6 s. 300)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Edirneli Nazmî Dîvânı (Mkt 20/7 s. 3793), Lebîb Dîvânı (K 11/15 s. 223, T 9/3 s. 328), Muvakkitzâde Pertev Dîvânı (T 12/9 s. 410), Nâbî Dîvânı (T 36/32 s. 223, T 143/14 s. 354), Nâşid Dîvânı (G 6/1 s. 103), Nev'îzâde Atâyî Dîvânı (K 28/2 s. 141), Râmî Dîvânı (K 15/26 s. 140).

2. BAZI MESLEK ERBÂBI

2.1. Elçi

Türkçe bir kelime olan **elçi**, bir devleti başka bir devlet katında temsil eden kişi, **sefir;** uzlaşma sağlamak veya iş bitirmek üzere gönderilen kimse, **peygamber** anlamlarına gelmektedir.[1]

Devlet görevlisi olarak haber görütüp getiren elçileri gideceği yere hediyelerle göndermek dönerken de hediyelerle uğurlamak âdet hâlini almıştır. Aşağıdaki beyitte bu gelenek söz konusu edilmiştir:

Hâkân-ı Çîn ki dergehine elçi gönderir

Hep kâse-şûy-ı matbahına armağân verir

Nef'î (K 5/39 s. 57)

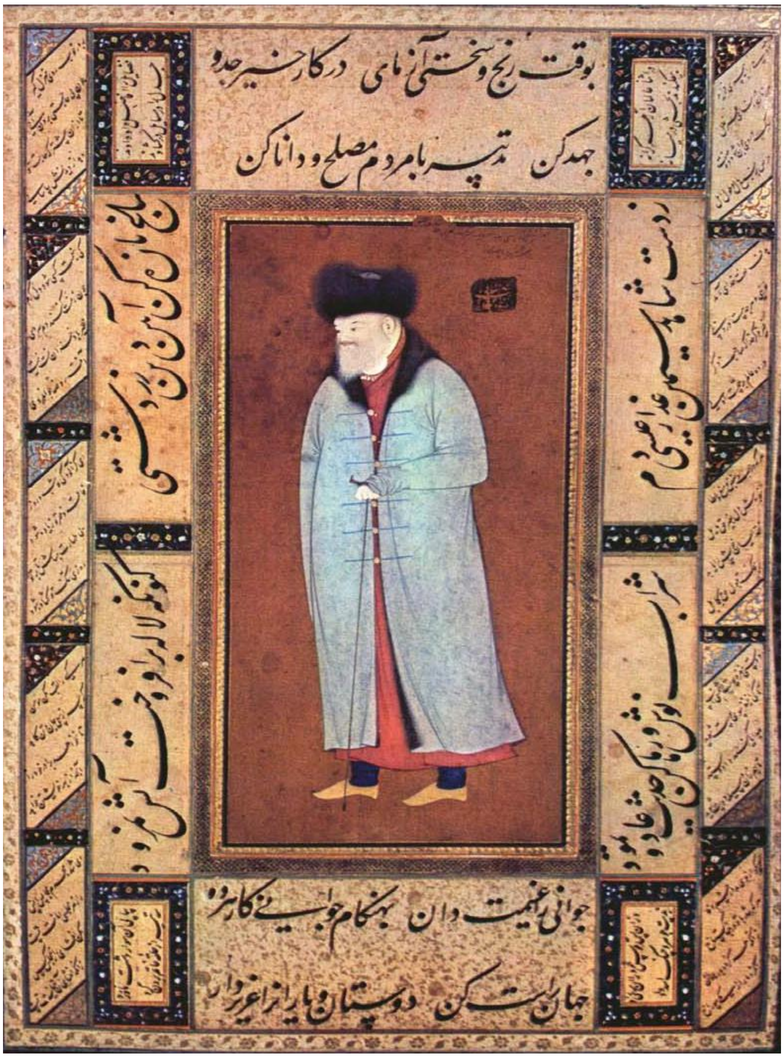
Elçilerin görevi, padişah huzurundan aldıkları haberleri gerekli yerlere iletmektir. Kendilerine bu görevi ifâ etmeleri için padişah tarafından ruhsat verilmiştir. Kimi zaman da emân yüzüğü verilerek görevlerini yerine getirirken başlarına bir şey gelmemesi sağlanmıştır (Bkz. Emân Yüzüğü). Sevgili, gönül padişahı olarak düşünüldüğünde ondan gelen gam, keder de bu padişahın ruhsatlı elçisi olacaktır:

Cenâb-ı pâdîşâhîden mesâlih rü'yetiyçün gam

Duhûl eyler dîvân-ı gönle ilçi-i murahhasdur

Mehmed Sıdkî (G 62/4 s. 119)

[1] Akalın vd., **Türkçe Sözlük,** s. 621.

Resim 11 – Yaşlı Rus Elçisi[2]

Elçi, beyitlerde kimi zaman sadece haber taşıyan anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Kadı Burhaneddin, gönlünden sevgiliye giden elçilerin sözlerinin kadınlar arasında haber olduğunu dile getirmektedir:

Bu turfa degül mi ki gönülden sana varan

İlçi sözi mecmû'-ı halâyıkda haberdür

Kadı Burhaneddin (G 267/5 s. 106)

[2] Filiz Çağman, Zeren Tanındı, **Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri,** İstanbul, Tercüman Yayınları, 1979, s. 126.

Ulak hem haberci hem de bu habercilerin haber taşırken yararlandıkları binek hayvana verilen isimdir (Bkz. Ulak). Yûnus Emre, sevgilisinden gelen haberciye kendi binek hayvanını vererek yayan gitmek istemektedir:

Yârimden elçi gelür cânumdan ulak diler

Merkebden inübeni yayan varasum gelür

Yûnus Emre (G 46/9 s. 38)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Arpaeminizâde Mustafa Sâmî Dîvânı (K 6/17 s. 57), Edirneli Nazmî Dîvânı (T 350/2 s. 3971), Nehcî Dîvânı (Kt 3/14 s. 72), Süheylî Dîvânı (K 4/8 s. 57), Yûnus Emre Dîvânı (G 118/1 s. 92).

2.2. Tercüman

Tercüman bir dilden başka bir dile çeviri yapan veya meramını muhatabına anlatamayan kişiye aracı olan kimseye verilen Arapça isimdir. Geçmiş dönemlerde devlet kademesinde ve ticari ilişkilerde tercümanlar kullanıldığı bilinmektedir.[3] Osmanlı Devleti'nde özel olarak yetiştirilen ve dil oğlanı da denilen tercümanlar, Avrupalı elçilerin konuşmalarını tercüme etmekle görevliydi. Zorunlu aracılar olarak nitelendirebileceğimiz tercümanların en önemlisi baştercüman olarak bilinen kişiydi.[4]

Âşığın, sevgilinin aşkından dolayı çektiklerinin en büyük habercisi sararmış bir yüz ve kanlı gözyaşlarıdır. Âşığın bu hâlini gören kimse onun çektiklerini anlamak için tercümana ihtiyaç duymaz. Çünkü sararamış yüzüne dökülen kanlı gözyaşları onun tercümanıdır:

Ey hûn-ı dîde ben diyemem yâre derdümi

Sen rûy-ı zerdüm üzre gelüp tercemânum ol

Cevrî (G 160/3 s. 241)

[3] Ömer Özkan, **Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı (XIV.-XV. Yüzyıl),** İstanbul, Kitabevi Yayınları, Şubat 2007, s. 257.
[4] Vildan Serdaroğlu, **Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı,** İstanbul, İSAM Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Doktora Tezleri Dizisi-8 Yayın No: 338, Mart 2006, s. 199.

Resim 12 - Bâb-ı Âlî Tercümanı (Solda)[5]

Âşıkların uzun uzun konuşmalarına gerek yoktur, yeri gelir bakışlarıyla bile anlaşırlar. Neylî de, sevgilinin gönül çalan dudağına yan bakışının tercüman olduğunu söylemektedir:

Tercemân oldı nigâhı leb-i dil-cûsından

Aldum agız haberin çeşm-i sühan-gûsından

Neylî (Mkt XXX/1 s. 335)

Çektiklerini sevgiliye anlatamayan âşık, söyleyeceklerini kâğıda aktaracaktır. Bunun için de kaleminden hâline tercüman olmasını istemektedir:

Çekdigim mihnetleri ‘arz idemem cânâ sana

Bâri varsın hâme olsun tercemânım söylesin

Şeref Hanım (G 152/1 s. 392)

[5] **Osmanlı Resmî Kıyâfetleri Albümü,** s. 14.

Tercüme etmek, dil yardımı olarak da anılır. Gönül derdini anlatmakta aciz kalan âşık, sevgilinin peykanlarından dil yardımı ummaktadır. Bursalı Rahmî'nin aşağıda yer alan beytinde de habercilerin yanlarında taşıdıkları oklara gönderme yapılmaktadır:

Dile peykânunı gönder bana dil yardımın itsün

Nice şerh eylesün derd-i derûnı bir zamân tenhâ

Bursalı Rahmî (G 4/6 s. 300)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Cevrî Dîvânı (G 155/1 s. 238), Keçecizâde İzzet Molla Dîvânı (G 358/5 s. 545), Meşhûrî Dîvânı (G 85/6 s. 163), Nâbî Dîvânı (G 107/9 s. 541, G 315/6 s. 693), Nâmî Dîvânı (G 90/3 s. 103), Nef'î Dîvânı (K 13/18 s. 85), Nehcî Dîvânı (G 114/4 s. 144), Nev'î Dîvânı (G 447/6 s. 495), Revânî Dîvânı (K 16/20 s. 57, G 232/5 s. 184), Sâkıb Dede Dîvânı (G 146/12 s. 501), Şeref Hanım Dîvânı (G 99/3 s. 364, G 146/6 s. 389), Şeyh Gâlib Dîvânı (G 96/5 s. 261, G 185/4 s. 319), Şeyhî Dîvânı (G 111/6 s. 120), Şeyhülislâm İshak Dîvânı (G 42/5 s. 341), Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı (G 225/4 s. 250), Ümmî Sinân Dîvânı (G 32/11 s. 75), Vahyî Dîvânı (Na't 20/1 s. 268, K 7/94 s. 247), Zâtî Dîvânı I (G 365/1 s. 365).

2.3. Peyk

Farsça bir kelime olan **peyk**; haber götürüp getiren, hademe, maiyet, etrafta dolaşan anlamlarına gelmektedir. Bir zaman padişah iradelerini tebliğ için istihdam edilen peykler, Fatih devrinden itibaren süslü elbiseleri, sorguçları ve başlarındaki taslarla saltanat alâmeti sayılarak gösteriş ve debdebe için kullanılmışlardır.[6] Peyklerin sayıları da yüzyıllara göre farklılıklar göstermektedir. XVI. yüzyılın ortalarında sayıları 40 kadar iken bu yüzyılın sonunda 80-100, XVII. yüzyılda 60, XVII. yüzyılda ise 150 kadar oldukları bilinmektedir.[7]

---

[6] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı,** Ankara, TTK Yayınları, 1988, s. 439.
[7] İsmet Parmaksızoğlu, "Peyk", **Türk Ansiklopedisi,** C. XXVI, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1977, s. 506.

Şiirlerde peyk kelimesi çok sık geçmektedir. Bu kelime üzerinde hayâl güçlerini sonuna kadar kullanmış olan şairler, peyklerin çeşitli özelliklerinden yola çıkarak, bu kelimeyle ilgili pek çok terkib oluşturmuşlardır: **peyk-i nâme-ber, peyk-i du'â, peyk-i nazar, peyk-i beşâret, peyk-i icâbet, peyk-i tîr, peyk-i sebük-pâ, peyk-i sebük-pây-ı 'ışk, peyk-i çarh, peyk-i Hindû, mûze-i peyk, peyk-i zer, peyk-i rûze, nevîd-i peyk-i behcet, peyk-i ferruh-pey, peyk-i endîşe, peyk-i şâdî, peyk-i ilhâm, peyk-i zafer, peyk-i zamâne, peyk-i hayâl** vb.

Peyklerin en temel vasfı haber götürmektir. Şair Nâmî, "Biz peykten gelecek vuslat haberiyle gönlümüzü doldurmayız; ayrılık derdine sabrederiz, agyârı hüzünlendirmeyiz." diyerek peyklerin bu özelliğinden bahsetmektedir:

Biz peyâm-ı peyk-i vasla sîne-meşhûn itmezüz

Derd-i hecre sâbirüz agyârı mahzûn itmezüz

Nâmî (G 173/1 s. 140)

Rumelili Za'îfî ise sevgilisiyle sohbet haberini hangi uğurlu peykin getireceğini merak etmektedir:

Yâ Rab bu haste 'âşıka kangı huceste peyk

Bir gice vire mâh ile sohbet haberlerin

Rumelili Za'îfî (G 250/4 s. 248)

Peykler, mektup taşıma özellikleri ile bir anlamda bugünkü postacıların görevlerini de îfâ etmekteydiler. Nev'izâde Atâyî, gözyaşı seliyle yol açmış ama hâlâ beklediği mektubu getirecek olan peyk gelmemiştir:

Yol gözedür bu çeşm-i ter gelmedi peyk-i nâme-ber

Seyl-i sirişkümle meger râh-güzâr belürmedi

Nev'îzâde Atâyî (G 259/6 s. 287)

Peyklerin kimi zaman yanlarında bir haberleşme vasıtası olan “ok” taşıdıkları da bilinmektedir (Bkz. Ok Ucunda Mektup). Hayâlî, aşağıdaki beytinde sevgilinin cefâ oklarına hedef olduğu için kendini hükümdarın haberlerini (oklarını) taşımakla görevli peyke benzetmektedir:

Dil taşır dil-dâr kûyundan cefa nâveklerin

Ok götürmek âdetidir peyk olanın yügrügü

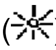
Hayâlî (G 554/2 s. 282)

Ahmed Paşa’nın aşağıdaki beytinde ok, peyklerin haber götürme özelliğinden yola çıkılarak padişahın fetih haberini düşmana ileten peyke benzetilmektedir:

Ahbâr-ı fethün iledüp a’dâna peyk-i tîr

Şükrâne cânın alur-u-andan haber virür

Ahmed Paşa (G 88/11 s. 225)

Âşığın çektiği ateşli âhlar gökyüzüne ulaşmaktadır. Bu âhların şiddetinden güneş gökyüzünde tutuşmuştur; bu sayede parlamakta, ışık saçmaktadır. Şairlerimiz bu hayâli daha da kuvvetlendirerek âh kelimesinin yazılışı (آه) ile güneşin şekli arasında da bağlantı kurmuşlardır. Buna göre âh kelimesindeki he harfi güneşin yuvarlağını, elif harfi ise ışınlarını oluşturur (). Şair Zâtî de bu hayâlden yola çıkarak, âh peykinin sayısız ok götürerek güneşin parlaklığını oluşturduğunu söylemektedir:

Şa’şa’a sırrın su’âl itdüm ayıtdı âfitâb

Peyk-i âhun ok götürdi göke yirden bî-hisâb

Zâtî I (G 70/1 s. 70)

Yaya haberciler olan ve hızlı koşmalarıyla bilinen peykler; görevlerine küçük yaşlardan itibaren alıştırılır, sürekli idman yaparlardı, az yerlerdi, vücutça zayıf ve çevik idiler. Gece gündüz durmadan koşan peyklerin Edirne İstanbul arasındaki otuz

beş, kırk fersahlık mesafeyi iki günde gidip iki günde döndükleri bilinmektedir. Peykler padişahların emirlerini süratle gönderildikleri yere bildirirler ve yolda giderken "Savulun! Savulun!" diye bağırarak koşarlardı. Koşarken nefesleri kesilmemesi için ağızlarına küçük delikli toplar soktukları bilinmektedir.[8] Peyklerin bu özelliği üzerinde duran Zâtî, sevgilisine mektubunu iletmesi için ayağına çabuk olarak nitelendirdiği peyki ağırlamak istemektedir:

Tur gel ey peyk-i sebük-pâ seni agırlayayın

Nâmemi yâra ilet dür yüri tômâr gibi

Zâtî III (G 1550/2 s. 352)

Süheylî, peyklerin süratle koşarak uzun mesafeleri kısa sürede kat etmeleri özelliğinden bahsederek, düşünce peykini dokuz kat felekte dokuz dolandırdığını ama yine de ne yerde ne de gökte sevgilisine güzellikte eş birini gördüğünü söylemektedir:

Nazîrin görmemişdür yirde gökde ol meh-i hüsnün

Tokuz tolandı peyk-i fikretüm gerdûn-ı nüh-tâkı

Süheylî (G 348/4 s. 324)

Şair Hecrî, peykin daha hızlı olup sabâdan önce sevgilinin eşiğine erişmesini istemektedir:

Subh-dem eşigine bâd-ı sabâdan ön eriş

Cüst ol ey peyk-i nazar merdüm-i çâlâk olıgör

Hecrî (G 40/3 s. 91)

Peyklerin haberi ulaştırmaları gereken belirli menzilleri vardır. Bu menzillere bir an önce varmak için çok hızlı hareket ederler. Vusûlî, gönderilen dua peyklerinin

[8] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı,** s. 440.

(edilen duaların) yabancı yerde kalmayacağını, âh oklarıyla birlikte bir gün istenilen menzile ulaşacağını dile getirmektedir:

Erişür menzil-i maksûda tîr-i âh-ıla bir gün

Yabanda ey Vusûlî gam yeme peyk-i du'â kalmaz

Vusûlî (G 76/5 s. 108)

Peyklerin kışlası Peykhâne adını taşımaktaydı ve Sultan Ahmed Camii civarında İbrahim Paşa sarayının arkasında bulunmakta idi. Bugün de Çemberlitaş'tan buraya inen caddeye Peykhâne denilmektedir.[9] XVIII. yüzyıl şairlerinden Tırsî aşağıdaki beytinde bize bu semtten bahsetmektedir:

Kıl ayıbsuz çelebi gördüm o dem bir çocuğa

Semtini sordum anun didi Peyk-hânelidür

Tırsî (G LXX/3 s. 107)

Peykler XV. yüzyılın sonuna kadar, muharebe dışında silâh taşımazlardı. 1492 Arnavutluk seferinde bir derviş tarafından Sultan II. Bâyezîd'e yapılan suikast teşebbüsü üzerine bunların şehir içinde bile silâhlandırılması kanunlaştırıldı. Önceleri bıçak ve teber taşıyan Peykler, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra tabanca taşımaya da başladılar.[10] Aşağıdaki beyitte Âşık Çelebi, padişahın emrini ulaştırmak için peyklerin bellerindeki kuşaklarda taşıdıkları altın işlemeli ve tuğralı bıçaklardan bahsetmektedir:

Peykdür yâ emr-i şâhî 'âleme iblâg içün

Var tugrâdan miyân-bendinde hançer zer-nişân

Âşık Çelebi (K 10/14 s. 40)

---

[9] Parmaksızoğlu, "Peyk", s. 506.
[10] Parmaksızoğlu, "Peyk", s. 507.

Resim 13 - Başında külâhı, elinde teberi, belinde hançeri ve nacağı, eteğinde zilleri ile peyk. [11]

Teber, peyklerin yanlarında taşıdıkları uzun baltalara; **nacak** ise bellerindeki kuşaklara taktıkları kısa saplı baltalara verilen isimdir. Aşağıdaki beyitte peykin yanında taşıdığı bu silahlardan bahsedilmektedir. Yahyâ Bey, devreden feleği âşıka müjde vermesiyle teber taşıyan peyke benzetmektedir:

Benzer ol peyk-i teber-dâra sipihr-i devvâr

'Âşıka müjde ider irdi diyü 'îd-i visâl

Yahyâ Bey (K 14/7 s. 66)

Aşağıdaki beyitte, gönül gam şâhının aşka saldığı[12] peyk olarak hayâl edilmektedir. Peykler, tehlikelere karşı belinde ucu ya kırmızıya boyalı ya da pastan kızılımsı bir renk almış nacak taşırlar. Âşık, kalenderî meşrebi nedeniyle vücudunda elif şeklinde yaralar açar ve kızgın nal ile vücudunu dağlar. İşte âşığın bedenindeki

[11] (Çevrimiçi) http://algusminiatures.blogspot.com/2011/05/peyk-sultans-messenger.html 24.05.2013
[12] "Salmak" kelimesi göndermek anlamının yanında "düşmek, içinde bulunmak" anlamlarını da ihtiva eder. Bu durumda gönül hem aşka düşmüş hem de aşka salınmış bir peyk olarak tasavvur edilmiştir.

“elif çekmek” tabiri ile bildiğimiz bu yaralar, nacağın sapı; “nal kesmek” tabiri ile bildiğimiz şekil de bu nacağın keskin kısmı olarak düşünülmüş ve peyk kompozisyonu tamamlanmıştır. Ayrıca, peyklerin gizli haber taşıdıkları zaman kılık değiştirerek derviş ya da seyyar satıcı kılığında da gezdikleri bilinmektedir. Özellikle gezici dervişlerin kalender meşreb oldukları düşünülürse beyit daha iyi anlaşılacaktır:

Gönül şâh-ı gamun peykidür sevdâya salınmış

Elifle na’l-i hûnînüm anun la‘lîn nacagıdur

Emrî (G 163/2 s. 338)

XVII. yüzyıl seyyahlarından Pedro’nun gözlemlerine göre, peykler yalınayak koşardı. Sırtlarında diz kapaklarına kadar inen, yeşil renkte ipekten bir gömlek; kafalarında, şeker külâhı biçiminde tepesi tüylü, al kadifeden bir külâh; bellerinde, çerçiler gibi yürürken ses çıkaran çıngıraklı gümüş bir kemer bulunurdu. Bir ellerinde biraz nöbet şekeri, bir ellerinde gül suyu, hoplayıp zıplayarak ve etrafa gülsuyu serperek giderlerdi. Pedro peyklerin İranlı olduklarını da söyler.[13] Şiirlerde karşımıza çıkan **“Peyk-i Hindû”** ve **“Peyk-i Habeşî”** terkiblerinin de bu esmer tenli peykleri anlatmak için kullanıldığı düşünülebilir.

Peyklerin kendilerine has altın yaldızlı külâhlarının olduğu ve teberlerini omuzlarında taşıdıkları bilinmektedir. Beyânî aşağıdaki beytinde, âhının ateşten doğan dumanını peyk yapıp başına bir altın külâh geçirmiş, omzuna da elmâsî teber vermiştir:

Zer küleh başında dûşında bir elmâsî teber

Dûd-ı âteş-zâd-ı âhum peyk-i çâlâk eyledüm

Beyânî (G 538/4 s. 388)

Peyklerin kuşağında ve eteklerinde koşarken hoş sesler çıkaran küçük çıngıraklar asılıdır. Bu çıngıraklar çevre halkına da bir habercinin yaklaşmakta

---

[13] Çev.: Fuad Carım, **Kanunî Devrinde İSTANBUL,** İstanbul, 1964, s. 117.

olduğunu bildirir. Etekleri zil çalmak deyimi de buradan çıkmıştır. Zâtî, sevgilinin elinde duran altın kadehteki hava kabarcıklarını peyklerin gümüşten çanlarına benzetmektedir:

Destünde habâbı ile o zerrîn ayag ey şûh

Şol peyke müşâbih ki gümüşden ceresi var

Zâtî I (G 396/4 s. 396)

Revânî ise atının önünde gitmesi için nilüferin, peykin beline altın zil taktığından bahseder:

Atun önince müdâm olmağa ol peyk revân

Zeng-i zer takdı miyânına anun nîlüfer

Revânî (K 10/11 s. 44)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Amrî Dîvânı (G 114/5 s. 150, G 136/7 s. 172), Âşık Çelebi Dîvânı (K 6/29 s. 29), Bâkî Dîvânı (K 3/14 s. 10, K 23/13 s. 45), Beyânî Dîvânı (G 38/7 s. 103), Bursalı İffet Dîvânı (K 3/10 s. 30, G 57/9 s. 68), Bursalı Rahmî Dîvânı (K 1/8 s. 201, K 7/5 s. 220, K 8/30 s. 225, Tsd 5 s. 267), Cem Sultan Dîvânı (K VII/41 s. 57), Edirneli Nazmî Dîvânı (K 11/61 s. 84, G 1360/4 s. 839, Mr II s. 2845), Gelibolulu Sun'î Dîvânı (G 36/2 s. 462), Hayâlî Dîvânı (G 484/4 s. 257), Muvakkitzâde Pertev Dîvânı (G CDLXXXVII/4 s. 259), Nâ'ilî-i Kadîm Dîvânı (K XII/84 s. 81), Nâmî Dîvânı (K 25/48 s. 44, G 64/1 s. 324), Nâşid Dîvânı (G 41/8 s. 132), Necâtî Bey Dîvânı (K 4/14 s. 31), Nedîm Dîvânı (K 5/4 s. 36, K 5/6 s. 36, T 5/4 s. 131), Nef'î Dîvânı (K 10/38 s. 74), Nehcî Dîvânı (Kt 3/9 s. 72), Nev'îzâde Atâyî Dîvânı (K 5/45 s. 69, K 21/52 s. 125, K 31/10 s. 128, G 100/2 s. 215), Nigârî Dîvânı (G 78/4 s. 61, G 219/10 s. 144), Revânî Dîvânı (K 14/5 s. 52, K 14/12 s. 52, K 14/17 s. 53), Süheylî Dîvânı (K 10/22 s. 71, T 6/2 s. 147), Sünbülzâde Vehbî Dîvânı (Nzr 43/19 s. 234), Şeyhî Dîvânı (K 1/26 s. 21), Yakînî Dîvânı (K 1/34 s. 141, G 7/4 s. 158), Zâtî Dîvânı III (G 1010/3 s. 7, G 1810/3 s. 514).

2.4. Berîd

Latince **veredus**'tan geldiği düşünülen kelime "posta hayvanı" anlamına gelmektedir. İslâmiyet'in ilk asrından başlayarak, bütün orta çağ İslâm devletlerinde "posta hayvanı, süvari postacı, devlet postası, posta menzili" ve "iki posta menzili arasındaki mesafe" anlamlarında da kullanılmıştır.[14] Türk İslâm devletlerinde, haberleşme teşkilâtı ve posta görevlileri için kullanılan bu kelime, Göktürklerde "kervan veya vergi kervanı", Uygur yazıtlarında ise "haberci ve elçi" olarak karşımıza çıkmaktadır.[15]

Devletin resmî haberleşme işlerini sağlamakla görevli olan berîd memurunun maiyetinde, istihbarat için, kullanılan hususî adamlar (casuslar) bulunduğu gibi, bazı gizli mektupları taşımak için, kâsıd, sâ'î ve peyk gibi isimler verilen koşucular da bulunuyordu. Bunlar bazen seyyar satıcı veya serseri derviş kıyafetinde seyâhat ederlerdi. İsyan etmeye kalkışan valiler öncelikle berîd memurunun görevine son vererek merkezle irtibatı keserlerdi.[16]

İslâm devletlerinin büyük çoğunluğunda kullanılan berîd kelimesi, postacı anlamına gelecek şekilde Osmanlılarda da kullanılmıştır. Şiirlerde geçen **"berîd-i visâl, berîd-i sebük-rev-i sarsar, berîd-i râh-ı peygâm, berîd-i hayâl, berîd-i akdese, berîd-i cust-ı nazar, berîd-i huceste-kadem, berîd-i lutf u 'inâyet"** vb. tamlamalarda berîd kelimesi, haberci olma vasfıyla yer almaktadır.

Şeref Hanım, ayağı uğurlu olan bu haberciden sevgilinin ne hâlde olduğunu öğrenmek istemektedir:

Gel ey berîd-i huceste-kadem 'ayân söyle

Ne hâldedir 'aceb ol şûh-ı dil-sitân söyle

Şeref Hanım (G 204/1 s. 419)

---

[14] M. Fuad Köprülü, "Berîd", **İslâm Ansiklopedisi,** 2. Cilt, İstanbul, MEB Devlet Kitapları, 1993, s. 541.
[15] Faris Çerçi, "Haberlesme Hizmetleri Ve Osmanlı Devleti'nde Ulak Organizasyonu (Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Bu Konudaki Görüsleri)", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** Sayı 20 (2003), s. 198.
[16] Köprülü, "Berîd", s. 544.

Nehcî, artık ayrılık zamanının geçip kavuşma zamanının geldiğini, kendisine bu müjdeli haberi getirenin ise iyilik ve lütuf habercisi olduğunu söylemektedir:

Geçüp zamân-ı firâk irdi rûzigâr-ı visâl

Berîd-i lutf u ‘inâyet getürdi Nehcî nevîd

Nehcî (G 89/5 s. 134)

Hz. Yâkup, oğlu Yûsuf’un kanlı gömleğini getirip onu kurt yediğini söylediklerinde oğlunun hasretiyle yıllarca gözyaşı akıtmış, bu sebeple onun bulunduğu yere külbe-i ahzân adı verilmiştir. Artık bu hüzün köşesine vuslat habercisi erişmiş ve kayıp Yûsuf’un vuslat müjdesini ulaştırmıştır:

İrişdi külbe-i ahzânuma berîd-i visâl

Getürdi Yûsuf-ı güm-geşteden nevîd-i visâl

Nehcî (G 202/1 s. 179)

Aşağıdaki beyitte ise berîd, çeşitli hayâlleri zihne ilham eden bir postacı olarak düşünülmüştür:

Yazardı hâfızaya hiss-i müşterek anı

Götürse zihne berîd-i hayâl her ne haber

Âşık Çelebi (K 14/267 s. 80)

Postacılar uzun mesafeler arasında durmadan dinlenmeden yol aldıkları için yorgun düşerler. Belirli mesafelerde (menzillerde) dinlenme ihtiyacı duyarlar. Nâ’ilî-i Kadîm, hayâl postacısının uzak yoldan geldiğini, bu yüzden bu gece dinlenmesini salık vermektedir:

Bu şeb nesîm ile sen dahi ey berîd-i hayâl

Teneffüs eyle ki dûr u dırâzdan geldün

Nâ’ilî-i Kadîm (G 211/4 s. 352)

Zâtî, menekşeyi baharı müjdelemesiyle; yeni ayı ise bayramın geldiğini haber vermesiyle elinde teber taşıyan, bayram ve bahar padişahının iki postacısı olarak nitelemiştir:

Mâh-ı nev-ü-benefşe götürmiş teberleri

Şâh-ı bahâr-ü ʻîdün önince iki berîd

Zâtî I (G 121/5 s. 121)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Âgâh Dîvânı (G 29/1 s. 67), Filibeli Vecdî Dîvânı (G 53/4 s. 123, N 2/2 s. 176), Haşmet Külliyatı (K 5/5 s. 23), Kadı Burhaneddin Dîvânı (G 682/4 s. 269), Kânî Dîvânı (K 33/53 s. 130, T 48/12 s. 214), Keçecizâde İzzet Molla Dîvânı (G 240/1 s. 481), Meşhûrî Dîvânı (K 2/28 s. 3), Nâ'ilî-i Kadîm Dîvânı (K III/50 s. 39, K III/58 s. 39), Nedîm Dîvânı (Tzm 3/39 s. 30), Nehcî Dîvânı (G 24/6 s. 90, rb 98/1 s. 255, T 7/17 s. 78), Nev'îzâde Atâyî Dîvânı (K 1/44 s. 49), Râmî Dîvânı (K 15/27 s. 140, G 169/8 s. 471), Sâkıb Dede Dîvânı (Th 9/5 s. 632), Vahyî Dîvânı (K 32/3 s. 282).

2.5. Ulak

Ulak kelimesi, Türk postacılığının en eski deyimlerinden biridir. M.S. 629 yılında, Batı Göktürk devleti içinden geçerek, Hindistan'a kadar giden ünlü Buda rahibi ve gezgini Hsüan Tsang ilk defa Türklerin bu deyişinden bahseden kişi olmuştur. Bu kelime, "ulamak" fiilinden yapılmış bir isimdir. Göktürk yazıtlarında da yer alan ulamak, "bağlamak, bir araya getirmek, takib etmek", anlamlarına gelmektedir.[17] Uygur sözlüğünde, Ulağ şeklinde kaydedilmiş olup "sıra, irtibat, ulak, yük hayvanı" olarak geçmektedir**.** Divân-ı Lügati't-Türk'te ise ulağ, "Beyin emriyle koşa koşa giden postacının, başka bir at buluncaya kadar bindiği at" şeklinde tarif edilmiştir.[18]

[17] Bahaeddin Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş I,** Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978, s. 357.
[18] Çerçi, "Haberlesme Hizmetleri Ve Osmanlı Devleti'nde Ulak Organizasyonu (Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Bu Konudaki Görüsleri)", s. 181.

Ulak sistemi Osmanlı Devleti'nde de devam etmiştir. Önceleri padişahın ve onlara mensup kişilerin ihtiyaçlarının karşılandığı bu sistemde, elinde ulak hükmü bulunanlar reâyâdan istedikleri beygiri almak ve her türlü ihtiyaçlarını gidermek gibi imtiyazlara sahip olmuşlardır. Daha sonra vezirler, defterdarlar, ağalar, beylerbeyiler, sancakbeyleri, kadılar ve subaşılar tarafından da ulak hükmü verilmeye başlanmıştır. Zamanla elinde ulak hükmü bulunan kimseler, halkı haksız yere mağdur etmeye ve sıkıntıya sokmaya başlamıştır. Bu haksızlığı gidermek için Kanûnî devrinde bir nışân-ı hümâyûn yayınlanmış, Lütfi Paşa da bu meselenin hâlline memûr edilmiştir. Lütfi Paşa, ulak hükmü sistemini kaldırarak menzil teşkilâtını kurmuş, ulak hükmü yerine ise in'am hükmü adıyla bir berat verilmesi usulünü getirmiştir.[19]

Ulaklar, padişah ve padişaha mensup kişiler tarafından gönderildikleri için devletten haber geldiğini bildirmektedir:

Dileriz elsine-i nâsda tâ kim denilir

Yine devletden ulag ile haberler geldi

Lebîb (T 39/14 s. 366)

Eskiden yolların güvenliğini devlet tarafından sağlamak her zaman mümkün olmuyordu. Bu yüzden zaman zaman haydutların yol kestiği, mallarına el koyarak, hayvanlarını alarak ya da canlarına kastederek yolcuları zor durumda bıraktıkları görülürdü. Mehmed Sıdkî, aşağıdaki beytinde ulağın geç gelmesini bu tehlikeli yollardaki haydutlara bağlamaktadır:

Harâmîler ne çokdur bu râh-ı pür-hatarda

Anın içün be-gâyet gec-gec gelür ulagı

Mehmed Sıdkî (G 191/2 s. 209)

[19] Çerçi, "Haberlesme Hizmetleri Ve Osmanlı Devleti'nde Ulak Organizasyonu (Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Bu Konudaki Görüsleri)", s. 182-185.

Ulak kelimesi, devletten haber getiren kişi yanında beyitlerde çeşitli benzetmelere de konu olmuştur. Sevgilinin vuslatından haber almak için ayrılığın çöl sahrasına düşen âşık bu uğurda, gönül ateşini haberci, gözyaşlarını ulak yapmıştır:

Haber bilmege vaslundan düşüb sahrâsına hecrün

Haberci âh-ı dil-sûzum gözüm yaşı ulag oldı

Dede Ömer Ruşenî (G 82/3 s. 189)

Ulaklar, menzile yaklaştıkları zaman "Uuu!" diye uzun nâralar atarlardı. Bu nâra üzerine yollarda kimse kalmazdı. Çünkü çiğneyip geçerlerdi. Nârayı duyan menzil memurları at, yiyecek ne lâzımsa hemen hazır bulundururlardı.[20] Elinde ulak hükmü bulunan kimseler menzillerde aldıkları hayvanları beğenmediklerinde yolda rastladıkları kişilerin hayvanlarına zorla el koyarlardı. Ulakların halka yaptığı bu haksızlıklar kimi zaman öyle boyutlara ulaşmıştır ki belgelere "Ulak zulmü" şeklinde yansımıştır. Aşağıdaki beytinde, cisim yükünü yıkarak ruh bineğini alanın ulak değil yay kaşlı sevgilinin kirpikleri olduğunu söyleyen Enverî, 16. yüzyılda bu zulmün ne kadar yaygınlaştığını da gözler önüne sermektedir:

Cismüm yükini yıkup alan esb-i rûhumı

Peykânlarundur iy kaşı yayum ulak değül

Enverî (G 161/3 s. 129)

2.6. Tatar

Posta teşkilâtı kurulmadan önce mektup taşıyan, bir nevi postacı vazifesi gören kişilere verilen isimdir. Dağınık bir biçimde hizmet veren bu grup, I. Abdülhamid 25 Aralık 1785 tarihli bir fermanla, **Tatarân Ocağı** hâlinde tekrar şekillendirmiştir.[21] İlk olarak bu vazife Tatar boyuna mensup kimseler tarafından ifâ edilmekte olduğu için sonraları bu işe her sınıftan halk alınsa da Tatar tâbiri, postacı

---

[20] Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, s. 361.
[21] Nesimi Yazıcı, "Tanzimat'ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı", **OTAM, 3,** Ankara 1992, s. 335.

yerinde kullanılmıştır.[22] Tatarlar şiirlerde genellikle mektup götürmeleri, yani postacılık vazifeleri ile konu edilmiştir:

Harem-serâyına Kâfûr-ı zer-kemer hâdim

Derinde Cengiz ü Kaplan nâme-ber tâtâr

Nedîm (K 7/44 s. 46)

Resim 14 – Tatar[23]

Ulak da denilen Tatarlar sadece mektup ve paket taşımazlar, orduların, kumandanların zafer ve yenilgi haberlerini, Padişah fermanlarıyla kafaları kesilenlerin başlarını da delil olarak götürürlerdi. Bu hizmeti görürken Tatarların çok hızlı hareket ettikleri bilinmektedir. “Telâşın ne, kelle mi götürüyorsun?” sözü bu hızlı gidişi belirtmektedir.[24] Evliya Çelebi, Seyâhatnâmesinde kış mevsimi bir tatar yolculuğunda Van’dan İstanbul’a 13 günde mektup getirdiklerini yazmaktadır. İngiltere tarafından Osmanlı donanmasının emrine verilen Amiral Slade, ülkemizde gördüklerini kaleme aldığı seyâhatnâmesinde bir Tatarın İstanbul Bağdat arasındaki mesafeyi 14 günde gittiğini bu rekoru 9 güne indiren bir başka Tatarın ise İstanbul’a geldikten 2 saat sonra dayanamayarak öldüğünü bildirir.[25]

---

[22] Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III,** İstanbul, MEB Devlet Kitapları, 1983, s. 420.
[23] **Osmanlı Resmî Kıyâfetleri Albümü**, s. 19.
[24] Emrullah Nutku, “Osmanlılarda Posta Tatarları”, **Hayat Tarih Mecmuası,** C. 7, sayı 7, 1976, s. 76.
[25] Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III,** s. 421.

Lebîb aşağıda yer alan beytinde Tatarların hızlı gidişinden bahsetmekte ve onları ayağına çabuk oldukları için rüzgâr ile kıyaslamaktadır:

Emr-i ibkâsını tatar-ı sebük-rev getirip

Bâgdan bâd ile san berg-i gül-i ter geldi

Lebîb (T 39/8 s. 366)

Padişah fermanı olduktan sonra, suçlu olan kişi nereye kaçarsa kaçsın padişahın gönderdiği Tatarlar tarafından bulunarak huzura getirilmektedir:

Moğolistân'a gitse deşt-i Kıbçag'a firâr etse

Yine ihzâr ederdin gönderip bir iki Tâtâr'ı

Sünbülzâde Vehbî (K 8/56 s. 109)

Posta tatarlığı Osmanlı Devleti'nde büyük bir teşkilât olarak çalışmıştır. Her mutasarrıflıkta bir tatar ağası ve bu ağanın güvendiği adamları, atları bulunurdu. Bunlar bir düzen ve disiplin altında ulaşım ve haberleşme görevini sağlarlardı. Her posta tatarının belirli gidiş dönüş yolları üzerinde mola vereceği, at değiştireceği menziller vardı.[26] Bu menziller dışında vezirler, her an hizmetlerinde olmaları için kendi dairelerinde de Tatarlar bulundururdu.

İbrahim Paşa'yı övmek için kaleme aldığı kasidesinde Nedîm, Paşa'nın kapısında bulunan postacı Tatarları, o dönemin iki ünlü Tatar hanı Tuluy ve Ögetay (Oktay)a da benzetmektedir:[27]

Sadr-ı İskender-haşem kim dergehine bir nice

Nâme-ber Tâtârlar var Tuli vü Ökta gibi

Nedîm (K 17/18 s. 79)

---

[26] Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III,** s. 421.
[27] Pala, "Yine Yakmış Yar Mektubun Ucunu", s. 17.

Posta tatarlarının geniş yetkileri de vardı. Ona gerek yollarda ve gerekse gittiği yerlerde herkes yardım etmekle, saygı göstermekle mükellefti. Atını değiştirmek zorunda kalıp da güvenilir at bulamadığı zaman, valinin ahırından bir at çekmeye bile yetkiliydi. Bu yetkiler, tatarların sınırlardaki kumandanlara, savaş cephelerindeki ordulara, İstanbul'dan gönderilen emirleri en kısa zamanda ve eksiksiz olarak ulaştırmasına imkân sağlamaktaydı.[28]

Bulunsa zinde Tâtârân gibi bu feth-i tebşîre

Olurdu müjde-ber Cengîz Hân şevketlü hünkârım

Sünbülzâde Vehbî (T 35/36 s. 343)

Habercilerin yanlarında ok taşıdıkları bilinmektedir (Bkz. Ok Ucunda Mektup). Aşağıdaki beyitte ünü yayılmış olan Tatar oku konu edilmiştir:

Kepâze yerine ben kullanurken kadd-i ağyârı

Tatâr okı gibi elden çıkup bir kez yeleklendi

Tırsî (G CCVI/5 s. 219)

2.7. Kasıd

Kasıd; haberci, postacı demek olan Arapça bir kelimedir. Ulak ve Tatar ile aynı anlama gelmektedir. Sevgiliden mektup getirmesi ve sevgiliye mektup götürmesi ile şiirlere konu olmuştur. Sevgilinin mektubunu âşığa ulaştıran kasıd, âşığın gönül evini mumla aydınlatmış gibidir:

Şem' ile kıldı rûşen gönlüm evin sanasın

Dildârdan ki nâme irgürdi bana kâsıd

Revânî (G 41/3 s. 114)

[28] Nutku, "Osmanlılarda Posta Tatarları", s. 76.

Âşığın gönderdiği kasıd sevgiliye hayrân olur ve âşığın mektubunu arz edemez:

Bilmezem mektûbumı kim ʻarz ide dil-dâra kim

Kâsıd ol hüsn-ü-cemâli göricek hayrân olur

Ahmed Paşa (G 93/7 s. 229)

Âşık sevgiliyle postacı vasıtasıyla haberleşebilmektedir. Fakat kasıd sevgiliye âşık olmuş, sevgilinin yanından gelememekte, bu hâliyle de âşığın canına kasd etmektedir:

Nâme-ber gelmez kalur meyl eyleyüp cânânuma

Kasd ider gönderdügüm kâsid dem-â-dem cânuma

Azmîzâde Hâletî (G 742/1 s. 291)

Nigârî, sevgiliye gönül derdini kendisi iletmekten yanadır. Kasıdlara aldanıp da onlardan haber beklememek gerekir. Çünkü kasıd gidince sevgiye ya hayrân kalıp ya da âşık olup yanından gelememektedir:

Agyâra inanma hîç kâsıdlara aldanma

Derd-i dilini kendin söyle kamu dildâra

Nigârî (G 581/ 8 s. 349)

Şair Âgâh ise gönderdikleri kasıdların doğru haber bilmediklerinden şikâyetçidir. Çünkü sevgiliye hayran kalan kasıdların kimi onu ay kimi de güneş olarak vasfetmektedir:

Gören o şûhı kimi mâh dir kimi hurşîd

Figân ki kâsıdımuz togrı bir haber bilmez

Âgâh (G 149/4 s. 148)

Kasıd sevgiliden âşığa getirdiği inci (gibi sözler) saçan mektubu açmak için ipinin ucunu tutunca âşığın dili tutulur:

Baglandı zebanum gelüp ol lahza ki kâsıd

Ser-rişte-i mektûb-ı dürer-bârını çözdi

Bağdatlı Rûhî (G 1076/4 s. 1014)

Bazen âşıklar kasıdın getirdiği haberlerle de memnun olmaz, sevgilinin dudağından duymak ister:

Nâme-i kâsıd peyâmiyle hoş olmaz hâtırım

Öz lebinden lehce-i güftârın eyler ârzû

Fuzûlî (G 240/2 s. 248)

Kasıdın âleme müjde getirdiği, hayırlı bir haberi olduğu gülerek gelmesinden anlaşılmaktadır:

Kâsıd ey Mîr Nigârî görünür hande-zenân

Var bir hayr haber ‘âleme büşrâdır bu

Nigârî (G 562/9 s. 337)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Azmîzâde Hâletî Dîvânı (G 149/1 s. 155), Mânî Dîvânı (G 94/1 s. 95), Nâbî Dîvânı (G 158/4 s. 580), Nesîmî Dîvânı (G 426/3 s. 338), Nigârî Dîvânı (G 562/9 s. 337), Revânî Dîvânı (G 347/1 s. 225), Sehâbî Dîvânı (G 236/4 s. 108), Şeref Hanım Dîvânı (G 204/4 s. 419), Vahyî Dîvânı (G 39/4 s. 314).

2.8. Postacı

Haber taşıyan kimselere verilen İtalyanca bir isim olan "**Postacı**" tek beyitte karşımıza çıkmaktadır. Hevâyî'ye ait bu beyitte, deniz yoluyla gelen postacının Sarayburnu'ndan içeri girmek için lodos esmesini beklediğinden bahsedilmektedir:

"Lodos esmesine bakar Sarayburnu'ndan içeri girmeğe

Yanaşırdı gümrüğe gelse ger Galata önünde postacımız

Hevâyî (G 61/2)"[29]

2.9. Casus

Arapça bir kelime olan **casus**, bir diyardan başka diyara haber getirip götüren ve haber araştıran kimsedir.[30] Türkler, devlet düzenini bozarak devleti ortadan kaldırmaya, milleti esir etmeye çalışan casuslara **"çaşıt-çaşut";** bu casusların haber verme işine ise **"çaşutlama"** derlerdi. Casusluğun ilk örnekleri sayılabilecek "çaşıt"lar genellikle ya Çin din adamları, ya da Hindistanda doğup büyüyen ve doğuya doğru yayılan Buda dinine mensup din adamları idi. Bunların görevi Türk topluluklarına kendi inançlarını benimsetmek, yöneticileri ele geçirerek toplumda sarsıntılar yaratmak ve devleti içten çökertmekti. Türkler arasına girerek seyyah gibi davranan Çinli rahipler, bir yandan dinlerini yaymaya çalışır, diğer yandan da Türk toplumunun genel yaşayışı ve güvenliği konularında bilgi toplarlardı. Topladıkları bilgileri "Seyâhatnâme" biçiminde düzenleyerek hükümdarlarına sunarlardı.[31]

Casuslar, hükümdarlar tarafından özellikle düşman ülkeleri yıpratmak ve çökertmek amacıyla gönderilmiştir. Şairler de sevgilinin hilekâr yan bakışını âşığın gönül mülkünü elinden alan bir casus olarak hayâl etmişlerdir:

---

[29] Keskin, "Sosyal Hayatın 17.Yüzyıl Dîvân Şiirine Yansımaları Ve Anlam Çerçeveleri", s. 320.
[30] Mütercim Asım Efendi**, Burhan-ı Katı**, Haz.: Mürsel Öztürk-Derya Örs, Ankara, TDK Yayınları, 2000, s. 171.
[31] Hamit Pehlivanlı, "Eski Türkler ve Selçuklularda İstihbaratçılık", **Türkler Ansiklopedisi 5,** Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 280.

Her milk-i dili gamze-i ‘ayyâruna virdük

Her memlekete saldun a kâfir yine câsûs

Rumelili Za‘îfî (G 140/2 s. 166)

Casusun temel görevi gizlice aldığı haberleri gerekli yerlere ulaştırmaktır. Şairler, beyitlerinde genellikle âşıkların sevgililerinden haber almak için casus göndermelerini konu edinmiştir. Sünbülzâde Vehbî, ağırbaşlılık ülkesinin padişahından haber almak için hayâl casusunu güzellik diyarına göndermiştir:

Diyâr-ı hüsnüne gitmiş hayâl câsûsu

Yine o hüsrev-i mülk-i vakârdan ne haber

Sünbülzâde Vehbî (G 57/4 s. 384)

Casusların diğer ülkelerden getirdikleri haberler ülke hükümdarlarının divanlarını toplayarak bazı kararlar almalarına da sebebiyet verir. Aşağıdaki beyitte, şenlik casusu sevgilinin gönül ülkesine geldiğini haber verince gam sultânının meclisi topladığından bahsedilmektedir:

Tuydı câsûs-ı meserret geldigin şehr-i dile

Eyledi sultân-ı gam dîvân dîvân üstine

Bursalı İffet (G 114/3 s. 98)

Sevgilinin saçının her telinde bir âşığın gönlü asılıdır. Şairler, sevgilinin saçında asılı kalan bu gönülleri, haber almak için âşık tarafından gönderilen casuslar olarak tasavvur etmişlerdir:

Cân saldı saçuna gönüli bir haber içün

Bellü durur işi çü katı gicike câsûs

Kadı Burhâneddin (G 986/4 s. 383)

Casuslar gittikleri ülkelerde tanınmamak ve halkın arasında rahatça dolaşarak şüphe çekmeden istediği haberlere ulaşabilmek için çeşitli kıyafetlere bürünürlerdi. Kimi zaman gezgin derviş, kimi zaman seyyâh, kimi zaman da tüccar kılığında gezerlerdi. Revânî, Sultân Bâyezîd için yazdığı benefşe redifli kasidesinde, menekşenin ordunun başında savaşan padişaha casus olmak için kâfirlerin kılığına büründüğünü söylemektedir:

Sen hüsrev-i gâzîye diler kim ola câsûs

Girdügi budur kisvet-i küffâra benefşe

Revânî (K 29/36 s. 88)

Casuslar, yakalandıklarında hayatlarına mâl olacak bir görev üstlenmektedir. Bu yüzden kimi zaman haber almak için gittikleri diyarlardan dönemedikleri de olur:

Varalı yâr diyârına gönül gelmedi hîç

Dutdılar gibi Revânî yine câsûsumuzı

Revânî (G 415/5 s. 250-251)

Sabâ, sevgiliden âşığa, âşıktan sevgiliye haber ulaştırması bakımından klasik Türk şiirimizdeki habercilerden biridir (Bkz. Sabâ). Kadı Burhaneddin, sabâ'yı sabah vakti herkes uykudayken estiği için gizli işler yapan bir casus olarak düşünmüştür:

Dil dem urımaz bir nefes ol derd ile zîrâ

Câsûs-ı sabâ irürür anı ana der-dem

Kadı Burhâneddin (G 1036/3 s. 402)

Klasik Türk şiiri aynı konuların farklı ifâdelerle ele alınmasıyla gelişmiş ve güzelleşmiştir. Şairler en güzel ifade şeklini yakalamaya çalışmışlardır. Nâbî de aşağıdaki beytinde yeni mânâ haberlerine ulaşmak için kalemini düşünce âleminde casus yapmayı istemektedir:

Nâbiyâ ister isen tâze peyâm-ı ma‘nâ

Kalemün ‘âlem-i endîşede câsus olsun

Nâbî (G 594/5 s. 909)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Arpaemînizâde Mustafa Sâmî Dîvânı (K 5/7 s. 48, M/126 s. 275), Âşık Çelebi Dîvânı (G 55/1 s. 106), Kadı Burhâneddin Dîvânı (G 870/2 s. 339), Lebîb Dîvânı (T 8/18 s. 326), Mehmed Sıdkî Dîvânı (G 137/17 s. 167, G 169/24 s. 194, G 184/8 s. 204), Nâbî Dîvânı (G 637/1 s. 939), Nehcî Dîvânı (G 336/4 s. 233), Nesîmî Dîvânı (G 346/2 s. 290), Rumelili Za‘îfî (G 106/2 s. 144), Süheylî Dîvânı (K 27/17 s. 103), Sünbülzâde Vehbî Dîvânı (G 148/2 s. 444), Şeyh Gâlib Dîvânı (G 125/9 s. 280).

2.10. Karakulak

Farsça'da **siyah-gûş, siyeh-gûş;** Arapça'da **tufeh** ve **anâk** denilen hayvandır. Arslanın yediğinin artıklarından beslenmek için arslanın yanından ayrılmaz ve arslana kılavuz olarak av gösterirmiş.[32] Karakulak tabiri, haberci anlamına da gelmektedir. Vezirlerin, yeniçeri ağalarının ve bostancıbaşı'nın hizmetinde bulunan karakulaklar, önden gidip yol açar ve bâb-ı âlî ile saray arasında iş görürdü. Menzil atları sürücülerine de karakulak denir. Bunlar ulakların önlerinden giderek yüksek sesle bağırarak halka postanın geldiğini haber verirdi.[33]

Karakulak arslanın önünde giderek ona av göstermesi özelliğiyle şiirlerde yer bulmuştur. Vusûlî, kendisini kin güden bir arslana benzetmekte, başında görünen yaranın ise karakulak olduğunu söylemektedir:

Ben ol şîr-i peleng-i kîne-cûyam ey gözi âhû

Başumda görinen dağ-ı siyeh kara kulağumdur

Vusûlî (G 48/3 s. 87)

[32] Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, s. 306.
[33] Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II,** İstanbul, MEB Devlet Kitapları, 1983, s. 198.

Sevgilinin gözleri âşığı kirpikleriyle yaralamaktadır. Bu hâliyle av düşüren bir arslana benzemektedir, kaşları ise bu arslanın önüne düşen ona avını haber veren bir karakulaktır:

Gözün şir-i şikâr-efken durur kaşın siyeh-gûşu

Lebin meyhânedir ervâh-ı kudsîler kadeh nûşu

Hayâlî (G 594/1 s. 295)

2.11. Dellâl

Dellâl, Arapça bir kelime olup bir şeyin satılacağını veya bir i'lân ve tenbîhi çarşı, pazarda yüksek sesle halka duyuran kimselere verilen isimdir. Arapça **münâdî** kelimesi de aynı anlama gelmektedir.[34] Dellâllar eskiden haberleşme araçlarının yerini tutmaktaydı. Kaybolan kişilerin bulunmasını i'lân eder, herhangi bir konudaki yasal düzenlemeyi duyurur veya padişahın çocuk sahibi olduğunu halka i'lan ederdi. Tayinleri ve azilleri kanunlarla belirlenen dellâllar aldıkları beratla göreve gelirlerdi.[35]

Dellâllar çarşılarda, pazarlarda müşteri ile satıcı arasında aracı olarak pazarlığı tatlıya bağlardı. Âşık güzellik pazarında kendini sevgilinin hizmetine iletecek bir dellâl aramaktadır:

Hüsn bâzârında bir dellâl var ise beni

Hidmet-i dil-dâra iletsün ideyin hidmetin

Mesihî (G 188/5 s. 239)

Dellâller halka duyurmak istedikleri şeyleri bağırarak i'lân ederlerdi. Nigârî, ezel dellâlî tabiriyle Allah'ı kastetmekte ve ezel dellâlinin ölüm vakti geldiğini haber verdiğini söylemektedir:

---

[34] Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî,** İstanbul, Çağrı Yayınları, 2007, s. 212.
[35] Özkan, **Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı (XIV.-XV. Yüzyıl),** s. 616.

Terk-i cân eyle nidâ eyledi dellâl-ı ezel

‘Arsa-i ‘aşka kimin var ise gelsün hüneri

Nigârî (G 643/4 s. 385)

Âşık olmak, kişinin canından kendi rızasıyla vazgeçmesidir. Bu yüzden dellâller aşk pazarında en fazla bir pul kadar değeri olan âşıkların canını satmak için bağırmaktadır:

Kimdir olan müşteri bin cân u bin baş bir pula

Aşk bâzârında böyle çagırır dellâllar

Usûlî (G 34/5 s. 130)

Âşığın aşk derdiyle döktüğü gözyaşları kıymetli mücevherlere benzer. Gam dellâli âşığın gözyaşlarını görünce halkı inci-mercân almaya davet etmektedir:

Ey Muhibbî gevher-i eşküm görüb dellâl-ı gam

Çâğırır gelsün berü kim dür ile mercân alur

Muhibbî (G 197/5 s. 138)

Şairler, şiirlerinin değerini bilecek insanlar ararlar. Süheylî, dellâl olup çarşı pazar gezdiği halde söz incisi olarak nitelendirdiği şiirlerine kimsenin değer verip de almamasından şikâyetçidir:

Ferâgat kıl Süheylî yok yire dellâl olup gezme

Alur yok dürr-i nazmı ser-be-ser bâzâr baglanmış

Süheylî (G 137/5 s. 247)

Dellâlle aynı anlama gelen münâdî kelimesi de beyitlerde karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki beytinde Kadı Burhaneddin, canını almak üzere gelen Azrâil’i ecel münâdisi olarak tasavvur etmektedir:

Çünki alnumda yazılmışdı ezelden el-vedâ'

Pes nida kıldı münâdî-i ecel ki el-firâk

Kadı Burhaneddin (G 839/2 s. 328)

Sevgili ile âşık arasındaki haberleşmeye vasıta olarak bilinen sabâ, Çin şehrine dellâl olup Tatar miski satmaktadır:

Sabâ dellâl-i beder-gâh-ı Çin olmuş mezâd eyler

Meyân-ı çarsû-yı gülşeninde müşk-i Tâtârı

Nef'î (K 14/18 s. 87)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Ahmed Paşa Dîvânı (K 18/8 s. 61), Edirneli Nazmî Dîvânı (G 3347/4 s. 1827), Emrî Dîvânı (G 232/5 s. 128), Enverî Dîvânı (G 153/5 s. 125, G 258/5 s. 181), Gelibolulu Sun'î Dîvânı (G 43/1 s. 465), Hecrî Dîvânı (G 18/3 s. 70, G 124/1 s. 174), Kâtibzâde Sâkıb Dîvânı (G 483/3 s. 608), Lebîb Dîvânı (T 19/17 s. 349, Mkt 3/4 s. 508), Nev'î Dîvânı (G 354/4 s. 441), Nigârî Dîvânı (G 129/3 s. 89, G 143/3 s. 96), Prizrenli Şem'î Dîvânı (K 8/9 s. 17/18), Revânî Dîvânı (G 436/5 s. 258), Sâkıb Dede Dîvânı (G 34/4 s. 266), Sehâbî Dîvânı (G 366/5 s. 155), Ümmî Sinân Dîvânı (G 106/2 s. 155), Yahyâ Bey Dîvânı (G 91/3 s. 338).

2.12. Müneccim

Arapça, yıldız demek olan **necm** kelimesinden gelmektedir. Yıldız ilmini bilen ve onlardan hüküm çıkaranlar için kullanılan bir tâbirdir.[36] Günümüzde astroloji adı altında varlığını sürdüren bu ilme vakıf olmak, geçmişte müneccimlere önemli mevkiler sağlamıştır. Osmanlı devletinde var olan müneccimbaşılık memuriyeti bunlardan biridir. Osmanlı devlet teşkilâtında ilmiye sınıfına mensup olan müneccimbaşılar ve ikinci müneccimlerin tâyini hekim başıların uygun görmesiyle olurdu. Bunlar gerekli görüldükçe eşref saati denilen uğurlu saati belirlerler ve

[36] Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II,** s. 616.

düzenledikleri zâyiçe (yıldızların belli zamanlardaki yerlerini ve durumlarını gösteren cetvel), sadrazam tarafından padişaha takdim olunur, padişah hangisini uygun görürse ona göre hareket edilirdi. Osmanlı tarihinde padişah cülûsu, doğum, harp ilânı, ordunun hareketi, sultanların düğünleri vs. hep eşref saati düzenlenerek icrâ olunurdu. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul fethine hareket edeceği zaman müneccimlere bir eşref saati seçtirdiği ve ona göre hareket ettiği bilinmektedir.[37]

Müneccimler, yıldızların hareketlerine bakarak gelecekte insanların başına neler geleceğini söylerdi. Şair Süheylî'nin baht yıldızını gören müneccimler talihinde müjdeli bir haber olmadığını bildirmektedir:

Kevkeb-i bahtum görüp cânâ müneccimler didi

Yok beşâret tâli'ünde fâl bir yüzden dahı

Süheylî (G 350/4 s. 325)

Hayâlî, gökyüzüne bakarak çeşitli anlamlar çıkaran müneccimlerin yaptıkları işi alaya alarak, gökyüzünde hilâli görünce dünyaya havadis oklarını atmak için konulmuş yay olduğunu sandıklarını söylemektedir:

Hilâli çarhda gördün ne sandın ey müneccim sen

Havâdis okların atmağa dünyaya kemândır bu

Hayâlî (G 461/3 s. 249)

Falcıların suya bakarak geleceğe dair çeşitli yorumlarda bulundukları bilinmektedir. Süheylî, gök cisimlerinin hareketlerine bakarak haber veren müneccimlerden sevgilinin yerini öğrenmek için suya bakmalarını istemektedir:

Kandadur ol mâh-ı burc-ı evc-i hüsnün menzili

Bir haber vir iy müneccim bana lütf it suya bak

Süheylî (G 164/3 s. 257)

[37] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı,** s. 369.

Müneccimler, yıldızların konumunu hesaplayarak en doğru yoruma ulaşabilmek için çeşitli âletlere başvururlardı. Yıldızların arza göre yükseklik derecesini ortaya koymaya yarayan usturlâb da bu âletlerden biridir. Süheylî, usturlâbı olmasına rağmen müneccimlerin kendi yıldızını açıklamakta acze düştüklerini belirtmektedir:

Müneccimler vukûfından bu necmün kaldılar ‘âciz

Nazar olınsa usturlâbe virmez bir haber tâli’

Süheylî (G 154/4 s. 253)

Müneccimlerin en önemli görevlerinden biri de gök cisimlerinin hareketlerine bakarak takvim hazırlamak ve yıl içerisinde gerçekleşecek çeşitli olayları halka bildirmekti. Sevgilinin yüzünde hilâle benzeyen kaşını gören müneccimler, takvimlerine, aybaşında kargaşa olacağını yazmaktadırlar:

Ey kamer-tal‘at kaşun kavsin görüp takvîmde

Ay başında fitne var diyü müneccimler yazar

Ahmed Paşa (G 66/3 s. 206)

Sevgilinin güzelliğiyle âşıklarına bir kere gözükmesi ortalığı karıştırmaya yetecektir. Bu yüzden sevgilinin güzellik unsurlarını yorumlamaya kalkan müneccimler hep meydana gelecek fitne ve şerden bahsetmektedir:

Kaşunla gözün görüben didi müneccim

Bu gurrede çok fitne-vü-âşûb olacakdur

Ahmed Paşa (G 45/3 s. 189)

Zülfi ucında hat u hâlin müneccimler görüb

Şâm serhaddinde çok âşûb u şûr-u-şer yazar

Tacîzâde Ca’fer Çelebi (G 50/6 s. 246)

Yüzünün güzelliğiyle aya teşbih edilen sevgilinin gözleri, yanbakışının âşığın gönlünü yaralamasıyla kan dökücü olarak hayâl edilir. Bu tasavvurdan bahsedilen aşağıdaki beyitte, sevgilinin falına bakan müneccim, sevgilinin yan bakışıyla her gün binlerce âşığın yaralanacağını söylemektedir:

Tâli'ün tutub müneccim ey meh-i mirrîh-çeşm

Didi kim bunun ucından günde yüz bin kan olur

Zâtî I (G 205/5 s. 205)

Gezegenlerden her birinin bin yıl devir sürdüğüne inanılır. İçinde bulunduğumuz son devir ise devr-i kamer olarak da adlandırılan Hz. Muhammed'in devridir. Âhir zaman olarak adlandırılan karışıklığın son haddine varacağı devr-i kamerin sona ermesiyle kıyametin kopacağına inanılır. Necâtî Bey, ayın sevgilinin güneş yüzünün karşısında durmamasını ister, çünkü müneccimden ay devrinin geçtiğini işitmiştir:

Mukâbil olma dildârun güneş ruhsârına ey meh

İşidürüz müneccimden ki senün gecdi devrânun

Necâtî Bey (G 325/5 s. 344)

Sevgilinin ağzı çok küçüktür, görünmez. Bu yüzden sır halindedir. Konuştuğu zaman ortaya çıkar. Falcılar gizli sırlardan haber vermesine rağmen sevgilinin ağzının sırrını keşfedememektedir:

Sırrın dehânunun idimez keşf zerrece

Her gayb-dân ki râz-ı nihândan haber virür

Molla Aşkî (G 38/3 s. 422)

2.13. Remmâl

Remil denilen ilim yoluyla birtakım şekiller çizerek bu şekillerden hükümler çıkaran, gaybdan haber veren falcılar için kullanılan bir tâbirdir. **Remil**, Arapça kum anlamına gelmektedir. Önceleri nokta ve çizgilerden oluşan şekiller, kum üzerine çizildiği için bu adı almıştır. Sonraları bu iş için kâğıt ve tahta kullanılmıştır.[38]

Şiirlerde remmâl, karşımıza gayb sırlarını bilen ve bu sırlardan halkı haberdar eden kişi olarak çıkmaktadır. Düşünde sevgilinin zülfünü gören zavallı âşığa aslında gördüğünün büyük bir yılan bir olduğunu remmâl haber vermektedir:

Düşde gördüm zülfüni remmâle vardum subh-dem

Didi miskîn bu gice bir ejdehâdur gördügün

Zâtî II (G 754/3 s. 258)

Rumelili Za'îfî, remmâllere gönüldeki sevgilinin aşkını sormuş, fakat kimi gam kimi elem diyerek tam olarak yorumlayamamışlardır:

Kimi gam kim elem dir dilde 'ışk-ı dilbere

Kaldılar 'âciz zamîrüm bilmede remmâllar

Rumelili Za'îfî (G 60/6 s. 113)

İnsanlar kaybettikleri önemli bir şeyi ortaya çıkarmak için de remmâllerden meded ummuştur. Her şeyi remmâl ile bulacağını iddia edenlere karşı âşık, kendini bulamasınlar diye cismini sevgilinin yolunun toprağında görünmez kılacaktır:

Şöyle nâ-yâb ideyin hâk-i rehinde cismümi

Bulmayalar müdde'îler arayup remmâl ile

Nev'î (G 386/2 s. 460)

---

[38] Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III,** s. 28.

Sevgilinin yanağı pembeliği sebebiyle gül bahçesine teşbih edilir. Gönlünde sevgilinin yanağının hayâlini sır olarak tutan âşık, remmâle bunun ne olduğunu sormakta, remmâl ise süslü bir gül bahçesi olduğunu söylemektedir:

Gönülde ‘ârızun tutdum zamîrüm bil didüm remmâl

Didi kim tutdugun Zâti gülistân-ı müzeyyendür

Zâtî I (G 279/5 s. 279)

Sevgilinin dudakları ya vardır fakat gizlidir, saklıdır, sır hâlindedir ya da varlığı ve yokluğu şüphelidir. Dudakların sır oluşu kapalılığıyla bağlantılıdır. Bu bağlantı hem her ikisinin de kapalı olması hem de sırrın, dudakların hareketiyle belli olması ve sır olmaktan çıkması dolayısıyladır.[39] Şairin bu sırrı öğrenmek için gayb hükümlerini bilen remmâle ihtiyacı vardır:

Ey tünd-hû neden bilelüm sırr-ı la‘lüni

Ahkâm-ı gayb sormaga remmâlümüz mi var

Nâbî (G 157/4 s. 579)

2.14. Şair

Arapça bir kelime olan **şair**, Türkçede **ozan** adını almaktadır. Şairler, elden ele dolaşan şiirleriyle kendi duygularını, düşüncelerini halka duyuran habercilerdir. Eserleri, yüzyıllar sonra okunduğunda bile -çağına ayna tutmasıyla- bizi o dönemin âdetlerinden, yaşayışından, insanların ruh ve düşünce dünyasından haberdar eder.

Şairlerin haberci olma özellikleri genellikle şiirlerinin mahlas beyitlerinde karşımıza çıkmaktadır. Nev’î, gönlünden çıkan âh ateşlerini gökyüzüne çekmiş, böylece aşkını mektup gibi halka bildirmiştir:

[39] Harun Tolasa, **Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası,** Ankara, Akçağ Yayınları, 2001, s. 260.

Âteş-i âh-ı dilün hâme-sıfat çekse ‘alem

Nev‘iyâ nâme gibi illere i‘lâm itme

Nev’î (G 423/5 s. 481)

Âşıklar, sevgililerini hayâllerinde yaşatırlar ve hayâl ettiklerini şiire dökerler. Çünkü Osmanlı toplum yapısında âşıklar, bırakın sevgiliyle buluşmayı çoğu zaman sevgilinin yüzünü bile tam manasıyla görememektedir. Uzaktan görüp âşık olduklarında ise sevgililerini hayâl dünyalarında canlandırarak bunları şiirlerine dökmüşlerdir. Sevgili tasavvurları şairler aracılığıyla halka iletilmektedir:

Okımadun Hayretî gerçi mutavvel muhtasar

Zülfi vü agzı hadîsinden bize vir bir haber

Hayretî (Msm 17/V/1 s. 101)

Âşık için sevgilinin bulunduğu yer cennettir. Her daim sevgilinin gül bahçelerini anan âşık da aslında vaiz gibi cennet bahçelerinden haber vermektedir:

Dâ’im Necâtî gülşen-i kûyun anar durur

Vâ‘iz gibi ki bâg-ı cinândan haber virür

Necâtî Bey (G 154/10 s. 241)

Haber vermek, yol göstermek anlamında da kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitlerde şairler, insanlara Hakk’a giden yolu göstermekte, o yoldan haber vermektedir:

Her kim Hakk’ı bulmak diler alsun Niyâzî’den haber

Bunda iken dosta irer Hak yolınun âşıkları

Niyâzî-i Mısrî (G 196/5 s. 242)

Ey tâlib-i vahdet olan Rahmânına ârzû kılan

Gel hazrete vuslat bulan Ümmî Sinândan al haber

Ümmî Sinân (G 22/9 s. 62)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Emrî Dîvânı (G 127/5 s. 76), Hayâlî Dîvânı (G 438/5 s. 241), Kâtibzâde Sâkıb Dîvânı (G 259/5 s. 404), Nâbî Dîvânı (G 385/5 s. 748), Nâmî Dîvânı (G 142/5 s. 126), Vahyî Dîvânı (G 82/5 s. 112), Yûnus Emre Dîvânı (G 118/9 s. 93, G 217/7 s. 179, G 247/6 s. 202).

2.15. Tabîb

Tabîb, hastalıkları tespit ederek bu hastalıklara çare bulmak için ilaç hazırlayan kimselere verilen Arapça bir isimdir. Enderunlu Vâsıf, işinin ehli bir doktordan âşıkların devâ bulunamayan derdine dermânların ağladığını işitmiştir:

İşitdim bir tabîb-i hâzık-ı hüsnün dehânından

Devâsız derdine ‘âşıklarun dermânlar aglarmış

Enderunlu Vâsıf (G 59/5 s. 316)

Mu’âlic kelimesi de doktor yerine kullanılan Arapça bir tâbirdir. Aşağıdaki beyitte, âşığın inleyen gönlünün hâlini mu’âlicle haber verdiği dile getirilmektedir:

Dil-i nâlânın ahvâlin haber virmiş mu‘âlicle

Dimişler var[dır] elbette serinde bir hevâ söyler

Nigârî (G 230/4 s. 150)

2.16. Bevvâb

Bevvâb, saray kapısında bekleyen görevlilere verilen Arapça bir isimdir. Saraya gelen elçiler veya haberciler doğrudan padişahın huzuruna erişemez, bevvâblar onlara aracılık ve rehberlik etmekle görevlidir. Hâcetini iletmek amacıyla saraya gelenlerin meramını da sultana bevvâb iletmektedir.[40]

Gönül tahtının sultanı olan sevgiliyle doğrudan görüşmek mümkün olmadığından âşık, onun kapısındaki bevvâbdan haber beklemektedir:

Câna mı kasdı o bî-dâdun müjen de bilmedi

Bir haber yokdur der-i zâlimdeki bevvâbda

Kâmî (G 180/3 s. 263)

2.17. Bağban

Bağban, bahçelerdeki bitkilerin bakımından sorumlu olan kimselere verilen Farsça bir isimdir. Farsça **bahçıvan** kelimesi de aynı anlama gelmektedir. Âşık, bu dünya bahçesinde gayret bahçıvanının serv olarak nitelendirdiği sevgilisinden haber vermesini istemektedir:

Bize bir bâğbân-ı himmet olsa bâğ-ı ‘âlemde

O serv-i ser-firâz-ı sâye-güsterden haber verse

Beyânî (G 742/3 s. 506)

[40] Özkan, **Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı (XIV.-XV. Yüzyıl),** s. 91-92.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÂŞIK VE SEVGİLİNİN HABERLEŞMESİ

1. UMÛMÎ OLARAK SEVGİLİ

Âşığın dört gözle kendisinden gelecek bir haber beklediği sevgili için şiirlerde, Farsça **dildâr, cânân, yâr, dil-ârâ, nigâr, dil-ber;** Arapça **zâlim;** Türkçe **güzel,** kelimelerinin yanında Arapça **kamer;** Farsça **mâh** ve **mihr** kelimeleri de benzetme öğesi olarak kullanılmaktadır.

Sevgilinin aşkıyla ıztırâb çeken, âh ve feryâd eden, kanlı gözyaşları döken, sararıp solan âşık, bu hâlinden memnundur. Çektiği acılar onu aşk yolunda olgunlaştırır. Sevgilinin derdi olmadan geçirebileceği bir hayat düşünemez. Bu yüzden, "Aşk derdiyle hoşem el çek ilâcımdan tabib / Kılma dermân kim helâkim zehri dermânındadır."[1] diyebilmektedir. Hastalığı aşk derdi olan âşık, sevgiliden acele gelecek bir derman haberi istememektedir, çünkü onun hayatta olmasını sağlayan bu dertlerdir:

İvdürürsen bizi dermân haberin virme bize

Bir bölük hastelerüz derdünile saguz biz

Behiştî (G 193/3 s. 284)

Sevgili, bazen âşığın yanına gelmesini emretmekte bazen de yanına gelmesini yasaklamaktadır. Sürekli gelsin-gelmesin şeklinde haber gönderen sevgili karşısında âşık ne yapacağını şaşırmıştır:

Anun emrin mi tutsun yohsa nehyin Pertev-i bî-dil

Haberler gönderür zâlim ki elbet gelmesün gelsün

Muvakkitzâde Pertev (G CCCLXXXV/5 s. 214)

---

[1] Ali Nihad Tarlan, **Fuzûlî Divanı Şerhi,** Ankara, Akçağ Yayınları, 2005, G 90/2, s. 244.

Resim 15 – Genç Kadın[2]

Âşığa sevgiliden gelebilecek en güzel haber ona kavuşma müjdesidir. Gönül çalan sevgiliden gelecek vuslat haberi âşığı sevindirecektir:

Şâd itdi gül gibi yine vuslat haberleri

Dildârdan irişdi 'inâyet haberleri

Bağdatlı Rûhî II (G 1050/1 s. 998)

Sevgili, tasavvufî boyutuyla ele alındığında Allah'tır. Sevgilinin bulunduğu yerden ansızın erişen haber, âşığın bu dünyadan göçmesi gerektiğini bildirmektedir:

Nâ-gehân cânân ilinden irdi bu câna haber

Bu harâbât ikliminde eglenme yüri kıl sefer

Yûnus Emre (G 67/1 s. 54)

[2] Filiz Çağman, Zeren Tanındı, **Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri,** s. 156.

Sevgiliden âşığa gelen ilk haber, Bezm-i elest'te duyduğu "Elestü bi-rabbiküm" (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) nidâsıdır.[3] Ezelde aldığı bu haberi unutamayan âşık, sevgiliden böyle bir haber daha istemektedir:

Senden ezelde ey kamer âşıka geldi bir haber

Bir dahı senden isterim ancılayın haber kimi

Nesîmi (G 418/8 s. 333)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Behiştî Dîvânı (G 83/5 s. 223), Bursalı Rahmî Dîvânı (G 84/4 s. 350), Cinânî Divanı (G 121/2 s. 525), Edirneli Nazmî Dîvânı (Nzr 1572/2 s. 950), Karamanlı Aynî Dîvânı (G 178/3 s. 434), Kânî Dîvânı (G 136/3 s. 353), Muvakkitzâde Pertev Dîvânı (G CCXLIV/2 s.151), Nâbî Dîvânı (G 292/6 s. 676), Nâşid Dîvânı (G 34/9 s. 41), Nev'îzâde Atâyî Dîvânı (G 258/4 s. 286), Niyâzî-i Mısrî Dîvânı (G 171/2 s. 213), Prizrenli Şem'î Dîvânı (G 38/5 s. 39), Üsküblü İshâk Çelebi Dîvânı (G 283/5 s. 303).

1.1. Padişah

Padişah ülkeyi yöneten, idare eden kimselere verilen Farsça bir unvandır. Şiirlerde Arapça **hükümdar, sultan;** Türkçe **hakan;** Farsça **han** ve **şah** gibi isimlerle de anılmaktadır. Özellikle gazellerde, padişah veya aynı anlamda kullanılan diğer kelimelere yer verildiğinde sevgili kastedilmektedir. Çünkü sevgili de gönül ülkesinin padişahıdır. Bu yüzden gönül tahtında oturan padişah eğer başkentinin harap olmasını istemiyorsa, âşığın sinesindeki yangından halkı haberdar etmelidir:

O şeh gelsün haber-dâr eylesün sînemde yangın var

Harâb oldıgını hiç taht-gâhun devlet ister mi

Bursalı İffet (G 121/3 s. 102)

[3] "Bir de Rabbin, âdemoğullarından, bellerindeki zürriyetlerini alıp da onları kendi nefislerine şahit tutarak: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' dediği vakit: 'Evet, Rabbimizsin, şahidiz.' dediler. Kıyamet günü: 'Bizim bundan haberimiz yoktu.' demeyesiniz diye bunu yapmıştık." **Kur'ân-ı Kerîm,** A'râf/172.

Âşık, ömrünü sevgiliden gelecek en ufak bir haberi beklemekle geçirir:

Yollarda kaldı gözlerümüz gelmedi bir haber

Hâk-i cenâb-ı südde-i devlet-me'âbdan

Bâkî (K 5/2 s. 58)

Yâre hâlüm 'arz ider bir kimse yok yârândan

Bir haber gelmez bana ol şâh-ı 'âlî-şândan

Edincikli Ravzî (G 463/1 s. 279)

Sevgili padişahtır, âşıkları ise onun kulu kölesidir. Fakat sevgili çoğunlukla âşığını görmezden gelir. Bu yüzden sevgilinin âşığını kölesi olarak kabul edip ayağına yüz sürmek için çağırması bile âşıklar için büyük lütuftur:

Şâh-ı kerem dimiş haber eylen gedâmuza

Gelsün yüzini sürmek içün hâk-i pâmuza

Edincikli Ravzî (G 542/1 s. 312)

1.2. Saç

Sevgilinin saçı, şiirlerde rengi, kokusu ve içerisinde âşıkların gönüllerini barındırmasıyla konu edilmiştir. Rengi dolayısıyla kara haber verdiği, kokusuyla haber taşıdığı, uçlarına takılan gönüllerin hâlini bildirdiği için mecâzi anlamda haberci olarak vasfedilir. **Saç** Türkçe bir kelime olup şiirlerde geçen Farsça **kâkül, zülf, gîsû, çîn,** kelimeleri ile de saç kastedilmektedir.

Sevgilinin saçları uzun ve dalga dalgadır. Kıvrık duran uçları çengele benzetilir, bu uçlarda âşıkların gönülleri asılıdır. Sevgilinin saçlarına gönlünü kaptıran âşık artık kendinden geçmiştir. Kaybolan gönlünden haberdar olmak isteyen âşığa sevgilinin saçları, gönlünün perişan hâlde olduğunu söylemiştir:

Dil-i güm-geştemizden bir haberdâr olmadık ancak

Perîşânî-i zülfünden perîşân olduğun duyduk

Keçecizâde İzzet Molla (G 283/5 s. 504)

Sevgilinin saçları yaydığı güzel kokuyla anılır. Kokusu genellikle misk ve anbere teşbih edilir. Misk, Doğu Türkistan'da yaşayan erkek ceylanın göbeğinin derisi altındaki tabakadan elde edilir. Buna nâfe de denir. Aşağıdaki beyitte, sevgilinin saçlarının kıvrımından saçının kokusunun haberi Çîn'e ulaşınca, nâfenin tüylerinin ürperdiği söylenerek, sevgilinin saçlarının kokusu misk kokusundan üstün tutulmuştur:

İşidüb nâfenün ürperdi tüyi dehşetden

Çîne çün vardı haberler ham-ı gîsûsından

Tacîzâde Ca'fer Çelebi (G 167/5 s. 375)

Menekşe kokusu ve rengi sebebiyle zülfe teşbih edilir. Sevgilinin saçlarının kokusunu menekşeden üstün tutan Ahmedî, taze misk kokusu çekmek için saçlarını çözen menekşenin sevgilinin zülfünden haberdar olmadığını söylemektedir:

Çözmiş benefşe zülfini kim müşg-i terden dem ura

Miskîn işitmez kulagı kim ala zülfünden haber

Ahmedî (G 148/4 s. 303)

Saç siyah rengi itibariyle karanlığa, akşama; yüz ise beyaz olmasıyla sabaha teşbih edilir. Sevgilinin saçına ve yanağına bakan gece ve gündüzün haberini alır:

Zülf ü ruhun ki şâm u seherden haber virür

Anun meşâmı rûh-ı beşerden haber virür

Karakoyunlu Cihânşâh Hakîkî (G 20/1 s. 25)

Saç, aşağıdaki beyitte haberci olarak anılmaktadır. Sevgilinin yüzü parlaklığı dolayısıyla gün(eş)e benzer. Sevgilinin mektuba benzeyen yüzündeki tuğra olarak hayâl edilen hâl, burada fitneye konulan tarih olarak düşünülmüştür. Şarktaki yağma sözü Moğol istilasını hatırlatmaktadır.[4] Saçlar, yüz üzerine dökülerek yaklaşmakta olan yağmacı bir orduyu haber vermekte, hâl ise bu fitneye tarih atmaktadır:

Gün doğusunda fitneye tarih kor hâlin

Oldu haberci şarkda yağmaya kâkülün

Hayâlî (G 285/2 s. 188)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Ahmedî Dîvânı (K LXX/2 s. 177), Avnî Dîvânı (G 49/3 s. 22), Emrî Dîvânı (G 309/3 s. 168), Enverî Dîvânı (G 43/1 s. 67), Necâtî Bey Dîvânı (G 154/6 s. 241), Nigârî Dîvânı (G 178/2 s. 117), Şeyh Gâlib Dîvânı (G 261/1 s. 368), Şeyhülislâm Es'ad Efendi Dîvânı (G 204/2 s. 299).

1.3. Göz

Göz, Türkçe bir kelime olup âşık ile sevgili arasında iletişimi sağlayan bir vasıtadır. Farsça **çeşm** kelimesi de aynı anlama gelmektedir. Sevgili, âşıkla konuşmaz, âşığı umursamaz, gayrlarla eğlenir. Sevgilinin uzağında bulunan ve sürekli acı çeken âşık, sevgiliyi düşünerek hayâl âlemlerine dalar. Sevgilinin gözlerinden bazı anlamlar çıkararak bunları kendisine dair çeşitli haberlere yorar. Şiirlerde kullanılan **çeşm-i mahmûr, çeşm-i hâb-âlûd, gûşe-i çeşm, çeşm-i şûh-ı ser-mest, türk-i mest** tamlamaları ile sevgilinin gözleri kastedilmektedir.

İçki, vücutta birtakım değişiklikler meydana getirir. Bunlardan biri de içenlerin bakışlarının canlı değil baygın olmasıdır. Bir kimsenin bakışlarından sarhoş olup olmadığı anlaşılabilir. Aşağıdaki beytinde bu durumdan bahseden Enverî, dün sevgilinin agyârla kadeh yudumladığını kendisine haber verenin baygın gözleri olduğunu söylemektedir:

---

[4] Kurnaz, **Hayâlî Bey Divanının Tahlili,** s. 146.

Dün ağyâr ile mey nûş eyledüğin Enverî tuymış

Bu gün virmiş ana iy çeşm-i mahmûrum haber çeşmün

Enverî (G 151/7 s. 124)

Zâtî, sevgilinin dün gece sabahlara kadar gayrlarla eğlendiğini uykulu gözlerinden haber almıştır:

Subha dek sen gayrlarla dün gice ‘ayş itdügün

Çeşm-i hâb-âlûd işâretle bana bildürdi hep

Zâtî I (G 54/4 s. 54)

Sevgili âşığa gözucuyla vuslat haberi göndereceğine dair söz vermiş, bu haberi kaçırmak istemeyen âşığın tenindeki kılların kökü göz göz iken kulak olmuştur:

Gûşe-i çeşm ile va`d itdi peyâm-ı vaslın

Bün-i her-mûy-ı tenüm dîde iken gûş oldı

Nâmî (G 391/2 s. 235)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Ahmedî Dîvânı (G 458/4 s. 483-484), Ahmed Paşa Dîvânı (G 88/2 s. 224), Cevrî Dîvânı (G 42/5 s. 197).

1.4. Gamze

Gamze, sevgiliye has manalı yan bakışı anlatmak için kullanılan Arapça bir kelimedir. Yalnızca bakışa dayanmaz, göz, kaş ve kirpiğin birlikteliğiyle yapılan bir harekettir. Değişik şekillerde yorumlanabilecek anlamlar taşır.[5]

[5] Tolasa, **Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası,** s. 198.

Gamzenin en bilinen özelliği kirpik oklarını göndererek âşığı yaralaması, âşığın kanını dökmesidir. Kirpiklerin kılıca benzetildiği aşağıdaki beyitte, sevgilinin yan bakışının kılıcını kanlı tutmasının sebebi, döktüğü kandan haber vermek istemesine bağlanmaktadır:

Gamzen kılıcını bu-durur kanlu dutdugı

Ya'nî bu kanla itdügi kandan haber virür

Molla Aşkî (G 38/6 s. 422)

Âşığın gönlü sevgilinin saçına takılmış, karanlığın içinde kalmıştır. Bu karanlıkta âşığa kanını dökeceği yolunda korkulu haberler ulaştıran sevgilinin yan bakışıdır:

Dile zülfünde gamzenden irişür

Gice içinde korhulu haberler

Avnî (G 15/5 s. 7)

Sevgilinin yanbakışı anlamına gelen gamze kelimesinin yanında bakış anlamına gelen Farsça **nigâh** kelimesi de haber verme özelliğiyle çeşitli beyitlerde konu edilmiştir. Gözün naz tahtının padişahı olarak düşünüldüğü aşağıdaki beyitte, bakışlar bu padişahın saldığı haberci olarak tasavvur edilmiştir:

Pâdişeh-i serîr-i nâz olmış o çeşm-i 'işve-ger

Salmada kasd-ı cân içün peyk-i nigâhı her taraf

Fehîm-i Kadîm (G CLVI/2 s. 514)

Rakîb, sürekli sevgilinin yanında dolaşarak âşığı rahatsız etmeye çalışır. Âşığı sevgiliden uzak tutar, sevgilinin yanına yaklaştırmaz. Bu durumda olan âşık, hâlini sevgiliye arz etmek için ille de mektup yazmak ya da sevgiliyle konuşmak zorunda değildir. Çünkü âşık ile sevgili arasındaki bakış içerisinde binlerce anlam barındıran ve rakîbin mâni olamayacağı bir mektuptur:

Güftügû-yı ‘arz–ı hâle olamaz mâni‘ rakîb

‘Âşık u ma‘şûk beyninde nigeh mektûbdur

Fehîm-i Kadîm (G LXIX/3 s. 398)

Sevgili her bir bakışıyla, kirpik oklarını göndererek âşığı yaralar, âşığa ecel haberi gönderir:

Âfet midür nedür bilemem gamzesi hele

Her bir nigâhı câna peyâm-ı ecel virür

Muvakkitzâde Pertev (G CLVII/5 s. 113)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: / Gamze / Ahmed Paşa Dîvânı (G 87/2 s. 223), Fehîm-i Kadîm Dîvânı (G LXXXVII/7 s. 422), Karakoyunlu Cihânşâh Hakîkî Dîvânı (G 20/5 s. 26), Tacîzâde Ca’fer Çelebi Dîvânı (G 167/7 s. 375) **/ Nigâh /** Fehîm-i Kadîm Dîvânı (G LXXXIX/4 s. 424, G C/2 s. 438), Şeyh Gâlib Dîvânı (G 179/1 s. 305).

1.5. Kirpik

Sevgilinin kirpiklerini anlatmak için şiirlerde Farsça **tîr, peykân** ve **müjgan** kelimeleri kullanılmaktadır. Kirpikler, şekli ve âşıkların canını alması dolayısıyla ok’a benzetilir. Okların haberleşmede kullanılması ve habercilerin yanlarında ok götürmeleri sebebiyle kirpik, şiirlerde haberci olarak geçmektedir. **Tîr-i cefâ, tîr-i dil-ber, peyk-i peykân, peyk-i müjgân, câsûs-ı müje, tîr-i müje, tîr-i müjgân, zahm-ı peykân** tamlamaları ile kirpik kastedilmektedir.

Sevgilinin yan bakış okları, âşığın yüreğine saplanmaktadır. Âşık da bu durumdan şikâyetçi değildir, sevgiliden kendisinde bir alâmet bulunması onu mutlu eder. “Çıkan dil-i mecrûh olsun peykân olmasın yâ Rab.”[6] diyerek bu okun

[6] Tarlan, **Fuzûlî Divanı Şerhi,** G 25/4, s. 93.

kendisinde olmasından duyduğu mutluluğu dile getirir. Saplanan bu oklar kimi zaman çıkarılırken âşığın gönlü de elden gider. Dil almak, aynı zamanda konuşturmak için esir almak anlamına gelir. Gizli haber taşıyan kimselere casus denir (Bkz. Casus). Âşığın canına kasteden sevgili, siyah hattıyla asker çekmekte casus kirpikleri ile de dil almaktadır:

Yine cân kasdına ‘asker çeker ol hatt-ı siyâh

Yine câsûs-ı müjen sîneme geldi dil alur

Üsküblü İshâk Çelebi (G 40/2 s. 141)

Uzak yoldan gelerek sevindirici bir haber getiren habercilere hediye veya para vermek âdettir. Bu âdet, müjdelik adını almaktadır. Sevgilinin yay kaşları âşığa kirpiklerinin uzak bir yoldan geldiğini haber vermiştir. Âşık müjdelik olarak bu okun temrenine gönlünü yani cân nakdini vermek istemektedir:

Ey kaşı yâ okunun virdi kudûmı haberin

Müjde virse n'ola cân nakdini dil demrenüne

Emrî (G 467/3 s. 247)

Sevgilinin bakışı, ok göndermesi ve âşıkların canını almasıyla yırtıcı bir hayvan olan doğana teşbih edilir. Okların ucuna takılarak mektup gönderildiği bilinmektedir (Bkz. Ok Ucunda Mektup). Aşağıdaki beyitte âşıkla sevgilinin haberleşmesini sağlayan kirpikaltı bakışı, kirpik oklarına bağlanmış bir mektup olarak tasavvur edilmiştir.

Zîr-i müje nigâhı ki peygâm-ı nâzdur

Bir nâmedür ki şehper-i şehbâza bestedür

Fehîm-i Kadîm (G XCIII/3 s. 430)

Aşk hastasına yapılacak iyilik onun gönlünü hoş tutmaktır. Bunun için sevgili cefâ oklarını göndermelidir. Çünkü sevgiliden gelecek cefâ okları âşık için kavuşma habercisidir:

Bîmâr-ı ‘ışka hôş geçüben minnete giçer

T’ir-i cefâsı ‘âşıka peyk-i visâlidür

Yahyâ Bey (G 139/2 s. 369)

Sevgilinin yan bakış oklarının habercisi ecel haberini ulaştırınca âşık, canını ve gönlünü savarak kalbini sevgilinin kirpikleri için boşaltmıştır:

Ecel peygâmın iblâg itdi çünki peyk-i peykânun

Savup cân u dili halvet-serây-ı kalbi boş itdüm

Âşık Çelebi (G 42/3 s. 100)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Bağdatlı Rûhî Dîvânı I (G 14/2 s. 312), Bursalı Rahmî Dîvânı (G 33/5 s. 318), Karamanlı Aynî Dîvânı (G 121/6 s. 391), Osman Nevres Dîvânı (G 221/1 s. 369), Şeyh Gâlib Dîvânı (G 204/4 s. 303, G 299/6 s. 392), Yahyâ Bey Dîvânı (G 13/6 s. 288).

1.6. Ağız

Ağız, Türkçe bir kelime olup şiirlerde dudaktan ayrı düşünüldüğü zaman görünmezlik özelliği ile ele alınır. Gayb ve sır olarak vasıflandırılır. Kapalı olmasıyla goncaya benzetilir. İçerisinde inci gibi sözler barındırmasıyla hokka olarak düşünülür. Sevgilinin ağzından dökülen sözler âşığa çeşitli sırlardan haber ulaştırır. Bazen de âşık sevgilinin ağzından güç bela haber alır. Bu durum ağzından haber çekmek olarak ifade edilir. Ağzı ifade etmek için Farsça **dehân** ve Arapça **fem** kelimeleri de kullanılır.

Ağız, kapalı ve küçük olmasıyla goncaya benzetilir. Sevgilinin yüz göstereceği haberini, gonca ağzından alan bülbül sevincinden ağlayıp feryâd etmektedir:

Figânı ‘andelîbin girye-i şâdî imiş zîrâ

Dehân-ı gonçeden almış peyâm-ı ‘arz-ı dîdârı

Sünbül-zâde Vehbî (K 30/6 s. 173)

Sevgilinin saçları siyahtır, rengi dolayısıyla karanlıkla özdeşleştirilir. Karanlıkta kalan bulunduğu siyahlığın içinde yitip gider, görünmez. Gönül de sevgilinin saçları arasında kaybolmuştur. Âşık, bulunamayan gönlünü sevgilinin ağzından sorarsa yokluk ülkesine gittiği haberini alacaktır:

Sorsam dehânına dil-i güm-geşteden haber

Dir ey Figânî gitdi ‘adem milketine ol

Figânî (G 52/5 s. 82)

Ağız can verme özelliği sebebiyle âb-ı hayât olarak adlandırılır. İçerisinde inci gibi dişler ve söz barındırması nedeniyle hokka olarak düşünülür. Doktorun hokkaya koyduğu candan haber veren sevgilinin ağzı ve dudaklarıdır:

Dirler ki cânı hokkaya koymış o bir tabîb

Yârun dehân-ü-lebleri andan haber virür

Necâtî Bey (G 154/3 s. 240)

Dudak, ağzın görünmesini önler. Ancak konuşmak için dudakların açılması ile ağız görülür. Ağızdan çıkan söz, gaipten gelen sestir. Çünkü ortaya dökülmeden önce ne olduğu hakkında fikir sahibi olunamaz.[7] Bu yüzden aşağıda yer alan beytinde Revânî, sevgilinin ağzı âşıklara gaybdan haber verirse buna şaşılmaması gerektiğini söylemektedir:

---

[7] Sefercioğlu, **Nev'î Divanı'nın Tahlîli,** s. 201.

Gaybdan ağzı haber virse nola ‘uşşâka

Hıdr hattı ile zîrâ lebi olmış hem-râz

Revânî (G 151/4 s. 153)

Âşık, sevgiliden vuslata dair bir haber beklemektedir. Fakat can içerisinde âşığın sırrını gizleyen sevgilinin ağzından vuslatın gizli tutulan sırlarına dair bir haber çıkmamaktadır:

Çıkmaz agzundan haber sırr-ı nihân-ı vasluna

‘Âşıkun râzın derûn-ı cânda pinhân eyledün

Bâkî (G 272/4 s. 195)

Sevgilinin ağzından haber almak için onu konuşturmak gerekir. Konuşmak dil vasıtasıyla olur. Söz söylemeye vasıta olan dil, tesiriyle kılıç, hançer gibi kesici âletlere benzetilir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin ağzından dil vasıtasıyla çıkan haberler, kan içici hançerin gönül derdini açması olarak düşünülmektedir:

Dil sokup yârimün agzına haberler aldı

Açdı derd-i dilümi hançer-i hûn-âşâmun

Mânî (G 41/2 s. 69)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Âgâh Dîvânı (G 140/2 s. 142), Edirneli Nazmî Dîvânı (Nzr 6675/2 s. 3555), Emrî Dîvânı (G 170/1 s. 97), Karamanlı Aynî Dîvânı (G 271/6 s. 505), Mânî Dîvânı (G 78/2 s. 87, G 94/2 s. 95, Mtl 2 s. 102), Muhibbî Dîvânı II (G 338/7 s. 214), Muvakkitzâde Pertev Dîvânı (G LIII/5 s. 65/66), Nâbî Dîvânı (G 106/5 s. 539), Necâtî Bey Dîvânı (G 111/1 s. 213), Revânî Dîvânı (K 6/10 s. 36, G 243/4 s. 187), Sehâbî Dîvânı (G 8/2 s. 26, G 308/1 s. 134), Selîkî'nin Şiirleri (G 3/4 s. 202), Süheylî Dîvânı (G 233/3 s. 282, Th/2/3 s. 167), Sünbülzâde Vehbî Dîvânı (K 38/34 s. 213), Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı (N 15/2 s. 503), Vahyî Dîvânı (G 26/2 s. 309, Nzr 134/4 s. 353).

1.7. Dudak

Dudak, Türkçe bir kelime olup rengi itibariyle la'l ve şaraba, tadıyla şekere, küçüklüğü ve kapalı olmasıyla goncaya, âşığa can vermesiyle âb-ı hayâta benzetilmektedir. Âşık, sevgilinin dudağına baktığında, benzetildiği unsurlardan haber almakta, onları hatırlamaktadır. Şiirlerde geçen Farsça **leb** kelimesi ve **la'l-i nâb-ı yâr, leb-i la'l** tamlamaları ile dudak kastedilmektedir.

Sevgilinin güzelliğini gören âşık gönlünü ona kaptırır, kendinden geçer. Sevgili uğruna canını ve başını kaybeden âşık, yitirdiklerinin sevgilinin saçının karanlığında olduğunu dudaklarından haber almıştır:

Mısr-ı hüsnünde ki güm kıldı gönül cân u seri

Şâm-ı zülfünde imiş aldı lebünden haberi

Bursalı Rahmî (G 228/1 s. 439)

Dudak can bağışlayıcıdır, sevgilinin iki dudağı arasından çıkan her söz âşık için ölüleri dirilten İsâ peygamber'in nefesi gibidir. Dudak rengi itibariyle ateşe teşbih edilir. Sevgilinin dudakları İsâ peygamber'in nefesinden haber verirken, dudağının kenarındaki ben, ateşe tapan bir Hintli'ye benzetilmektedir:

Ey sanem verir leb-i la'lin Mesîhâdan haber

Gûyiyâ hâl-i lebin bir Hindû-yı âteş-perest

Nef'î (G 14/2 s. 288)

Âb-ı hayâttan haber almak isteyen sevgilinin kırmızı dudaklarından haber sormalıdır. Çünkü âb-ı hayât karanlıklar ülkesindedir, ağzın içi de karanlıktır. Âb-ı hayât gibi dudak da âşıklara ölümsüzlük bahşeder:

La'l-i nâb-ı yârdan sor Nazmiyâ

İster-isen âb-ı hayvândan haber

Edirneli Nazmî (G 2128/5 s. 1208)

Sevgili gülümseyince ağzının ve dişlerinin haberi alınır. Kapalıyken noktadır, sır hâlindedir, varlığı yokluğu belli değildir. Dudakların anlaşılabilmesi için ya sevgilinin söz söylemesi ya da gülümsemesi gerekir. Sevgilinin güzellik meclisinde oynanan yüzük oyunundan bahsedilen aşağıdaki beyitte, saklanılan yüzüğün nerede olduğunu haber veren sevgilinin gülümsemesidir:

Bezm-i hüsninde güm olmışdı nigîn-i la'l-i yâr

Hande itdi lebleri virdi o hâtemden haber

Bursalı Rahmî (G 33/4 s. 318)

Dudak kapalıdır, bu yüzden sır hâlindedir. Sevgili konuştuğu zaman bu sırdan haber vermekte, söylediği sözlerle de âşığa can vermektedir:

Şîrîn lebün ki söylese cândan haber virür

Nâzüglüg ile râz-ı nihândan haber virür

Ahmed Paşa (G 88/1 s. 224)

Sevgilinin dudakları tadı ve lezzetiyle şeker ve baldan haber vermektedir:

Şîrîn lebün hadîsi ki cân-bahş-ı âlemest

Şükr eylerem ki şehd ü şekerden haber virür

Karakoyunlu Cihânşâh Hakîkî (G 20/2 s. 26)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Bâkî Dîvânı (G 163/4 s. 148), Behiştî Dîvânı (G 47/3 s. 202), Cinânî Dîvânı (G 287/1 s. 611), Edirneli Nazmî Dîvânı (G 2128/3 s. 1208, Nzr 4551/3 s. 2434), Emrî Dîvânı (G 241/1 s. 133, G 241/2 s. 133), Karamanlı Aynî Dîvânı (G 228/3 s. 518), Molla Aşkî Dîvânı (G 38/7 s. 424), Muvakkitzâde Pertev Dîvânı (G LXXII/1 s. 73), Nâmî Dîvânı (G 145/3 s. 127), Nesîmî Dîvânı (G 99/4 s. 136, G 274/3 s. 245), Revânî Dîvânı (K 28/18 s. 85), Vusûlî Dîvânı (G 84/2 s. 113), Zâtî Dîvânı I (G 97/5 s. 97, G 237/4 s. 237).

1.8. Söz, Dil

Söz, Türkçe bir kelime olup sevgilinin ağzından çıkan kelime dizisidir. Sevgili genellikle sükût eder, konuşmaz. Bu yüzden sevgilinin ağzından çıkacak her söz değerli mücevherler gibidir.

Âşık sevgilinin ağzından ve dudaklarından haberdar olabilmek için sevgilinin konuşmasını bekler. Sözler sevgilinin ağzından akıp gittikçe ağzından haber vermektedir:

Dehânından haber verdi revân-perver sözün ammâ

Bilinmez nesneden kimse inanmaz kim haber-çîndir

Nesîmî (G 136/3 s. 160)

Farsça **zebân** (dil) kelimesi de konuşmak ve söz söylemekle aynı anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Âşığın dert dolu gönlüne şifâlı haber verecek olan sevgilinin âb-ı hayât olarak vasıflandırılan dudaklarını görünür kılan dildir:

Meded lutf it lebün cânâ nikâta reh-güzer virsün

Zebânundan dil-i pür-derde bir şâfî haber virsün

Nâmî (G 310/1 s. 200)

1.9. Diş

Diş, Türkçe bir kelime olup şiirlerde parlaklığı, dizilişi ve ağzın içerisinde yer almasıyla konu edilmiştir. Dudaklar canlara Kevser sırrını açıklarken diş de gönüllere karanlıkta parlayan yıldızlardan haber vermektedir:

Cânlara sırr-ı kevseri tefsîr ider lebün

Ve’n-necmiden gönüllere virür haber dişün

Ahmedî (G 350/5 s. 430)

1.10. Ruhsâr

Ruhsâr, şiirlerde genellikle sevgilinin yanağını anlatmak için kullanılan Farsça bir kelimedir.

Yanak rengi ve parlaklığı sebebiyle dikkat çeken bir güzellik unsurudur. Parlaklığı sebebiyle siyah saçların elindeki bir aynaya benzeyen sevgilinin yanağı, bakanlara iki cihandan haber vermektedir:

Hindû-yi zülf elinde bir âyînedür ruhun

K’ana nazar iden dü cihândan haber virür

Ahmed Paşa (G 88/3 s. 224)

Yüz yuvarlak oluşuyla devri kamer olarak vasıflandırılır. Bunda ayva tüylerinin âhir zaman fitnesi olması da etkilidir. Güneşe benzetilen yanak, ışığını güneşten alan aydan haber vermektedir:

Mihr-i ruhun ki devr-i kamerden haber virür

Arş-ı semâda nûr-ı mu‘allâ degül midür

Karakoyunlu Cihânşâh Hakîkî (G 18/2 s. 24)[8]

Tasavvufta yüz, Hakk’ın nurunun tecelli ettiği yerdir. Bu yüzden sevgilinin yanağının nuru yaratıcıdan haber vermektedir:

Sıbgatu’llahdan virür uş yanagun nûrı haber

Can fidî ider Ahmedî ol sıbgatun sabbâgına

Ahmedî Dîvânı (G 578/7 s. 543)

[8] Bu beyit Nesîmî Dîvânı’nda 164. Gazelde yer alan 2. beyitle aynıdır.

1.11. Hâl

Farsça bir kelime olan “hâl”in Türkçesi **“ben”**dir. Bir güzellik unsuru olarak yüzde görülen ben, siyah rengi dolayısıyla çeşitli benzetmelere konu olmuştur.

Kalbin ortasında süveydâ (sevdâ) adı verilen siyah bir nokta bulunmaktadır. Bu nokta, rengi itibariyle yara olarak da tahayyül edilir. Sevgilinin yüzündeki benin karalığı âşığa gönül yarasından haber vermektedir:

Yüzün safâsi bâg-ı cinândan haber virür

Hâlün sevâdı dâg-ı cenândan haber virür

Molla Aşkî (G 38/1 s. 422)

Aşağıdaki beyitte sevgilinin hatlarının geldiğini söyleyen ben, kara haber veren bir haberci olarak düşünülmektedir:

Hattı geldi diyü hâli viricek kara haber

Zülf-i dil-ber işidüp hayli perîşân oldı

Bursalı Rahmî (G 208/4 s. 427)

1.12. Hatt

Hatt, yanaklarda ve dudak kenarlarında çıkan ayva tüylerine verilen Arapça bir isimdir. Yanak üzerindeki ayva tüyleri mektup üzerindeki yazı olarak tasavvur edilmesiyle, kokusuyla, Hoten’den haber getirmesiyle, rengi itibariyle kargaya teşbih edilmesi ve kara haberle ilişkilendirilmesiyle şiirlere konu edilmiştir. **Hatt-ı rûy, hatt-ı ruh, hatt-ı yâr, mektûb-ı hat, hatt-ı dôst, hatt-ı reyhân, hatt-ı leb, şükûh-ı nev-hat** tamlamalarıyla ayva tüyleri kastedilmektedir.

Ayva tüyleri siyah renktedir. Rengi dolayısıyla kötü haber ulaştırdığına inanılan kargalara benzetilir. Zâtî, aşağıdaki beytinde karga-kara haber ilişkisini

bozarak sevgilinin yüzündeki ayva tüylerini müjde vermek için gelen karga olarak hayâl etmektedir:

Müjde-i mihr-ü-vefâ içün gelübdür hatt-ı dôst

Zâtî'yâ gam çekmezem andan beşâret zâgıdur

Zâtî I (G 240/7 s. 240)

Sevgilinin ayva tüyleri yüz mektubu üzerine yazılmış yazılar olarak düşünülmektedir. Âşıklara gelen ayva tüyleriyle yazılmış bu mektup, vuslat müjdesi vermektedir:

Visâlün müjde kıldı hatt-ı rûyun geldi 'uşşâka

Görüp mektûb-ı hüsnün eyledik hep bu haberden hazz

Enderunlu Vâsıf (G 65/3 s. 320)

Rengi sebebiyle kara haberle ilişkilendirilen sevgilinin hattı geldiğinde, gönül aynasının saflığı gidecek toz toprak gelecektir:

Ne dem ki kara haberlerle hatt-ı yâr gelür

Safâ-yı âyîne-i dil gider gubâr gelür

Kânî (G 21/5 s. 266)

Sevgilinin ayva tüyleri misk kokuludur, bu hâliyle miskin anavatanı olan Hoten'den haber vermekte olan bir mektup olarak düşünülmektedir:

Mektûb-ı Çîn ü ruk'a-i milk-i Hıtâ durur

Virdi Huten haberlerin ey şehriyâr hat

Nev'î (G 209/3 s. 354)

Yeni çıkmış ayva tüyleri açık ve yeşil renklidir. Hızır'ın da kelime anlamı yeşildir. Hızır, âb-ı hayât'ı bularak ölümsüzlüğe kavuşmuştur. Sevgilinin âb-ı hayât olarak vasıflandırılan dudaklarının etrafında çıkan ayva tüyleri su kenarında yetişen yeşilliklerdir, ruh gıdasından haber vermektedir:

Hatt-ı lebün ki rûh-ı revândan haber verür

Gûyâ ki hızr çeşme-i cândan haber verür

Hecrî (G 48/1 s.99)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Âdile Sultan Dîvânı (G 133/2 s. 420, G 133/7 s. 420), Ahmed Paşa Dîvânı (G 21/6 s. 169), Amrî Dîvânı (G 7/4 s. 43), Arpaemînizâde Mustafa Sâmî Dîvânı (G 40/2 s. 324), Cem Sultan Dîvânı (G CXIII/8 s. 135), Emrî Dîvânı (G 86/1 s. 55), Hayâlî Dîvânı (G 32/1 s. 100), Kânî Dîvânı (G 21/1 s. 265), Keçecizâde İzzet Molla Dîvânı (G 96/4 s. 400, G 523/1 s. 640), Nedîm Dîvânı (G 4/4 s. 256), Sürûrî Dîvânı (G 128/1 s. 180), Şeyhülislâm Es'âd Efendi Dîvânı (G 48/2 s. 195, G 177/4 s. 281), Zâtî Dîvânı I (G 171/1 s. 171).

1.13. Boy

Boy, Türkçe bir kelime olup sevgilinin boyu uzunluğu ve düzgünlüğü sebebiyle şiirlere konu edilmiştir. Arapça **kadd** ve **kâmet** kelimeleri de aynı anlama gelmektedir. Kametle ilişkisi sebebiyle kıyametten, uzunluğu sebebiyle servden haber vermekle ve düz olması sebebiyle de doğru haberle ilişkilendirilmiştir. Şiirlerde **elif-kadd, sehî-kadd, kadd-i ser-efrâz** tamlamaları ile boy kastedilmektedir.

Dünya bir gülbahçesidir. Sevgili de uzun boyu ile bu bahçede salınan servidir. Serviler düz ve uzun olarak büyürler. Serviyle doğruluk arasında ilişki kuran şair, sevgiliden dünya gülşeninde hangi yöne salındığını öğrenmek istemektedir:

Ne cânibe salınur gül-şen-i cihânda `aceb

O serv boyludan alsam n'olaydı togru haber

Mostarlı Ziyâî (G 147/2 s. 131)

Boyun estetik bakımdan kıymetli olması onun hareket hâlinde olması, salına salına gitmesiyle alakalıdır. Şekli itibariyle elife benzetilen boyun salınması onun canlı olduğunu gösterir. Bu yönüyle boy, canlı ruhtan haber vermektedir:

Kaddi hırâmı rûh-ı revândan haber virür

Tatlu kelâmı çeşme-i cândan haber virür

Necâtî Bey (G 154/1 s. 240)

Kamet ve kıyamet kelimelerinin aynı kökten türemiştir. Sevgilinin ortada salınmasıyla âşıklar arasında çıkan kargaşa kıyamet sahnesi olarak yorumlanmaktadır. Kamet-kıyamet bağlantısından yola çıkan Bâkî, sevgilinin salınarak gezmesiyle kıyamet kopardığını ve etrafa haberler saldığını bildirmektedir:

Kâmetün nice kıyâmet koparup etrâfa

Ne haberler salına serv-i hırâmânundan

Bâkî (G 346/2 s. 227)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Edincikli Ravzî Dîvânı (G 212/5 s. 177, Mh 65 s. 82), Edirneli Nazmî Dîvânı (Nzr 2084/2 s. 1186), Kânî Dîvânı (D 31 s. 451), Mânî Dîvânı (G 94/1 s. 95), Mostarlı Ziyâî Dîvânı (G 335/4 s. 227), Revânî Dîvânı (G 273/1 s. 198), Süheylî Dîvânı (G 106/5 s. 236).

1.14. Miyân

Farsça **miyân** kelimesi ile sevgilinin beli kastedilmektedir. İnceliği sebebiyle çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. En çok ilgi kurulduğu unsur kıldır. Âşık, hayâlinde sevgilinin belinden kılca bir haber almıştır:

Ümîdüm riştesin kesdüm vücûdum der-miyân itdüm

Ki bir kılca haber duydum hayâlümde miyânından

Mostarlı Ziyâî (G 310/3 s. 214)

Alan bir kıldan alır atasözü uyarınca, âşık çalgıcının udunu görmüş ve udun tellerine baktığında sevgilinin ince belinden haber almıştır:

Bu meseldür kim alan bir kıldan alur mutribâ

'Ûdunı gördüm miyân-ı yârdan aldum haber

Behiştî (G 86/2 s. 225)

Dedikodu aslı olmayan sözdür. Belin varlığı inceliği sebebiyle ancak bir dedikodudan ibarettir, aslı kimse tarafından bilinmemektedir.[9] Âşık, sevgilinin kendisini belinin sırlarından haberdar etmek istediğini öğrenince Allah'a düşmanlarının bu dedikodudan haberdar olmaması için yalvarmaktadır:

Haberdâr itmek istermiş beni râz-ı mîyânından

Bu kîl ü kâlden düşmen haberdâr olmasun yâ Rab

Yenişehirli Avnî (G 24/5 s. 695)

2. UMÛMÎ OLARAK ÂŞIK

Âşık, Arapça bir kelime olup klasik Türk şiirinde aşk derdiyle çektiği ıztırâblar sonucu ettiği feryâdlar ve âhlarla sevgiliye ve diğer insanlara haber vermesiyle anılmaktadır. Âşık, yeri gelir Mecnûn gibi aşk yolunun peyki olur. Yeri gelir hâlini yazıya döker, mektupla bildirir. Doğrudan âşıktan duyduğumuz haberlerde birinci tekil şahıs eki kullanılmaktadır.

Âşık, sevgilinin dağınık saçlarına gönlünü kaptırmış, orada kalmıştır. Öteye geçememektedir. Saçın uzunluğu ile âşığın gönlünün burada çektiklerinin çokluğu arasında bağlantı kuran şair, saçtaki gönülden haber vermeye kalkarsa söz çok uzayacaktır:

---

[9] Sefercioğlu, **Nev'î Divanı'nın Tahlîli,** s. 224.

Bana sevdâsı saçunun ne perîşânlıg ider

Her gice sorma uzar söz dir-isem bu haberi

Ahmedî (G 714/6 s. 610)

Peykler bir haber ulaştırması için salınan habercilerdir. Ellerinde padişahın yanında gezerken güvenliğini sağlamak için nacak ve teber taşırlar. Gam padişahının (sevgilinin) aşk habercisi olarak sevdâya saldığı âşık, vücûduna çektiği eliflerden kendisine nacak yapmıştır:

Peyk-i ‘ışkam şâh-ı gam sevdâya salmışdur beni

Sînede na‘l-i elif elde nacagumdur benüm

Emrî (G 319/6 s.173)

Resim 16 – Genç Erkek[10]

[10] Filiz Çağman, Zeren Tanındı, **Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri,** s. 157.

Âşık, sevgilinin derdiyle sürekli feryâd etmektedir. Feryâdlarından şikâyet eden nasihatçıları, içerisinde bulunduğu zor durumdan haberdar olmamakla suçlamaktadır:

Şikâyet eylemezdin incinüp feryâd u zârımdan

Haber alsaydın ey nâsıh benim müşkil âzârımdan

Nigârî (G 535/1 s. 322)

Sevgilisinin hasta gözlerini görünce dayanamayarak feryâd eden âşık, yaşadığı aşkı başkalarına duyurmuş, bildirmiştir:

Görünce dîde-i bîmârını yârin figân itdim

Tuyurdum mâ-cerâ-yı ‘aşkı agyâra beyân itdim

Şeref Hanım (G 142/1 s. 387)

Gönül, içerisinde hazineler barındırmasıyla viraneye benzetilir. Gönül, Allah’ın evidir. Allah, “Ben yerlere göklere sığmam, ancak müminin kalbine sığarım.” buyurmaktadır. Tasavvufta sevgili denildiğinde ilâhî sevgiliden bahsolunmaktadır. Âşık, bu sevgiliyi harap olmuş gönlünden haberdar etmek istemektedir:

Gönül vîrânedür ey cân haber-dâr eyle cânânı

Harâb oldı mahabbet hânesi mi`mâra `arz eyle

Mostarlı Ziyâî (G 401/2 s. 260)

Gül ve bülbül klasik Türk şiirde âşık ile maşûkun sembolü iki kahramandır. Bülbül gülün derdiyle ağlayıp inlemektedir. Her sabah bülbülün çektiklerini anlatılanlardan haber alan gül, duyduklarını umursamamazlıktan gelmektedir:

Tınmamag ile yener ol gonca-leb ben bülbülin

Her seher derd-i derûnum dâsitânumdan duyar

Necâtî Bey (G 97/2 s. 205)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Behiştî Dîvânı (G 123/3 s. 245), Edincikli Ravzî Dîvânı (G 169/ 4 s. 160), Edirneli Nazmî Dîvânı (G 6484/3 s. 3447), Necâtî Bey Dîvânı (G 194/4 s. 265), Ümmî Sinân Dîvânı (G 129/1 s. 183), Üsküblü İshâk Çelebi Dîvânı (G 300/1 s. 314), Yûnus Emre Dîvânı (G 75/1 s. 61), Zâtî Dîvânı II (G 528/2 s. 32).

2.1. Âh

Âşığın gönül yangınını sevgiliye ve halka haber veren çektiği ateşli âhlardır. Şiirlerde kullanılan **dûd-ı âh, sûz-ı peyâm-ı âh, âh-ı seher, nâvek-i âh, âh-ı şerer-pâş, nesîm-i âh, âh-ı dil, âh-ı dil-i sûzân, bâd-ı âh, nesîm-i âh, dûd-ı âh-ı seher** tamlamalarıyla âhın haber verme özelliğine; **peyk-i âh, berîd-i âh** tamlamalarıyla da âhın haberci olma özelliğine vurgu yapılmıştır.

Âşık, aşk derdiyle ateşli âhlar eder. Eskiden insanların yüksek yerlerde ateş yakarak haberleştikleri bilinmektedir (Bkz. Ateş). Bu bakımdan âh ateşi de âşığın sevgilisiyle haberleşmesine vasıta olur, âşığın dertlerini sevgiliye bildirir. Âh çekerek sevgiliyle haberleşen âşık, bize güneş ve yıldızların âşığın çektiği ateşli âhlarla tutuştuğu inancını hatırlatarak, feleklerin yanmasından korktuğunu belirtmektedir:

Bildirdim derdimi bir âh ile cânâne hep

Korkarım sûz-ı derûnumdan felekler yana hep

Nef'î (G 12/1 s. 287)

Âhıyla haberleşebildiğinin farkına varan âşık artık sevgiliye mektup göndermek için güvercine ihtiyaç duymamaktadır:

Min-ba'd kebûterle sana nâme uçurmam

Göndermek içün kûyuna âh-ı seherim var

Osman Nevres (G 90/5 s. 315)

Sevgilinin ayrılığından muztarib olan âşık sürekli âh çekmekte, bu âhların dumanı gökyüzüne ulaşmaktadır. Dumanla haberleşmeye vurgu yapılan aşağıdaki beyitte, âşığın çektiği âhların dumanı kara bahtından haber vermektedir:

‘Âcizem hicründe her dem dûd u âhumdan benüm

Virür ol zîrâ haber baht-ı siyâhumdan benüm

Edirneli Nazmî (Nzr 4421/1 s. 2369)

Sevgiliden gelecek kavuşma haberini beklemekte olan âşık, âhını postacı olarak göndermiştir:

Berîd-i âh gidip gelmek üzre ey Vehbî

Peyâm-ı vuslata dâ’ir nigârdan ne haber

Sünbülzâde Vehbî (G 57/5 s. 384)

Âhın resmî haberleri taşıyan peyke benzetildiği aşağıdaki beyitte Avnî, şeytan rakîbin hilesini uzaklaştırmak için âh habercisinin boynuna parça parça muskalar bağladığını söylemektedir:

‘Avnîyâ mekr-i rakîb-i dîvi def‘ itsün deyü

Peyk-i âhun boynına takdum hamâyil şâh şâh

Avnî (G 7/5 s. 4)

Peyklerin ellerinde çift tarafı yarım ay şeklinde teber taşıdıkları bilinmektedir. Emrî, gökyüzünde görünenin yeni ay değil, âh peykinin felekleri dolaşırken düşürdüğü altın teberi olduğunu söylemektedir:

Mâh-ı nev sanma düşürmiş peyk-i âhum Emriyâ

Geşt iderken deşt-i eflâk içre bir zerrîn teber

Emrî (G 97/5 s. 61)

Âşığın gönderdiği âhlar, kendi hâlini sevgiliye haber verdiği gibi sevgilinin hâlinden de âşığa haber getirmektedir. Âh peykini sevgiliye göndereli uzun zaman geçen âşık, bu habercinin sevgiliden getireceği haberi dört gözle beklemektedir:

Peyk-i âhum gideli hayli zamândur yâre

Umarız ki getürür bir haber inşâ'a'llâh

Nâbî (G 660/6 s. 957)

En tesirli âh, sabah vakti çekilendir. Gönlü bütün gece aşk ateşiyle yanan âşığın ıztırâbı gece artmaktadır. Ayrıca halk arasında sabah vakti edilen duaların kabul olunacağına dair bir inanç vardır. Bu vakitte âşığın çekeceği âhlar da hedefine ulaşacaktır. Aşağıdaki beyitte âşık, içinin haberlerini sabah vakti güzellik padişahına âh habercisiyle göndermektedir:

Her subh-gâh mülk-i derûnum haberlerin

Ol şâh-ı hüsne gönderürüm peyk-i âhla

Azmîzâde Hâletî (G 808/2 s. 305)

Hz. İsâ göğe yükseltildiğinde üzerinde bulunan bir iğne yüzünden dördüncü katta durdurulduğu, buradan öteye geçemediği rivâyet edilir. Her bir felekte bir gezegen ikâmet etmektedir. Dördüncü kat gök güneşe aittir. Âhını güvercin yaparak mektubunu gökyüzüne gönderen âşık, hâlini dördüncü kat gökteki İsâ peygambere arz etmek istemektedir:

Benden Mesîh'e döne döne arz-ı hâl içün

Çarha uçurdı nâmemi âhum kebûteri

Enverî (G 285/2 s. 194)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: / Âh / Azmizâde Hâletî Dîvânı (G 55/8 s. 133, G 706/5 s. 281, G 758/5 s. 295[11]), Edirneli Nazmî Dîvânı (G 5189/3 s. 2764), Emrî

[11] Aynı şairin G 706/5. beytiyle aynıdır.

Dîvânı (G 376/4 s. 202, G 389/3 s. 208), Enverî Dîvânı (G 245/4 s. 174), Fehîm-i Kadîm Dîvânı (G XXXII/2 s. 346), Gelibolulu Sun'î Dîvânı (G 115/5 s. 492), Hayretî Dîvânı (G 108/3 s. 203), Keçecizâde İzzet Molla Dîvânı (G 122/3 s. 416), Muvakkitzâde Pertev Dîvânı (G XIII/1 s. 47, G LXXII/1 s. 73), Necâtî Bey Dîvânı (149/3 s. 236), Sâbit Dîvânı (G 124/6 s. 412), Şeref Hanım Dîvânı (G 46/1 s. 336, G 142/3 s. 387, G 152/1 s. 392), Zâtî Dîvânı III (G 1238/2 s. 149) **/ Peyk-i Âh /** Azmîzâde Hâletî Dîvânı (G 240/3 s. 178), Beyânî Dîvânı (G 71/5 s. 646, G 558/5 s. 400, G 667/2 s. 463), Dede Ömer Rûşenî Dîvânı (G 82/3 s. 189), Emrî Dîvânı (G 430/2 s. 229, G 450/6 s. 239), Edirneli Nazmî Dîvânı (G 3312/2 s. 1807, G 4746/6 s. 2528, G 5217/4 s. 2776, G 6753/2 s. 3589), Enverî Dîvânı (G 189/4 s. 144), Keçecizâde İzzet Molla Dîvânı (G 151/2 s. 431, G 428/5 s. 584), Nedîm Dîvânı (G 89/4 s. 299), Nigârî Dîvânı (G 354/4 s. 221), Revânî Dîvânı (G 6/4 s. 101, G 399/5 s. 245), Sehâbî Dîvânı (G 177/6 s. 86, G 348/4 s. 148), Sünbülzâde Vehbî Dîvânı (G 44/4 s. 375), Şeref Hanım Dîvânı (G 14/3 s. 319, G 67/2 s. 348), Tâcîzâde Ca'fer Çelebi Dîvânı (G 167/6 s. 375), Zâtî Dîvânı II (G 952/1 s. 456).

2.2. Nâle, Figan

Nâle ve **figan** Farsça kelimeler olup âh ile birlikte anılan unsurlardır. Âşık, sevgiliden ayrı olmanın derdiyle sabahlara kadar âh çekmenin yanında inler ve feryâd eder. Bu feryâdlarının sevgiliye ulaşarak onu hâlinden haberdar etmesini ister. Cihân padişahı sevgiliye, çektiği gamların hadd safhaya ulaştığını haber veren âşığın nâleleridir:

Bürc-i bedeni düşman-ı gam yıkmaga geldi

Ey nâle var ol şâh-ı cihâna haber eyle

Zâtî III (G 1376/4 s. 238)

Âşık aşkını saklamaya çalışsa da bunu başaramaz. Çünkü inlemeleri gizli sırlarını ortaya dökmektedir:

‘Işkun ne denlü saklasam ol denlü fâş olur

Nâlem budur ki râz-ı nihândan haber virür

Necâtî Bey (G 154/4 s. 240)

Peyklerin eteklerinde koşarken ses çıkaran küçük çanlar bulunmaktadır. Bu çanlar, peykler koşarken önüne çıkanları ezmesin diye yolda bulunanlara bir ikaz niteliği taşımaktadır. Elem yolunun peyki olan âşığın inlemeleri de çan vazifesi görmektedir:

Peyk-i râh-ı elem oldum giderek

Dem-be-dem nâlelerümdür ceresüm

Edirneli Nazmî (G 4562/4 s. 2439)

Peyklerin bir görevi de yanlarında ok götürmeleridir. Âşığın çektiği âhların ve ettiği feryâdların mutlaka etkisini göstereceğine inanılır. Bu etkiyi anlatmak için “Alma mazlûmun âhını çıkar âheste âheste.” atasözü halk arasında yaygınlık kazanmıştır. Âşık sevgilinin agyârla eğlendiğini duyunca figan habercisiyle âh oklarını gökyüzüne göndermiştir:

Bahs idüp ağyâr ile kûyunda bir hengâmedür

Çarha taşır âh okın peyk-i figânun yüğrüği

Enverî (G 279/2 s. 191)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: / Nâle / Edirneli Nazmî Dîvânı (G 2060/4 s. 1173), Emrî Dîvânı (G 248/6 s. 137), Haşmet Külliyâtı (Th 10/1 s. 107), Nâbî Dîvânı (G 596/1 s. 910), Şeref Hanım Dîvânı (G 46/4 s. 336) **/ Figan /** Enverî Dîvânı (G 175/1 s. 136).

2.3. Dil (Gönül)

Gönül, aşk duygusunun ve neticelerinin ortaya çıktığı yeri anlatmak için kullanılan Türkçe bir kelimedir. Farsçada **dil** olarak geçmektedir. Gönül sînenin içerisinde yer alır. Aşkın kaynağı olduğu gibi, sevgilinin âşığa karşı takındığı tavrın olumsuz neticelerinin görüldüğü bir mekândır.[12] Gönül, sevgiliye âşığın hâlinden haber verdiği gibi âşığın çektiği sıkıntılardan da haber verir. Kimi zaman sevgiliye mektup ulaştıran bir kuş kimi zaman da peyk olarak tasavvur edilir. Âşığın sözünü dinlememesi, sevgiliden bir türlü ayrılamamasıyla deliye benzetilir. Sevgilinin uzağında olması ve ona hasret oluşu âşığın gönlünü ateşler içinde yakar. Bu ateş göklere ulaşarak âşığın hâlini halka haber verir. Gönül için şiirlerde **murg-ı dil, bülbül-i dil, sûz-ı dil, dil-i şeydâ, peyk-i dil** tamlamaları kullanılmaktadır.

Gönül aşk deryası, vücuttaki kemikler de onun dalgalarıdır. O, sevgilinin aşkının hevâsıyla deniz gibi dalgalı olmak, ıztırâb çekmek ister. Çünkü dalgaları meydana getiren de havadır.[13] Bu yüzden âşığın gönlü denizden, gözlerinden akan yaşlar da kandan haber vermektedir:

Ne gördi ne işitdi lebün gibi bir güher

Gönlüm gözüm ki bahr ile kândan haber virür

Necâtî Bey (G 154/2 s. 240)

Eskiden mektuplara güzel kokular sürülür veya mektubun yazılacağı kalemin mürekkebinin içine anber konulurdu. Âşık mektubunu güzel kokulu kamış kalemlerle yazmak yerine gözlerinin kanlı yaşıyla yazmayı, bu mektubu güvercin yerine gönül kuşuyla göndermeyi tercih etmektedir:

Nâmeni hûn ile yaz kilk-i mu'anber yirine

Murg-ı dil gönderelüm yâre kebûter yirine

Râmî (G 245/1 s. 546)

[12] Sefercioğlu, **Nev'î Divanı'nın Tahlîli,** s. 269.
[13] Kurnaz, **Hayâlî Bey Divanının Tahlili,** s. 215.

Sevgilinin yanağı parlaklığıyla gündüze, ayrılık ise çektirdikleriyle karanlık geceye benzer. Nasıl ki pervâne her gece şem‘e yaşadıklarını anlatıyorsa gönül de sevgilinin yanağına ayrılık gecesini anlatmalıdır:

Şeb-i hicrânı gönül söyle ruh-ı cânâna

Şem‘e söyler gice her vâkı’asın pervâne

Kâmî (Mtl 141 s. 326)

Sevgilinin ağzı çok küçüktür, kayıptır, konuşmadığı sürece görünmez. Âşığın çılgın gönlü sevgilinin ağzını vasfetmeye çalışırsa bilinmeyenden haber vermeye çalışan deli gibi olur:

Şeydâ gönül dehânunı vasf etse gûyiyâ

Dîvânedür ki gâyib olandan haber verür

Hecrî (G 48/3 s. 99)

Âşık, aşk malının kârından, zararından haber versin diye gönlünü mektup taşıyan güvercin gibi sevgiliye göndermektedir:

Hamâm-ı nâme-ber gibi dili ol yâra gönderdüm

Metâ‘-ı ‘aşkumun sûd u ziyânından haber versün

Beyânî (G 635/6 s. 446)

Sevgili padişah olarak vasfedildiğinden gönül de bu padişaha haber taşımakla görevli bir peyk olarak düşünülür. Serseri gönlünü sevgilinin diyârının habercisi yapan âşık, onun da gidip gelmeyeceğinden korkmaktadır:

Dil-i âvâreyi peyk-i diyâr-ı yâr iderdüm lîk

Mukarrardur ki bu takrîb ile ol da gider gelmez

Sâkıb Dede (G 68/10 s. 337)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Ahmedî Dîvânı (G 36/6 s. 324), Arpaeminizâde Mustafa Sâmî Dîvânı (G 36/7 s. 321), Hayâlî Dîvânı (G 435/2 s. 240), Keçecizâde İzzet Molla Dîvânı (G 405/2 s. 571), Necâtî Bey Dîvânı (G154/9 s. 241), Nedîm Dîvânı (G 3/2 s. 254), Nigârî Dîvânı (G 643/1 s. 385), Selîkî'nin Şiirleri (G 52/4 s. 245), Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı (G 393/2 s. 421), Ümmî Sinân Dîvânı (G 36/5 s. 79, G 96/4 s. 144), Vusûlî Dîvânı (G 53/2 s. 90), Yahyâ Bey Dîvânı (G 128/1 s. 362), Yenişehirli Avnî Dîvânı (G 69/1 s. 725) **/ Murg-ı Dil /** Âdile Sultan Dîvânı (G 156/5 s. 442), Beyânî Dîvânı (G 58/4 s. 631), Sünbülzâde Vehbî Dîvânı (G 75/5 s. 396) **/ Sûz-ı Dil /** Âgâh Dîvânı (G 124/1 s. 131) **/ Bülbül-i Dil /** Karamanlı Aynî Dîvânı (G 375/2 s. 583) **/ Dil-i Şeydâ /** Beyânî Dîvânı (G 742/2 s. 506), Enderunlu Vâsıf Dîvânı (G 58/5 s. 315), Sâbit Dîvânı (G 43/2 s. 372) **/ Peyk-i Dil /** Arpaeminizâde Mustafa Sâmî Dîvânı (G 10/5 s. 305), Mostarlı Ziyâî Dîvânı (G 470/2 s. 295).

2.4. Göz, Gözyaşı

Âşığın gözü ile ilgili tasavvurlar çoğunlukla gözyaşı etrafında şekillenir. Gözyaşının kaynağı gönül, ortaya çıktığı yer göz ve bu yaşlardan etkilenen sînedir. En belirgin vasfı kanlı oluşu, dökülüp saçılmasıdır. Gözyaşı, gönüldeki sırları açığa çıkarır. Âşığın sînesindeki ateşi söndürür. Çokluğu sebebiyle kesrettir. Âşığı sevgiliye ulaştıracak bir yol, âşığa ulaşacağı hedefi gösteren bir kılavuzdur.[14] **Göz** ve **gözyaşı** Türkçe kelimeler olup klasik Türk şiirinde; sevgiliye haber veren, sevgiliden haber veren ve âşığın çeşitli hâllerinden yine âşığa haber veren unsurlardır.

Âşığın aşk derdiyle sararıp solan yüzü, müzehhibe benzemektedir. Müzehhibin görevi nesneleri altın suyuna batırmaktır, sarı yüz ile altın suyu renk açısından benzemektedir. Sevgilinin saçlarını süslü bir kitap olarak hayâl eden âşık, gözyaşlarının sarı yüzünden bu saça haber vermesini istemektedir:

Var ruh-i zerdümden ey eşküm haber vir zülfine

Kim müzehhib geldi ol mecmû‘a-i zîbâ içün

Ahmed Paşa (Mfr 28 s. 478)

[14] Sefercioğlu, **Nev'î Divanı'nın Tahlîli,** s. 320.

Âşık o kadar çok ağlamıştır ki sel hâlini alan gözyaşları hâlini anlatmaktadır:

Zâtî'yâ seyl-âb-ı eşküm virdi hâlümden haber
Taşlara başını dögdi acıdı deryâ bana

Zâtî I (G 33/7 s. 33)

Âşığın gözyaşları içinin derdinden haber vermektedir:

Çok yaşasun ki çeşm-ü-dile bahr-ü-ber geçüb
Geldi getürdi derd-i derûndan haber yaşum

Necâtî Bey (G 373/2 s. 371)

Gözyaşları âşığın sînesine dökülür. Gönül de bu sînenin içindedir ve aşk ateşiyle yanmaktadır. Âşığın gözü, sevgilinin yanağından gönlüne haber vermeli ve bu yanağın hayâliyle perîşan olan gönlün yanmaması için gözyaşlarını akıtmalıdır:

'Ârız-ı dil-berden ey çeşmüm haber vir gönlüme
Yüregine su sep ol pijmürde-hâtır yanmasun

Zâtî III (G 1034/4 s. 21)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Muvakkitzâde Pertev Dîvânı (G LXXII/5 s. 74), Nâbî Dîvânı (G 873/3 s. 1115), Nev'îzâde Atâyî Dîvânı (G 45/1 s. 190), Vusûlî Dîvânı (G 66/3 s. 100).

2.5. Yüz, Yanak

Âşığın yüzü ve yanağı sarı renklidir. Ayrılık derdiyle sararıp solmuştur. Bu hâli, âşık olduğunu; hasta olması ise ölümünün yaklaştığını bildirir. Sarı yüz rengi itibariyle de kendisine teşbih edilen çeşitli unsurlardan haber vermektedir. Şiirlerde âşığın yüzünü anlatmak için Farsça **rûy** ve **ruh** kelimeleri kullanılmıştır.

Âşık, aşkını bir sır gibi saklamak ister, fakat sararıp solan yüzü âşık olduğunu insanlara duyurur:

Biter deryâsı içre nîlûferler

Ruh-ı zerdi virür ‘aşkdan haberler

Mihrî Hatun (G 82/9 s. 513)

Âşık sevgiliye kavuşma hayâliyle yaşamaktadır. Sevgilinin aşkıyla sararıp solmuş, kanlı gözyaşları dökmüş, beli bükülmüş, saçlarına aklar düşmüştür. Âşığın bu hâli, ölümün yaklaştığını bildirmektedir:

Verdi rıhletden haber mûy-i sefîd ü rûy-i zerd

Çihre-i handânı vü zülf-i perîşânı unut

Fuzûlî Dîvânı Şerhi (G 42/2 s. 134)

Sevgili güzelliğiyle çiçeklerden güle teşbih edilir. Sevgilinin bulunduğu yerde gül mevsimi yaşanmaktadır. Âşığın sarı yüzü sararmış yapraklara ve yüze dökülen gözyaşları bu yaprakların üzerindeki yağmur damlalarına benzetilir. Bu hâliyle âşık, gül mevsiminde hazan yapraklarından haber vermektedir:

Hüsnün zemânesinde ruh-i zerdi Ahmed’ün

Gül mevsiminde berg-i hazândan haber virür

Ahmed Paşa (G 88/8 s. 224)

Yüz, rengi dolayısıyla çeşitli benzetmelere de konu olmuştur. Ayva, sarı rengi dolayısıyla âşığın yüzünün rengini hatırlatmaktadır:

Virür reng-ile çün kim rûy-ı ‘âşıkdan haber ayva

Pes ol vech-ile bir pür-hâl-i hoş-ter tab’-ı ber ayva

Edirneli Nazmî (G 28/1 s. 120)

2.6. Murg-ı Cân, Murg-ı Rûh

Canın vücudu terk etmesiyle hayatın sona erdiğine inanılır. Bu yüzden can, beden kafesinden uçan bir kuş olarak tahayyül edilmiştir. Âşık, sevgilisine mektup göndermek için güvercin bulamazsa can kuşunu göndermek istemektedir:

Göndermek istedükçe gönül yâre nâmesin

Degmez mi murg-ı cândan iderse hamâmesin

Neylî (G 136/1 s. 154)

Sabâ rüzgârı sevgiliyle haberleşmeyi sağlayan vasıtalardan biridir (Bkz. Sabâ). Sabânın güçsüz düşmesi hâlinde âşık, sevgiliye haberini can kuşu vasıtasıyla gönderecektir:

Nâ-tüvân olmış sabâ çeşmüm gibi ey dil meger

Mürg-ı rûhum irgüre dil-dâra peygâmum benüm

Sehâbî (G 253/4 s. 114)

2.7. Sîne, Girîbân

Sîne, Farsça bir kelime olup âşığın çektiği ıztırâbların, sevgilinin cevr ü cefâsının ve ayrılık derdinin açıkça görüldüğü yerdir. Sevgilinin gamze oklarının hedefi durumundadır. Sürekli yaralı ve kanlı bir hâldedir. Âşığın ayrılık derdinin ve çektiği gamın, kederin habercisi durumundadır.

Âşığın parçalanmış sînesi gam dalgalarından haber verirken içinin kan döken yaraları ise kırıldığını haber vermektedir:

Çâk çâk-i sîne virsün mevce-i gamdan haber

Zahm-ı hûn-pâş-ı derûnum inkisârum söylesün

Nâbî (G 596/2 s. 910)

Farsça **girîbân** (yaka) kelimesi de âşığın parça parça olmuş göğsünü hatırlatır. Sevgilisinden uzakta olan âşık, onu düşünerek vücûdunda çeşitli yaralar açmaktadır. Ayrılık derdiyle oluşturulan bu yaraları açıklamak kolay değildir. Âşığın parçalanmış göğsünün haberini verecek olan yakasıdır:

Zahm-ı hicrân şerhi çün mümkin degüldür dostum

Sîne-çâkinden haber virsün girîbânum sana

Avnî (G 2/6 s. 1)

2.8. Üstühân

Farsça **üstühân** kelimesiyle âşığın vücûdundaki kemikler kastedilmektedir. Cinânî, vücûdunun ayrılığın gönlü delen oklarına hedef olduğunu, aşk ehline, kemikleri vasıtasıyla haber vermektedir:

Ten nişân-ı nâvek-i dil-dûz-ı hicrân oldugın

Ehl-i ‘ışk alsun Cinânî üstühânumdan haber

Cinânî (G 55/5 s. 491)

3. RAKÎB

Rakîb, Arapça bir kelime olup XVI. yüzyıla kadar bekçi, gözcü, muhafız anlamında kullanılırken sonraları rekabet kelimesinden türediği zannı ile anlam kaymasına uğramıştır. Bunda sevgiliye talip olan diğer âşık tipini adlandırma ihtiyacının da etkisi vardır. Rakîb ile hemen hemen aynı fonksiyonları üstlenen Arapça **gayr** ve **agyâr** kelimeleri âşık ve sevgili haricindeki herkesi dolayısıyla rakîbi de içine alan çok geniş bir kavramı temsil etmektedir.[15] Farsça **düşman** kelimesi de rakîb yerine kullanılmaktadır. Sevgilinin rakîbe gösterdiği ilgi âşığın onu düşman olarak görmesinin sebebidir. Düşmanın haberlerine güvenmeyen onun yalan haber

[15] Ahmet Atillâ Şentürk, **Râkib’e Dair,** İstanbul, Enderun Kitabevi, 1995, s. 11-14.

yayacağını düşünen âşık, bazen de sevgiliden haber alabilmek için düşmanı olan rakîbi görmek istemektedir.

Rakîbin işi sevgilinin yanından ayrılmayarak âşığı kıskandırmak ve sevgiliye söyledikleriyle âşığı gözden düşürmektir. Kendini temize çıkarmaya çalışan âşık, sevgilisinden rakîbin sözüne inanmamasını ister, çünkü rakîb kendisi hakkında yalan haberler uydurmaktadır:

Hakkumda didügine rakîbün inanma kim

Gerçek degül sözinde yalandan haber virür

Molla Aşkî (G 38/5 s. 422)

Âşığa düşmanlık besleyen rakîb, sevgiliye karşı âşığı kötülemek için âşığın başkalarına baktığı, gözünün sevgiliden başkasını gördüğü haberini yaymaktadır:

Ger dirler ise ki gözüm özgeyi göresin

İnanmagıl ol söze ki düşman haberidür

Kadı Burhaneddin (G 888/6 s. 346)

Rakîb, hakkında yalan yanlış haberler yayarak sevgiliye karşı âşığı kötülese de bazen âşığın rakîbi görmeyi çok istediği görülür. Çünkü nasıl ki gül dikensiz olmazsa rakîb de gül olarak vasfedilen sevgilinin yanından ayrılmaz. Sevgiliden haber almanın tek yolu rakîble görüşmektir:

Agyâr-ı hârı görmegedür iştiyâkımuz

Ol gül'izârdan bize zîrâ haber virür

Bağdatlı Rûhî I (G 301/4 s. 503)

Halk arasında kara haber getirdiğine inanılan kargalar uğursuz sayılmaktadır (Bkz. Karga). Aşk derdiyle günden güne eriyen âşığı gören rakîb, âşığın öleceğini söylerek kara haber vermektedir:

Beni za'îf görüp ey rakîb ölür dime kim

Uçurma kara haber üstüme gurâb gibi

Filibeli Vecdî (G 72/3 s. 133)

Karganın kötü haber getirmekte üstüne yoktur. Kargaya benzeyen rakîb de âşığa sevgilinin gayrlarla konuştuğu haberini ulaştırmaktadır:

Gice agyâr ile konışdugun iy mihr-i 'âlem-tâb

Rakîb-i zâg geldi çın seher bir bir haber virdi

Süheylî (G 341/2 s. 321)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: / Rakîb / Enderunlu Hasan Yaver Dîvânı (G 73/2 s. 105), Keçecizâde İzzet Molla Dîvânı (G 229/4 s. 475, G 489/3 s. 619), Nâbî Dîvânı (G 341/3 s. 711), Nedîm Dîvânı (K 4/38 s. 33) **/ Agyâr /** Ahmed Paşa Dîvânı (G 84/4 s. 221), Fuzûlî Dîvânı (G 209/4 s. 232), Kânî Dîvânı (G 191/7 s. 397), Şeref Hanım Dîvânı (G 46/3 s. 336) **/ Düşman /** Nâbî Dîvânı (G 341/2 s. 711), Mihrî Hatun Dîvânı (G 38/1 s. 477), Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı (G 13/2 s. 38).

4. DOST

Âşığın dostları, sevgiliden haber almaya veya sevgiliye haber göndermeye vasıta olan yardımcı tiplerdir. Dost vasıtasıyla sevgiliyle haberleşme daha çok mesnevilerde karşımıza çıkmaktadır. Leylâ ile Mecnûn mesnevisinde Mecnûn'un dostu olan Zeyd'in, iki sevgilinin haberleşmesine aracı olduğu bilinmektedir.[16] Şiirlerde âşıkla sevgilinin haberleşmesini sağlayanlar Arapça **refîk;** Farsça **dost** ve **hemdem** kelimeleriyle anılmaktadır.

Âşık, sevgiliden ayrı olmanın derdiyle sürekli gam çekmektedir. Dostundan, gam çekmekte olan kalbine, vuslat bahçesini göstererek müjde vermesini istemektedir:

[16] Atik, "Nizamî, Hâtifî Ve Celilî'nin Leylâ Ve Mecnûn'unda Âşıkların Haberleşmesi", s. 43-44.

İy dôst bâg-ı vasluna bir dem işâret it

Hicründe gamlu kalbe ferahla beşâret it

Rumelili Za'îfî (G 33/1 s. 92)

Âşığın dostu, sevgilinin haberini âşığa ulaştırdığı gibi âşığın haberini de sevgiliye ulaştırmaktadır. Âşık, aşk derdiyle o kadar çok ağlamıştır ki döktüğü kanlı yaşlar deniz olup etrafını sarmıştır. Bu durumda yanına yaklaşamayan dostunun sevgiliye haberini nasıl ulaştıracağını merak etmektedir:

Etrâfumı deniz gibi kuşatdı kan yaşum

Yâra refîk hâlümi kandan haber verür

Hecrî (G 48/4 s. 99)

Âşığa haber ulaştıran sadece kendi arkadaşları değildir. Sevgilisinin arkadaşları vasıtasıyla da sevgilisine dair haberlere ulaşır. Sevgilisinin haberlerini arkadaşlarından birer birer alan âşık, dün gece kimlerle içki yudumladığını öğrenmiştir:

Gice kimlerle mey nûş itdügün ma'lûmımız oldı

Yine hemdemleründen sevdügüm alduk haber bir bir

Bağdatlı Rûhî I (G 340/4 s. 531)

5. KİMSE

Rakîb veya dost vasıtasıyla sevgiliden haber alamayan âşık, son çare olarak tanımadıklarından sevgilisinin ne hâlde olduğunu sormaya, onlar vasıtasıyla da sevgiliye haber göndermeye başlar. Şiirlerde bu kişiler genellikle **kim, kimse, gelen geçen, o, bu** şeklinde adlandırılmaktadır.

Âşık, kendisinden sevgiliye haber ulaştıracak ve sevgilinin gözlerini öperek ona selâm ulaştıracak birini aramaktadır:

Yâ Rab kim ola k'ilede benden peyâm ana

Öpüb iki gözin ide bin bin selâm ana

Tâcîzâde Ca'fer Çelebi (G 7/1 s. 201)

Şair Vasfî, ayrılık derdiyle çektiklerinin haberini sevgilisine ulaştıracak kimsenin olmamasından şikâyet etmektedir:

Vasfî ne belâ çekdügini hecr ile yâra

Bir kimsene yok ilte haber hey n'idelüm hey

Vasfî (G 99/5 s. 157)

Sevgiliden gelecek vuslat haberini âşığa ulaştıracak olan gelen geçendir:

Geh fikr-i hâm gâhî hayâl-i muhâle sor

'İzzet peyâm-ı vaslı gelenden geçenden al

Keçecizâde İzzet Molla (G 338/5 s. 535)

Âşığa sürekli sevgiliden ümitsizlik ve ümit haberleri gelmektedir. Çünkü ferah haberlerini biri getirirken biri götürmektedir:

Ye's ü ümmîd be-dîd olmadadır İshâka

Ki peyâm-ı ferahı o getürür bu götürür

Şeyhülislâm İshak (G 52/5 s. 350)

Konuyla İgili Diğer Beyitler: / Kim / Ahmedî Dîvânı (G 453/3 s. 481), Cinânî Dîvânı (G 55/3 s. 491), Hamdullah Hamdî Dîvânı (G 36/5 s. 24), Keçecizâde İzzet Molla Dîvânı (G 520/3 s. 638), Rumelili Za'îfî Dîvânı (G 250/1 s. 248) **/ Kimse /** Prizrenli Şem'î Dîvânı (G 59/8 s. 69).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİN VE TASAVVUF KAVRAMLARIYLA HABERLEŞME

1. DİNÎ KAVRAMLAR

1.1. Allah

Allah, insanlara peygamberler ve kutsal kitaplar aracılığıyla haber ulaştırır. Kimi zaman gönle doğan sırlar olarak adlandırılan ilhâm da Allah tarafından insanlara bildirilen haberler olarak düşünülmektedir. Allah, Kur'an'da insanlara "… Her şeyden haberdar olan Allah gibi, (hakikati) sana kimse haber veremez."[1] ve "Dikkat edin, göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. O, içinde bulunduğunuz durumu bilir. Kendisine döndürüleceğiniz günde onlara işlediklerini haber verir. Allah her şeyi bilir."[2] buyurmaktadır.

Ele etek tutmak, tarikata girmektir. Yûnus, kulların hazırlık yapıp tarikata girmeleri yönünde Hak'tan haber geldiğini söylemektedir:

Hak'dan haber geldi yine kullar yarag itsün dimiş

Dirilüben evliyâdan bir el-etek dutsun dimiş

Yûnus Emre (G 122/1 s. 95)

Seher vakti, edilen duaların kabul olunduğuna inanılan önemli bir zaman dilimidir. Bu zaman diliminde gökyüzüne Allah'ın nefesinden haber erdikçe melekler sırların kokusunun sarhoşu olmaktadır:

Mest-i bûy esrâr olur rûhâniyân-ı kudsiyân

Her seher erdikçe 'arşa nefha-i hûdan peyâm

Esrâr Dede (G 187/7 s. 490)

---

1 **Kur'ân-ı Kerîm,** Fâtır/14.
2 **Kur'ân-ı Kerîm,** Nûr/64.

Allah, bilgi sahibi kimselere eşyânın hakîkatini perdesiz bir şekilde Kur'ân-ı Kerîm vasıtasıyla haber vermektedir:

Bildürmege hakîkat-i eşyâyı bî-hicâb

Virdün ma'ârif ehline Kur'ân ile haber

Bağdatlı Rûhî I (G 142/3 s. 396)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Arpaemînizâde Mustafa Sâmî Dîvânı (T 12/11 s. 169), Bâkî Dîvânı (K 25/36 s. 26), Lebîb Dîvânı (T 47/3 s. 379), Ümmî Sinân Dîvânı (G 122/1 s. 174, G 140/4 s. 197), Yûnus Emre Dîvânı (G 151/8 s. 121, G 327/7 s. 266).

1.2. Melekler

Melekler nurdan yaratılmış varlıklardır. Dişilik ve erkeklikleri yoktur. Allah tarafından verilen emirleri gerçekleştirmekle görevlidirler. Kerrûbiyyûn olarak bilinen dört büyük melekten üçü olan Cebrâil, İsrâfil ve Azrâil haber verme özellikleriyle şiirlere konu olmuştur. Şiirlerde haber getiren anlamında "**melek**" kelimesine de yer verildiği görülmektedir.

Sevgilinin yüzü ve yanağı, üzerine yazı yazılabilen sayfa olarak düşünülmekte ve bu haberi meleklerin gökten ulaştırdığı hayâl edilmektedir:

Gül-gûn yanagın levhıdır ol levh-ı varak kim

Gökten melek indirdi getirdi bu peyâmı

Nesîmî (G 411/10 s. 329)

1.2.1. Cebrâil

Cebrâil, Allah tarafından peygamberlere vahiy ve emir ulaştırmakla görevli bir melektir. Meryem sûresinde Cebrâil, Allah tarafından gönderilen bir elçi olarak

anılmaktadır.[3] Şiirlerde **Cibrîl, Cibril-i Emin, Peyk-i Yezdân, Peyk-i Sa'âdet** isimleriyle de geçmektedir.

Son din İslâm'ı Hz. Muhammed'e bildiren ve ona peygamberlik görevini getiren Cebrâil'dir. Aşağıdaki beyitte Fuzûlî, Cebrâil'in Hz. Muhammed'e, şeriât hükümlerini ezberleyip insanlara bildirerek adâletle hükmetmesi için peygamberlik müjdesi getirdiğini söylemektedir:

Ol ki adlin eyleyip i'lâm-ı hıfz-i şer'için

Müjdeler vermiş Resûlû'llâh'a Cibril-i Emin

Fuzûlî (K 10/10 s. 48)

Mi'râc yolculuğunda Hz. Muhammed'i Arş'a kadar götüren Cebrâil buradan öteye geçememiştir. Cebrâil, Allah'ın habercisi olarak Hz. Muhammed'e yardımcı olan ve bu yardımıyla iftihar eden bir melektir:

Olalı der-gâh-ı bî-çûna mukarreb hem nedîm

Müftehirdür hizmetinle Peyk-i Yezdân ey Habîb

Mehmed Sıdkî (G 21/2 s. 94)

Mi'râc gecesi şimşek gibi gelerek Hz. Muhammed'e Burak isimli bir at, kaftan ve tâc getiren Cebrâil, saadet habercisi olarak adlandırılmaktadır:

İrişdi peyk-i sa'âdet ki ya'ni Cebrâ'îl

Getürdi berk gibi bir Burâk u hil'at u tâc

Revânî (Msm 5/3 s. 12)

Sevgili âşığa karşı kayıtsızdır, onun söylediklerini anlamamazlıktan gelir. Bu yüzden onu, âşığın gönlündeki sırlardan Cebrâil bile haberdar edemez:

---

[3] "Ruh (Cebrail): 'Ben, yalnızca, sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlamam için Rabbin tarafından gönderilmiş elçisiyim.' dedi." **Kur'ân-ı Kerîm,** Meryem/19.

Bu tegafül ki var ol gamze-i bî-pervâda

Râz-ı dilden anı Cibrîl haber-dâr idemez

Cevrî (G 93/4 s. 216)

Resim 17 – İsrâfil ve Sûr'u[4]

1.2.2. İsrâfil, Sûr

İsrâfil, Allah tarafından Sûr'a üflemek üzere görevlendirilmiş bir melektir. Sûr'a birinci üfleyişiyle kıyametin koptuğunu haber verecek, ikinci üfleyişiyle ise insanların yeniden dirilecekleri vakti bildirecektir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah, kıyametin kopuşu ve yeniden dirilmeye dair, "(Birinci) Sur'a üflenince, Allah'ın dilediği (melekler) hariç, göklerde ve yerde ne varsa hepsi ölecektir. Sonra ona bir daha üflenince, bir de bakarsın ki, onlar ayağa kalkmış (şaşkın şaşkın) bakıyorlar." buyurmaktadır.[5]

---

[4] **Ahval-i Kıyamet**, Hadis, 29. Varak, Hafid Efendi Yazmaları.

[5] **Kur'ân-ı Kerîm,** Zümer/68. Ayrıca Bkz.: **Kur'ân-ı Kerîm,** Hâkka/13-14-15, Müdessir/8-9-10, Kâf Sûresi/20-21-22-23-41-42, Nebe'/18.

İnsanlar bu dünyada, kıyametin kopacağı ve sonrasında yeniden dirilerek hesaba çekilecekleri vakit için hazırlanmaktadır. Hâletî, gönlü gaflet içerisinde olanın kulağının dibinde kıyâmet sûr'u çalsa da uyanmayacağını söylemektedir:

Hâletî sûr-ı kıyâmet dil-i gaflet-zedenün

Bün-i gûşında çalınsa eger âgâh olmaz

Azmizâde Haletî (G 318/5 s. 195)

Âşık, aşk derdiyle sürekli ağlamakta, âh çekmekte ve inlemektedir. Âhı ve inleyişiyle ortalığı o kadar velveleye vermiştir ki dünyayı yıkmak için İsrafil'in Sûr'u üflemesine gerek kalmamıştır:

Ne hâcetdür Fehîmâ nefh-i Sûr'a

Yıkar dünyâyı âh u zâr-ı 'âşık

Fehîm-i Kadîm (G CLXIII/7 s. 526)

Aşağıdaki beyitte, İsrâfil'in ikinci kez Sûr'a üflemesiyle insanların yeniden dirileceklerinden bahsedilmektedir:

İsrâfîl sûrın urıcak cümle mahlûk uyanıcak

Sorı hisâb sorılıcak 'Arab dili lisân gerek

Yûnus Emre (G 138/2 s. 110)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Ahmedî Dîvânı (G 489/2 s. 499), Fehîm-i Kadîm Divanı (G CCVI/7 s. 578), Karamanlı Aynî Divanı (G 193/2 s. 445), Yenişehirli Avnî Divanı (G 316/3 s. 880), Yûnus Emre Dîvânı (G 9/2 s. 10).

1.2.3. Azrâil

Azrâil, insanların canını almakla görevlendirilmiş meleğin adıdır. **Melekü'l-Mevt** (Ölüm Meleği) de denilmektedir. Rivâyete göre Allah, Hz. Âdem'i yaratacağı

zaman Kerrûbiyyûn adı verilen dört büyük meleği yeryüzüne toprak almak üzere göndermiş, ilk üçü toprağın yalvarmalarına dayanamayarak eli boş dönmüş, Azrâil ise onun yalvarmalarını önemsemeden toprağı alıp getirmiştir. Allah da onu bu olaydan sonra can alıcılıkla görevlendirmiştir.[6] Azrâil şiirlerde **peyk-i ecel, beşîr-i ecel** şeklinde geçmektedir.

Âşık, sevgiliden ayrı olmanın derdiyle sürekli ağlamakta ve kendi gözyaşlarında boğularak yok olmak istemektedir. Ama o kadar çok gözyaşı dökmüştür ki bu yaşlar sel hâlini almış, canını alacak Azrâil'e geçit vermemektedir:

Töküp göz yaşını sensiz helâküm isterem ammâ

Ecel peykine seyl-i eşk girdâbı güzer vermez

Fuzûlî Dîvânı Şerhi (G 118/2 s. 306)

Âşık aşk derdiyle yemeden içmeden kesilmiş, iyice zayıflamıştır. Vücûdu varla yok arasındadır. Gam diyarının ecel habercisi âşığın canını yok sandığı için ona itibar etmemekte, yanına uğramamaktadır:

Gam diyârında ecel peyki güzâr etmez mana

Yok sanur varum meger kim i'tibar etmez mana

Fuzûlî Dîvânı Şerhi (G 14/1 s. 58)

İlâhî aşk anlayışında, ölmek Allah'a kavuşmak olduğu için âşık tarafından beklenilen ve istenilen bir durumdur. Bu yüzden ecel müjdecisi âşığa sonsuzluk ülkesini müjdeleyince ömür sayfasının siyahı beyaza bürünmüştür:

Beyâza çıkdı sevâdı sahîfe-i 'ömrün

Beşâret itdi bekâ mülkini beşîr-i ecel

Yahyâ Bey (G 240/2 s. 432)

---

[6] Pala, **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü,** s. 60.

Âşık sürekli rakîble didişme hâlindedir. Onu yok etmek için ecel habercisi olarak nitelediği Azrâil gibi üzerine bıçakla saldırmak niyetindedir:

Kâfir agyârı helâk itmege bir demde hemân

Üstine peyk-i ecel gibi bıçakla varsak

Mostarlı Ziyâî (G 217/3 s. 197)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Edincikli Ravzî Dîvânı (G 196/5 s. 171), Edirneli Nazmî Dîvânı (G 856/2 s. 568), Emrî Dîvânı (G 291/1 s. 368), Enverî Dîvânı (G 289/10 s. 197), Esrâr Dede Dîvânı (G 70/4 s. 357), Fuzûlî Dîvânı (G 117/2 s. 187), Muhibbî Dîvânı II (G 522/3 s. 323), Münîrî Dîvânı (K 13/28 s. 187, G 7/2 s. 346), Sâkıb Dede Dîvânı (G 148/8 s. 503), Şeyh Gâlib Dîvânı (G 120/3 s. 277) Yenişehirli Avnî Dîvânı (G 253/3 s. 841).

1.3. Kutsal Kitaplar

1.3.1. Kur'ân-ı Kerîm

Kur'ân Allah kelâmıdır. Son kitaptır ve bütün insanlık için indirilmiştir. Bu yüzden "Kâ'inât Kitabı" da denir. Kur'ân Allah'ın varlığını ve birliğini delillerle ortaya koymakta, peygamber kıssalarından haber vermekte, cennet, cehennem, kıyâmet gibi pek çok dinî hususta insanlara bilgi vermektedir:

Nedür Mısrî nedür Ken'ân Selîm kimdür ya kimdür Ân

Haber virdi bunı Kur'ân haber vir seb'-i kurrâdan

Niyâzî-i Mısrî (G 134/7 s. 165)

İçerisinde yazılanlarla yaradılış işaretlerini sözsüz olarak anlatan Kur'ân, Hakk sırlarını ağızsız olarak söylemektedir:

Sevâd-ı mümkinât âsâr-ı sun‘ı bî-sühan söyler

Kitâb-ı kâ'inât esrâr-ı Hakk'ı bî-dehen söyler

Nâbî (G 121/1 s. 551)

1.4. Âyetler ve Hadîsler

Lâfzen ve mânen iktibas yoluyla alıntılanan âyet ve hadîsler, barındırdıkları mânâlarla insanlara çeşitli sırlardan haber vermektedir. Beyitlerde kullanılma amacı, o âyetin ya da hadîsin anlamını vurgulamaktır.

Kâf ile nûn, Arapçada küllî irâdenin sûreti "Kün (Ol)" emrini oluşturan harflerdir. Allah yaratmayı dilediği şeyi "Kün" emriyle yaratır. Bakara sûresi 117, Yâsin sûresi 83. âyetlerde "Kün (Ol)" emrinden bahsolunmaktadır.[7] Kur'ân'dan hüküm isteyenler kün emrinden haber almalıdır:

Ey ‘ilm ü ‘irfân isteyen bir zerreden kân isteyen

Ey hükm-i Kur'ân isteyen kâf-ile nûndan al haber

Ümmî Sinân (G 22/2 s. 61)

"Kable mûtû en-temûtû", "Ölmeden önce ölünüz." anlamına gelen bir hadîstir. Eğer âşık ebedî kavuşma istiyorsa ölmeden evvel ölünüz hadisinin sırrına ermeli, nefsini öldürmek için can atmalıdır:

Haber al "kable mûtû en-temûtû"dan gel ey `âşık

Visâl-i câvidânî ister iseñ öl diril müştâk

Nâmî (G 65/3 s. 325)

---

[7] Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,** İstanbul, Kabalcı Yayınevi, Kasım 2005, s. 202.

1.5. Peygamberler

Peygamber kelimesi, Farsça kökenli olup Tanrıdan haber getiren, haberci demektir. Türkçede **elçi,** Arapçada ise **resûl** ve **nebî** olarak geçmektedir. Peygamberler, iyi işler yapanları cennetle müjdelemekle ve kötü işler yapanlara ise cehennem azabını haber vermekle görevlidirler. Nitekim Kur'ân'da da, "Peygamberleri müjdeciler ve azap habercileri olarak gönderdik ki, peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın. Allah mutlaka üstün ve yegâne hikmet sahibidir." buyurulmaktadır.[8]

Öte dünyanın nimetlerini isteyenler bu dünyaya rağbet etmemelidir. Velîler ve peygamberler dünyayı bırakmak gerektiğini, dünyanın bu yolda perde olduğunu haber vermektedir:

Dünyâyı bırak elden dünyâ hicâb bu yolda

Biz velîden nebîden eyle işitdük haber

Yûnus Emre (G 39/2 s. 32)

Hadîs, peygamber sözüdür. Âşığa resûl tarafından vuslat müjdesinin haberi gelmiş, eğer bu hadîs gerçekse aşığın çektiklerine değecektir:

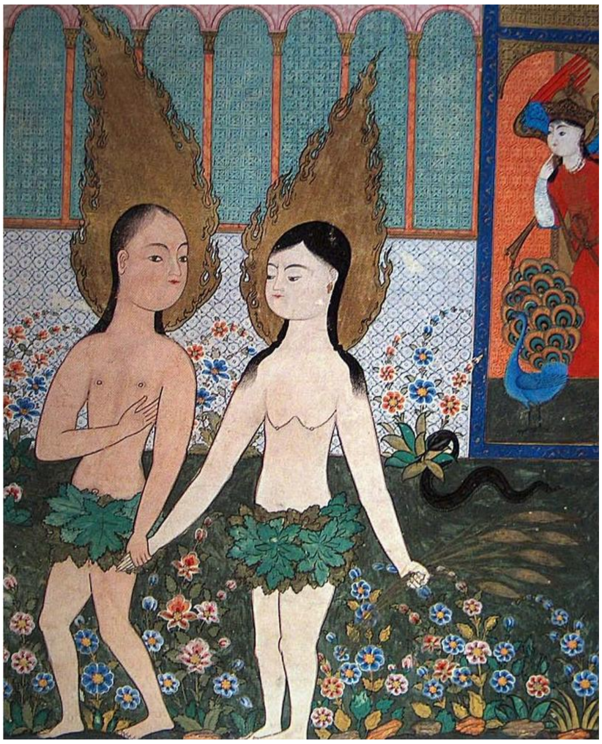
Geldi peyâm-ı va'de-i vaslun resûl ile

'Âlem deger sahîh ise cânâ eger hadîs

Zâtî I (G 91/2 s. 91)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Niyazî-i Mısrî Dîvânı (G 8/4 s. 14), Ümmî Sinân Dîvânı (G 78/8 s. 125), Yûnus Emre Dîvânı (G 287/4 s. 232).

[8] **Kur'ân-ı Kerîm,** Nisâ/165.

Resim 18 – Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın Cennetten Çıkarılması[9]

1.5.1. Hz. Âdem

Hz. Âdem, ilk insan ve ilk peygamberdir. Eşi Hz. Havva ile yasak meyveden yemiş ve cennetten çıkarılmışlardır. Cenneti gördüğü için şiirlerde, cennetten insanlara haber getirdiğinden bahsedilir.

Sevgilinin bulunduğu yer âşık için cennettir. İşin hakikatinden haberdar olmayanlar, cennet bahçesini sevgilinin diyarına benzetmektedirler. Cennetten gelen Âdem, âşığa bunun yalan olduğunu haber vermiştir:

Diyenler bî-haberler bâğ-ı cennet kûyuna benzer

Haber verdi mana andan gelen Âdem yalandur bu

Fuzûlî Dîvânı Şerhi (G 233/6 s. 570)

[9] Haral, "Osmanlı Minyatüründe Kadın (Levnî Öncesi Üzerine Bir Deneme)", s. 317.

1.5.2. Hz. Yâkub, Hz. Yûsuf

İshak peygamberin oğlu olan **Yâkub** peygamber, klasik Türk şiirinde oğlu **Yûsuf** ile anılmaktadır. Kardeşleri Yûsuf'u kuyuya atmış, onun kanlı gömleğini babalarına getirerek öldüğünü söylemişlerdir (Bkz. Kanlı Gömlek Götürmek). Yâkub peygamber oğlunun hasretiyle yıllarca ağlamış, ağlamaktan gözlerini kaybetmiş, Yûsuf'tan gelecek bir haber beklemiştir.

Yâkub peygamber oğlunun hasretiyle o kadar çok ağlamıştır ki Ken'ân yollarını sel almış, Yûsuf'un habercisinin gelebileceği bir yol kalmamıştır:

Bilmezem yâ Rab ki peyk-i Yûsufun kandan gele

Seyle verdi dîde-i Ya'kûb Ken'ân yolların

Usûlî (G 94/3 s. 190)

Süheylî, sevinçli olursa buna şaşılmaması gerektiğini, çünkü gönlü hüzün dolu Yakûb'a can Yusuf'undan haber eriştiğini söylemektedir:

Dil-şâd olur isem n'ola ol Yûsuf-ı cândan

Ya'kûb-ı hazîn-i dile peygâm yitişdi

Süheylî (G 321/3 s. 314)

1.5.3. Hızır

Hızır, Hz. Mûsâ zamanında yaşamış ve peygamber olduğuna inanılan bir kişidir. Âb-ı hayât'ı bularak içmiş ve ölümsüzlüğe kavuşmuştur. Şiirlerde sevgiliyle ilgili çeşitli benzetmelere konu olan Hızır, âşıklara âb-ı hayât'tan haber vermektedir.

Âb-ı hayât, karanlıklar ülkesinde bulunmaktadır. Çeşme-i hayvân olarak da anılır. Karanlıklar içerisinde kalan âşık, Hızır'dan ümitsiz gözlerden akan yaşların âb-ı hayât olduğunu haber almıştır:

Zulmet içre Nâbîyâ ben Hızr'dan aldum haber

Âb-ı çeşm-i nâ-ümîdi çeşme-i hayvân imiş

Nâbî (G 352/5 s. 719)

Sevgilinin dudakları âb-ı hayât, bu dudakları çevreleyen ayva tüyleri ise zulümâttır. Aşağıdaki beyitte, Hızır olarak vasfedilen ayva tüyleri âb-ı hayâttan yani sevgilinin dudaklarından haber vermektedir:

Tûtî hatun ki râz-ı dehânun beyân ider

Bir Hızrdur ki Çeşme-i Cândan haber virür

Ahmed Paşa (G 88/7 s. 224)

1.5.4. Hz. Îsâ

Hz. Îsâ, beyitlerde nefesi ile hastaları iyileştirmesi ve ölüleri diriltmesi dolayısıyla konu edilmiştir. **Mesîh, 'Îsî-i dem, dem-i enfâs-ı Îsâ** vb. ifâdeler bu özelliklerine işâret etmektedir. Sevgilinin dudağı ile ilgili benzetmelerde yer alır.

Îsâ peygamber âşığa sevgilinin vuslat haberini müjdelemiştir. Bu sözün uğurundan nefesi can bağışlayıcı olmuştur:

Vaslun beşâreti haberin söyledi Mesih

Yümninden ol sözün nefesi oldı cân-fezâ

Ahmed Paşa (K 4/8 s. 14)

Sevgilinin dudakları âşıklarına can bağışlamasıyla Hz. İsâ'nın nefesine benzetilmektedir. Güzelliğiyle Allah'ın yaratışındaki olgunluğa işâret eden sevgili, dudaklarıyla İsâ'nın nefesinin can bağışlayıcılığından müjde vermektedir:

Beşâret arz ider la'li dem-i enfâs-ı Îsâ'dan

İşaret gösterür hüsni kemâl-ı sun'-ı Mevlâ'dan

Fehîm-i Kadîm (G CCLII/2 s. 215)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Edincikli Ravzî Dîvânı (G 186/1 s.166), Nehcî Dîvânı (G 134/5 s. 152), Vahyî Dîvânı (K 3/27 s. 229).

1.5.5. Hz. Muhammed

Hz. Muhammed, son peygamberdir. Âlemlerin yaratılmasının sebebidir. Beyitlerde, **Muhammed Mustafâ, Resûlallâh, emîn-i vahy** adlarıyla zikredilmektedir. Kur'anda Hz. Muhammed'den müjdeci ve uyarıcı olarak bahsedilmektedir.[10]

Gülün Hz. Muhammed'in terinden oluştuğuna inanılır. Bunun için gül Hz. Muhammed'in simgesi olmuştur. Keçecizâde İzzet Molla aşağıdaki beytinde, Hz. Muhammed'in bu eskimiş dünya yıkılmadan kendisine hakikatin kokusundan haber vermesini istemektedir:

Bana bûy-ı hakîkatden haber ver gül cemâlinçün

Sararıp solmadan bu köhne gülşen yâ Resûlallâh

Keçecizâde İzzet Molla (G 439/3 s. 590)

Hz. Muhammed çocukluğundan itibaren özü sözü bir olup hiç yalan söylememiştir. Sözünde durduğu ve emânete hıyânet etmediği için de kendisine "emîn" sıfatı verilmiştir. Ümmî Sinân, doğruluk ve saflık madeni olan Hz. Muhammed'in bu dünyada safâ bulup bulmadığını kendisinden haber almak gerektiğini söylemektedir:

---

[10] "(Ey Resulüm!) Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik, fakat insanların çoğu bunu bilmezler." **Kur'ân-ı Kerîm,** Sebe'/28.

Ol ma‘den-i sıdk u safâ ya‘nî Muhammed Mustafâ

Geldi cihâna hôş safâ buldı mı andan al haber

Ümmî Sinân (G 22/6 s. 62)

1.6. Diğer Mefhumlar

1.6.1. Kâbe

Kâbe, Müslümanların kıblesidir, Allah'ın evidir. İlâhî aşk gönülde tecelli ettiği için gönül de Kâbe olarak düşünülür. Kâbe'nin üzerindeki örtü siyahtır. Şiirlerde, Hz. Muhammed'den ayrı kaldığı için yaslara bürünmüş olarak tasvîr edilmektedir. Âşığın niçin ağlayıp karalar giydiğinin sırrını Kâbe'nin bu hâli haber vermektedir:

Ehl-i sevdâ niçün ağlar ü ne çün kara giyer

Haber al Kabeden esrârını zemzemden sor

Nigârî (G 262/2 s. 169)

1.6.2. Ezân

Ezân, Müslümanları namaza çağırmak için okunan dâvet sözleridir. İnsanlara namaz vaktinin geldiğini bildirir. Müslümanlar ezân okunduğu her vakit namaza hazır bulunmalıdır:

Mü'min oldur ki namâza dâyim kâyim

Ola hâzır ana her vakt okundukca ezân

Edirneli Nazmî (Mvz 8/69 s. 48)

Sevgili ayağa kalkarsa âşık hemen secdeye kapanır, çünkü ezân okunduğunda namaz farz olmaktadır:

Kaddün kıyâma gelse düşer sücûda ‘uşşâk

Zîrâ ki kâmet olsa elbet namâz olur farz

Helâkî (G 73/2 s. 113)

Salâ, cenazeye çağırmak için minarelerden okunur. Âşık ölünce müezzinden cenazesi için salâ okumasını ve böylece sevgiliyi ölümünden haberdar ederek ruhunu sevindirmesini istemektedir:

Ey müezzin gel cenâzem üstüne feryâd kıl

Öldüğümden yâri âgâh eyle ruhum şâd kıl

Molla Aşkî[11]

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Gelibolulu Sun’î Dîvânı (Mfr s. 533), Helâkî Dîvânı (G 30/2 s. 70), Münîrî Dîvânı (K 21/2 s. 214).

1.6.3. Amel Defteri

Amel defteri, insanın yaptığı iyilik ve kötülüklerin kaydedildiği defterdir. Mahşer yerinde toplanan insanlara amel defterleri verilecek, insanlar bu dünyada işlediklerinin karşığını göreceklerdir. Amel defteri sağ elinden verilenler cennete, sol elinden verilenler ise cehenneme girecektir. Nitekim Kur’ân’da da, “O zaman kimin amel defteri sağından verilirse, o kolay bir hesaba çekilecek ve sevinçli olarak ailesine dönecektir. Ama kimin de amel defteri arkasından verilirse, hemen helâkini isteyecek ve alevli ateşe girecektir.”[12] buyurulmaktadır. Amel defteri şiirlerde **nâme** olarak da geçmektedir.

Amel defterinin siyah olması soldan verilmesiyle eşdeğerdir. Kişinin bu dünyada yaptığı yanlışları ortaya koyar ve cehennem ehli olduğunu gösterir. Elinde

[11] İskender Pala, “Şiir ve Ezan”, **Müstesna Güzeller,** İstanbul, Kapı Yayınları, Şubat 2011, s. 26.
[12] **Kur’ân-ı Kerîm,** İnşikâk/7-8-9-19-11-12.

siyah amel defteri olan Amrî, kendi kendine Hakk'ın huzuruna hangi yüzle çıkacağını sormaktadır:

Ne yüzden varam Hazret-i Hakka kim

Yüzüm karadur elde nâmem siyâh

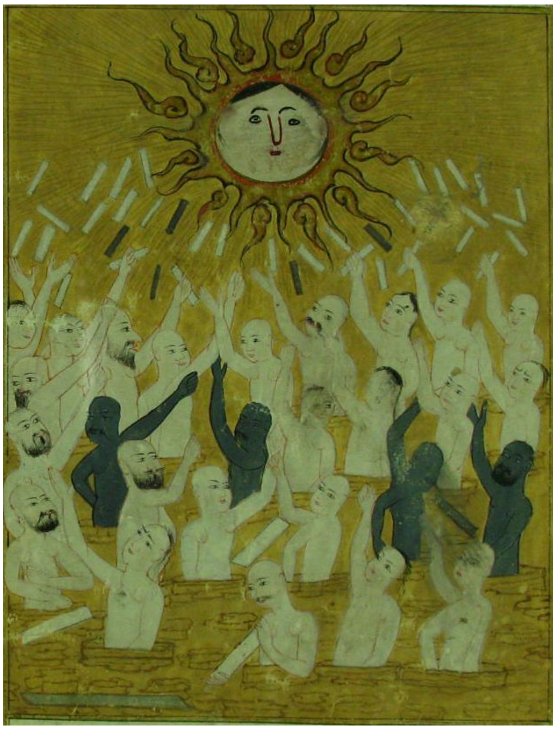
Amrî (K 2/III/4 s. 22)

Sağdan verilen nâme, kişinin cennet ehli olduğunu gösterir. Sâkî'nin âşığa sağ tarafından sunduğu kadeh, onu amel defterini sağdan almış kadar mutlu etmiştir:

Sâkî lutf eyledi sağdan bana bir câm-ı ferah

Eyledi şâd ki sağdan virilen nâme gibi

Nigârî (G 644/2 s. 385)

Resim 19 – Amel Defteri [13]

[13] **Ahval-i Kıyamet,** Hadis, 56. Varak, Hafid Efendi Yazmaları.

1.6.4. Fetvâ

Fetvâ, Arapça bir kelime olup herhangi bir kişi tarafından yetkili bir kimseye sorulan İslâmî inanış ve uygulamalarla ilgili bir soruya yetkili biri tarafından verilen cevaba fetvâ denir.[14] Fetvâlar, şeyhülislam, müftü veya kadılar tarafından verilmektedir. Filibeli Vecdî aşağıdaki beytinde, üç yılını aynı geçiren kişinin hâlinin ne olacağını sorarak müftüden cevap istemektedir:

Üç yılı bir olanun hâli ne olur bilelüm

Bize fetvâ vir eyâ müfti-i devrân-ı kerem

Filibeli Vecdî (K 11/25 s. 31)

Kimi zaman da halka fetvâ vererek yasakları sıralayan fakat kendisi söylediklerine aykırı hareket edenlerin eleştirildiği görülür:

Halkı fetvâ virürsün yâ sen niçün dutmazsın

'İlmün var 'amelün yok hâ günâha batarsın

Yûnus Emre (G 248/9 s. 202)

Suç işleyenlere uygulanacak kimi cezalar için de fetvâ istenmektedir. Aşağıdaki beyitte Muhibbi, sevgilinin âşığın katline fetvâ verdiğini dile getirmektedir. Çünkü sevgilinin yan bakışı âşığı yaralar, her bir kirpiği ok olarak âşığın yüreğine saplanır:

Katlime fetvâ virür benzer Muhibbi gamzeler

İlüne almış yine başdan Tatar hanı okur

Muhibbî I (G 124/5 s. 100)

[14] Özgen Felek, "Fehîm-İ Kadîm Dîvânı'nın Tahlîli", Danışman: Sabahattin Küçük, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, Elazığ-2007, s. 94.

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Kadı Burhâneddin Dîvânı (G 1074/5 s. 417), Keçecizâde İzzet Molla Dîvânı (G 367/5 s. 551), Nesîmî Dîvânı (G 156/3 s. 173, G 369/3 s. 319, G 449/6 s. 356, Trc 2/I/9 s. 372), Nev'îzâde Atâyî Dîvânı (K 7/18 s. 76, K 19/31 s. 112), Nigârî Dîvânı (G 90/3 s. 69, G 618/6 s. 370), Prizrenli Şem'î Dîvânı (G 27/3 s. 54), Revânî Dîvânı (G 165/1 s. 159), Sünbülzâde Vehbî Dîvânı (Nzr 41/30 s. 323), Şeyh Gâlib Dîvânı (K 27/2 s. 43/44, G 162/2 s. 303, G 264/4 s. 359), Yahyâ Bey Dîvânı (K 20/36 s. 89), Yûnus Emre Dîvânı (G 248/1 s. 202).

2. TASAVVUFÎ KAVRAMLAR

2.1. Hak Âşığı

Hak âşığı, dünya sevgisini gönüllerinden kazımış, uzun bir sa'y ü gayretten sonra zâhiri geçip her şeyin hakikatine ermiş, ölmeden önce ölme sırrına vâkıf olmuş kimseler için kullanılan bir tâbirdir.[15] Beyitlerde geçen **ehl-i dil, ehl-i bâtın, ehl-i hâl, ehl-i tarîk, insan-ı kâmil, ârif** vb. kelimeler Hak âşığını karşılamaktadır. Bu kişiler seyr ü sülûk yoluna girenlere, yaşadıkları manevi tecrübeler sonucu bu yolda yapılması gerekenleri bildirirler.

Vâiz, klasik Türk şiirinde zâhid ve sofuyla birlikte eleştirilere hedef olan bir tiptir. Bu kişilerin eleştirilme sebepleri, ilim ve imânın bâtınıyla değil, zâhiriyle meşgul olmalarıdır. Aşka vâkıf değillerdir, bu yüzden aşktan haber almak isteyen kişi vâiz'e değil ehl-i bâtın olan gönül ehline sormalıdır:

Ehl-i dilden haber al 'aşkı ne anlar vâ'iz

Ne bilür har haber-i cenneti Âdemden sor

Nigârî (G 262/5 s. 169)

Ârif, irfân sahibi demek olup Allah'ı keşf ve müşâhede yoluyla bilen kişidir.[16] Gönlündeki sırlardan haber almak isteyen kişi manevî ve rûhî tecrübelerle bilgiye ulaşan ârife sormalıdır:

---

[15] Tolasa, **Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası,** s. 67.
[16] Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 60.

Ârife sorgıl eğer sorar ise bu haberi

Sana ârif verir ol senden içeru haberi

Eşrefoğlu Rûmî (G 39/1 s. 110)

Tasavvuf ehline göre iki türlü Kâbe vardır. Birincisi Hz. İbrahim tarafından inşâ edilen ve pek çok kez yıkıldığı hâlde tekrar tamir edilen maddî Kâbe, ikincisi ise Allah tarafından bina edilen ve yıkıldı mı yapılması çok da kolay olmayan insanın gönlü, kalbidir.[17] Allah'ın sırlarına âşina olmak isteyen kimse âşıkların Kâbe'sine yürümeli, gönül ehlinden haber almalıdır:

Ey Nigârî Harem-i Kâbe-i 'uşşâka yüri

Ehl-i dilden haber al dilber-i mahremden sor

Nigârî (G 262/7 s. 169)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Âdile Sultan Dîvânı (G 6/4 s. 294), Hamdullah Hamdî Dîvânı (G 36/1 s. 23, G 36/2 s. 23), Kânî Dîvânı (K 36/14 s. 146), Nigârî Dîvânı (G 514/5 s. 309), Niyâzî-i Mısrî Dîvânı (G 171/3 s. 213), Ümmî Sinân Dîvânı (G 31/5 s. 74, G 47/1 s. 90 G 57/5 s. 104, G 117/6 s. 168, G 193/9 s. 260).

2.2. Tarikat İle İlgili Mefhumlar

2.2.1. Derviş

Dervîş, Farsça bir kelimedir ve fakir, dilenci anlamlarına gelir. Tasavvuf terimi olarak ise Allah aşkı için dünya nimetlerinden yüz çevirerek fakrı ve alçakgönüllülüğü seçen, bir şeyh veya mürşidin kılavuzluğunda tarikat kurallarına göre eğitilen kişi demektir.[18] İki cihândan da geçen dervîş, ilâhî aşk sırlarına mazhar olmuş ve gönül sultanından (Allah'tan) haber vermektedir:

[17] Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 331.
[18] Zavotçu, **Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü,** s. 114.

Dervîşlik aslı cândan geçdi iki cihândan

Haber virür sultândan bellüdür yad kuş degül

Yûnus Emre (G 167/4 s. 133)

Resim 20 – Dervişler[19]

2.2.2. Pîr, Pîr-i Mugân, Mürşid

Farsça **pîr** ve Arapça **mürşid**, sâlikin o olmadan Hakk'a erişemeyeceği önder ve kılavuz demektir. Farsça **veli,** Arapça **kutb, şeyh, kavs** gibi terimler de aynı anlama gelmektedir. Her mürşid kâmil olmayabilir. Pîr-i mugân, mürşid-i kâmil'dir ve seyr u sülûk aşamalarını başarıyla geçmiş, müridlere hedefledikleri menzile ulaşmada yol gösteren, kılavuzluk eden yaşlı bilge, mürşid anlamına gelmektedir.[20]

Mürşidler, müridlerine ilm-i Mevlâ'dan yani Hakk'a erişmek için yapmaları gerekenlerden haber verirler:

---

[19] Filiz Çağman, Zeren Tanındı, **Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri,** s. 111.

[20] Yıldırım, **Fars Mitolojisi Sözlüğü,** s. 566-569.

Elâ ey mürşid-i ‘âlem haber vir ‘ilm-i Mevlâ’dan

Elâ ey ma’nâ-yı Âdem haber vir remz-i esmâdan

Niyâzî-i Mısrî (G 134/1 s. 165)

Pîr-i mugân, başta meyhanelerde şarap sunan kimselere verilen isimken, sûfîlerin ona mistik anlamlar yüklemesiyle ilâhî aşk şarabını sunan kişi anlamında kullanılmıştır. Şarabın, gamı alt ederek neşenin ayakları altına aldığını ayağının tozu ile gelen pîr-i mugân müjdelemiştir:

Basıp sahbâ gamı pâmâl-i şevk etmiş size müjde

Ayagı tozu ile şimdicek pîr-i mugân geldi

Enderunlu Vâsıf (G 129/5 s. 365)

İlâhî aşk yolunda akıl rehber olamaz, asıl rehber gönüldür. Pîr, mürşidine ağlayıp inlemeyi bırakmasını, bütün sırların gönlünde olduğunu söylemektedir:

Ey gönül gel aglama zârî zârî inleme

Pîrden aldum haberi ol bî-nişân sendedür

Niyâzî-i Mısrî (G 37/1 s. 52)

2.3. Zâhid, Sofi, Vâiz

2.3.1. Zâhid

Zâhid, cehennem korkusu ve cennet arzusuyla gece gündüz ibâdet edenlere verilen Arapça bir isimdir. Fakat kuru ve şeklî ibâdetle meşguldür. Yaptıkları ile övünür. Bu yönüyle melâmî meşrep ve rind olan âşığın zıddı bir hüviyet gösterir.[21] Zâhidin işi, sürekli cehennem ateşiyle korkutmak ve ibâdete çağırarak cennet vaat

[21] Kurnaz, **Hayâlî Bey Divanının Tahlili,** s. 84.

etmektir. Kendisi de cennete kavuşmak için ibâdet etmektedir. Bu yüzden âşıklar onun riyâkar olduğunu söyler. Asıl aşk karşılık beklemeden olmalıdır.

Âşık, ilâhî aşkla o derece sarhoş olmuştur ki zâhidin korku ve ümit makamına dair verdiği haberleri anlamamaktadır:

Makâm-ı havf u recâdan haber verür zâhid

O denli mest-i müdâmam haber nedür bilmem

Beyânî (G 520/3 s. 378)

Gül zamanı gelmiştir, âşık eline vahdet şarabının kadehini almalı zâhid de iyi kötü haberi vermeyi bırakmalıdır:

Zâhid ko nîk ü bed haberin devr-i gül durur

Şimdi yeg ol degül mi k'ola elde kâs-ı râh

Münîrî (G 36/2 s. 361)

Sevgili uzun boyuyla ortalıkta salınırsa âşıklar birbirine gireceğinden bir kıyamet ortamı oluşur. Edincikli Ravzî, kendisinin uzun boylu sevgiliye âşık olduğunu söyleyen zâhidin kıyamet sonrasından haber vermesine şaşılmaması gerektiğini bildirmektedir:

Benüm ol kâmet-i bâlâya 'âşık oldugum söyler

Haber virürse zâhid tan mı ferdâ-yı kıyâmetden

Edincikli Ravzî (G 454/6 s. 276)

2.3.2. Sofi

Sofi, Tasavvuf ehli olanlara verilen Arapça bir isimdir. Sofi tipi, zâhid tipiyle pek çok bakımdan benzerlik göstermektedir. Cennet arzusu ile yaşar. O da şeklî

ibâdetle vakit geçirir, zühdün fazlalığından hastalar gibi yüzü sarıdır, riyâkardır.[22] Asıl ibadet gizli yapılandır. Fakat sofi halvette yaptıklarını utanmadan herkese haber vermektedir:

Halvetde sôfî etdügini hecriyâ bugün

Bi'llâh gör utanmadan andan haber verür

Hecrî Dîvânı (G 48/5 s.99)

2.3.3. Vâiz

Vâiz, ibadet yerlerinde dini öğütlerde bulunan kimselere verilen Arapça bir isimdir. Vâiz, zâhid ve sofi tipleriyle paralellik gösterir. Mekânı mesciddir. Güzel sevenleri ayıplar, kınar. Aşktan mahrûmdur. Sanki cehennemden gelmiş gibi halkı korkutur, mahşer hesabını hatırlatır. Cennetteki hûrilerle kandırmaya çalışır.[23] Âşık, aşk yolunda o kadar kendinden geçmiştir ki vâizin cennetteki ırmaklara ve şaraba dair verdiği haberleri duymamaktadır:

Bana rahîk ile tesnîmden haber virme

Ki râh-ı 'ışk beni itdi bî-haber vâ'iz

Sehâbî (G 185/3 s. 89)

Âşık, rind meşrebdir. İki dünyayı terk ederek Allah'a yönelmiştir. Yarın endişesinden uzaktır. Onun bu hâlini gören vâiz sürekli onu ayıplamakta ve cehennem azabıyla korkutmaktadır. Âşık, müezzin sesini dinleyerek karışıklığa mahâl vermemeli, vâize haber sorarak cehennem kapısını açtırmamalıdır:

Müezzin nâlesin alma kulağa düşme teşvîşe

Cehennem kapısın açtırma vâ'izden haber sorma

Fuzûlî (G 241/4 s. 248)

---

[22] Çavuşoğlu, **Necâti Bey Dîvânı'nın Tahlili,** s. 50.
[23] Çavuşoğlu, **Necâti Bey Dîvânı'nın Tahlili,** s. 54.

Aşk, âlemlerin yaratılış sebebidir. Bu düşünce, “Levlâke levlâk lemâ halaktü’l-eflâk. (Sen olmasaydın, sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım.)” hadis-i kudsîsine dayanır. Aşka karşı çıkan, âşıkları ayıplayan talihsiz vâize, aşkı inkâr etmenin Kur’ân’ı inkâr etmek olacağı hatırlatılmalıdır:

Bî-haberdir vâ‘iz-i bed-bahtı âgâh eyleyin

‘Aşkı inkâr itmesün münkir-i Kur’ân olmasun

Nigârî (G 531/5 s. 320)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Edirneli Nazmî Dîvânı (Nzr 4705/4 s. 2510/2511), Mostarlı Ziyâî Dîvânı (G 281/2 s. 200, G 299/4 s. 209), Nigârî Dîvânı (Trk 819/IV/7 s. 498), Revânî Dîvânı (G 425/2 s. 254).

2.4. Rüya

Rüya, Arapça bir kelime olup Türkçede **düş** olarak geçmektedir. Rüyalar, gelecekte gerçekleşebilecek olaylardan haber verirler. Kur’ân’da Fetih Suresinde, “Andolsun ki Allah, elçisinin rüyasını doğru çıkardı…”[24] buyurulmaktadır. “Salih bir kimsenin gördüğü güzel rüya peygamberliğin kırk altı bölümünden bir bölümdür.” ve “Ey insanlar! Şu biline ki, Müslüman kimseye gösterilen salih rüya dışında peygamberlik müjdelerinden geriye bir şey kalmamıştır.” hadîsleri de, rüyanın gerçek olana ve gerçekleşecek olana dâir işaretler taşıyabileceğini gösterir.[25] Osmanlı Devleti’nin kurucusu Osman Gazi’nin gördüğü rüya bu türdendir.[26]

Rüyalar, insanların karakterlerini de yansıtmaktadır. Nâbî, kişinin iç saflığını anlayabilmek için rüyada açıkça görmek gerektiğini söylemektedir:

---

[24] **Kur’ân-ı Kerîm,** Fetih/27.

[25] Metin Eren, “Sembol Dilinin Bir Örneği Olarak Rüyalar: Türk Kültüründe Ölüme Yorumlanan Rüyalar”, **Turkish Studies**, Volume 5/4 Fall 2010, s. 1077-1078.

[26] “Osman Gazi rüyasında, Şeyh Edebâli’nin koynundan doğan bir ay’ın kendi koynuna girdiğini, sonra göbeğinden bir ağaç çıkarak bütün âlemi kapladığını ve bu ağacın altında dağlar, bahçeler oluştuğunu görür. Rüyayı Şeyh Edebâli’ye anlatır. Şeyh Edebâli, Padişahlık sana ve nesline mübarek olsun diyerek kızı Malhun Hatun’u kendisine verir.” Gencay Zavotçu, **Türk Edebiyatında Hâb-nâme ve Ömer Fu’âdînin Hâbiyye Risâlesi,** Hazret-i Pîr Şeyh Şa’bân-ı Velî Vakfı Yayınları, Kocaeli-2007, s.33.

Safâ-yı bâtını bundan kıyâs mümkindür

Lezîz olur ne nümâyân olursa rü'yâda

Nâbî (G 702/3 s. 985)

Rüyaların bir kısmı uyanıkken etkisi altında kalınan şeylerin zihinde canlanmasıyla görülür. Âşık ve rakîb, sevgili için sürekli çekişme hâlindedir, sevgiliye kavuşmak en büyük hayâlleridir. İkisi de bu istekle uykuya dalınca gördükleri rüyayı yorumlamak çok güç olacaktır:

İşte pek müşkil olur hayr ile ta'bîri bunun

Yatdı 'âşıkla rakîb ikisi bir rü'yâya

Keçecizâde İzzet Molla (G 469/9 s. 607)

Rüyaların bir çeşidi de yapılacak bir işin hayırlı olup olmayacağını anlamak için yatılan **istihâre** uykusudur. Nâbî aşağıdaki beytinde, bir isteğin gerçekleşmesi için gayb sahasında gezinme rehberinin yıldızlar ve kum falı değil, istihâre olduğunu söylemektedir:

Nücûm u reml degül reh-ber-i mesîre-i gayb

Murâda râh-nümâ olmaz istihâre gibi

Nâbî (G 831/8 s. 1083)

2.5. Gayb

Gayb, duyu organları ve akılla bilinmeyen, görülmeyen varlıklar ve bunların bulundukları âleme verilen Arapça bir isimdir. Hakkın kuldan gizlediği şeyler olarak da tanımlanmaktadır.[27] Kur'ân'da, "Gaybın anahtarları O'nun katındadır, onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanları O bilir. Düşen yaprağı, yerin

[27] Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,** s. 144.

karanlıklarında olan taneyi, yaşı, kuruyu ancak O bilir. Ki, bunların hepsi apaçık bir kitap (olan Levh-i Mahfuz)dadır." buyurulmaktadır.[28]

Klasik Türk şirinde **'ilm-i ledün, sürûş-ı gayb** ve **hâtif-i gaybî** tamlamaları gayb âleminden gelen haberleri anlatmak üzere kullanılmıştır. Gaybdan gelen haberler, özellikle mesnevilerde ve divanların manzum tarihler bölümlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Fânî dünyada nefse aldanmamak, ölmeden önce ölmek gerekir. Bu da bâtın sırlarına vâkıf olarak gaybdan haber almakla gerçekleşecektir:

Ten fânîdür eyle fenâ hergiz koma nefse binâ

Gir bâtının esrârına 'ilm-i ledünden al haber

Ümmî Sinân (G 22/5 s. 62)

Gayb meleği, hiçbir zaman sözün beklenilmesini uzatmamakta ve hemen âleme müjdesini ulaştırmaktadır:

Sürûş-ı gayb idüp müjde 'âleme ey dil

Ne rûzigâr çekerdi ki intizâr-ı suhan

Nehcî (G 242/6 s. 196)

Hâtif; seslenici, çağırıcı anlamına gelmektedir. Ancak çağıranın, seslenenin kim olduğu bilinmez. Bu nedenle gaipten gelen ses diye tanımlanır.[29] Hayâlî, gece dinlenme koltuğunda yatarken gaipten gelen ses kulağına ansızın cân gözünü açması yönünde bir ikâzda bulunmuştur:

Gece bâlin-i ferâgatde yatarken nâgeh

Hâtif-i gayb dedi sem'ime cân gözün uyar

Hayâlî (K 2/6 s. 29)

---

[28] **Kur'ân-ı Kerîm,** En'âm/59.
[29] Mine Mengi, **Divan Şiirinin Arka Bahçesi,** Ankara, Akçağ Yayınları, 2010, s. 15.

Hâtif, söyleyeni ortada olmadığı halde haber veren, şiir ilhâm eden ya da îkâz eden ses anlamına da gelir. Şiirle bağlantısı düşünüldüğünde hâtif, bir bakıma şairin ilham perisi, içindeki şairlik gücünün sesidir.[30] Hâtif-i gaybî tamlaması genellikle tarih manzumelerinde karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki beyitte Edincikli Ravzî, yazacağı tarihin ilhamını hâtif-i gaybî'den almıştır:

Hâtif-i gaybî nidâ ile didi târîhini

Kıldı Bursa hâkimi anı o Rezzâk u Hakîm

Edincikli Ravzî (T 10/7 s. 364)

Konuyla İlgili Diğer Beyitler: Kâmî Dîvânı (T 35/2 s. 141, T 57/5 s. 151), Nehcî Dîvânı (G 189/5 s. 174, T 26/5 s. 91), Selîkî'nin Şiirleri (Msm 6/V s. 188-189).

2.6. Hallâc-ı Mansûr, Ene'l-Hak

Hallâc-ı Mansur, "**Ene'l-Hak**" (Ben Hakk'ım) dediği için derisi yüzülerek öldürülen bir sofidir.[31] Klasik Türk edebiyatında hakiki aşkın ve bu uğurda canını feda etmenin sembolü olmuştur. Mansur'un "Ene'l-Hak" demesi ilâhlık iddiasında bulunduğuna yorumlanmıştır. Dünyada var olan her şey Allah'ın bir yansımasıdır, anlayışını benimseyen Mansur, bu sözüyle, aslında ben hiçim yalnızca Allah var demek istemiştir.

Zan ve vehimden kurtulan şahitlik darağacına gelerek Ene'l-Hak sırlarından haber almalıdır:

Zann u gümândan kurtulan gelsün şehâdet dârına

Alsun ene'l-hakdan haber kâmil îmân satar dilim

Ümmî Sinân (G 85/7 s. 132)

[30] Mengi, **Divan Şiirinin Arka Bahçesi,** s. 15.
[31] Agâh Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı,** İstanbul, Enderun Kitabevi, 1984, s. 147.

Mürşid sırlarını ortaya dökenleri darağacına çekmekteler, o yüzden bu sırları Mansur'dan değil ipten almak gerekir:

İfşâ-yı râz-ı Pîr edeni dâra çekdiler

Mansûra sorma ol haberi sen resenden al

Keçecizâde İzzet Molla (G 338/6 s. 535)

2.7. Diğer Mefhumlar

2.7.1. Allah Yek Gülbângı

Gülbâng, tekkelerde hep bir ağızdan okunan ilâhî ve dualar için kullanılan Farsça birleşik isimdir. Eskiden kale muhafızları uyanık olduklarını haber vermek veya ordu hareket hâlinde iken dikkatli olmayı sağlamak için ara ara "Allah yek" gülbângı çekerlermiş. Âşığın canı ve gönlü sevgilinin sarayının bekçisi olmuş, sevgiliyi hatırlamak için sabahlara kadar "Allah yek" gülbângı bağırmaktadır:

Pâsbân-ı kasrın olmuştur dil ü cân her gece

Çağırırlar yâdına tâ subha dek: Allah yek!

Ahmed Paşa[32]

2.7.2. Kerbelâ

Hz. Ali'nin ölümünden sonra Hasan ve Hüseyin'in şehadetleri bütün Müslümanlar için acıklı bir mevzu olmuştur. Hasan, Hz. Ali'nin ölümünden sonra altı ay kadar Kûfe'de halifelik etmiş, halifeliği Muaviye'ye terke mecbur kalmıştır. Sekiz yıl sonra da zehirlenerek öldürülmüştür. Muaviye'den sonra halife olan Yezîd, Hasan'ın kardeşi Hüseyin'i kendi mevkisi için bir tehlike olarak görmüştür. Hz. Hüseyin, üzerine asker gönderilerek Kerbelâ civarında kuşatılmış ve

[32] Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, s. 101.

öldürülmüştür.[33] Bu olaydan sonra Muharrem ayının ilk on günü, Kerbelâ vak'asının yıldönümü olarak mâtem tutulmaktadır.[34] Gam ehlinin neler çektiğini Muharrem ayından sormak, Kerbelâdan haber almak gerekir:

Kerbelâdan haber al ehl-i belâ çekdiğini

Ne cefâ eylediler mâh-ı Muharremden sor

Nigârî (G 262/3 s. 169)

---

[33] Levend, **Divan Edebiyatı,** s. 132.
[34] Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,** s. 668.

SONUÇ

Klasik Türk şiirinde haberleşme isimli tezimizin amacı, haberleşme konusunun gerek doğrudan gerekse mecâzî yönüyle klasik şiirimizdeki kullanım yoğunluğuna dikkat çekmek ve bu konunun sosyal hayat tezlerinde yer alan ateş, mektup, güvercin, peyk gibi sınırlı başlıklardan ibaret olmadığını göstermektir.

Klasik Türk şiirinde haberleşme konulu çalışmamız; haberleşme vasıtaları, haberciler, âşık ve sevgilinin haberleşmesi, din ve tasavvuf kavramlarıyla haberleşme ana başlıkları etrafında şekillenmiştir.

Giriş kısmında haberleşmenin nasıl başladığı ve geliştiğine, günlük hayatta haberleşme vasıtası olarak kullanılan ve kullanılmış sembollere, klasik Türk şiirinin kültürel zeminini oluşturan unsurlarda yer alan haberleşme kavramlarına değinilmiştir. Başlıkların şekillenmesi için öncelikle, divanlarda taradığımız, haber ve haberci anlamına gelen kelimelerin listesi verilmiştir. Bu kelimelerin çokluğu dahi haberleşmenin şiirlerde ne kadar yoğun işlendiğini gösterir niteliktedir.

Çalışmamızın en kapsamlı bölümünü oluşturan "Haberleşme Vasıtaları" adlı bölümde, gerek doğrudan gerekse klasik Türk şiiri şairlerinin yüklediği anlamlarla haberleşmeye vasıta olan tabiat unsurları, yazı ile ilgili hususlar, eğlence hayatına dair unsurlar, mitoloji ve masal kahramanları, şem' ve pervane, çeşitli âdetler ve inanışlar ele alınmıştır. Tabiat unsurları içerisinde yer alan hayvanlar başlığı içerisinde kuşların önemli bir yekûna sahip olduğu görülmüştür. Sosyal hayatta haberleşmeye vasıta olan güvercin en yoğun işlenen kuş türü olmakla birlikte bülbül, baharın gelişini müjdelemesiyle; karga uğursuzluk sembolü sayılmasıyla; hüdhüd ise dinî altyapısıyla şiirlerde yer bulmuştur.

Tabiat unsurları içerisinde ele alınan hava başlığı toplanılan malzemenin yoğunlaştığı bir başlık olmuş, şiirlerde rüzgârların farklı isimlerle ve çeşitli şekillerde haberleşme vasıtası olarak düşünüldüğü görülmüştür. Rüzgârların en yaygın vazifesi, sevgili ile âşık arasında haber getirip götürme olmakla birlikte haberci başlığı altında ele alınmama sebebi, bu başlıkta sadece doğrudan insana ve insana ait unsurlara yer verilmiş olmasıdır.

Sosyal hayatta uzun yıllar kullanılan bir haberleşme yöntemi olan ateş ve dumanla haberleşmeye, şiirlerde, genellikle âşığın âhı ve âhının dumanıyla bağlantı kurularak yer verildiği görülmüştür. Ramazanın başlangıcını bildirmesi ve bayramın gelişini müjdelemesiyle ay, şiirlerde en yoğun işlenen kozmik unsur olarak karşımıza çıkmıştır.

Yazıyla ilgili hususlarda ve çeşitli âdetlerde yer verdiğimiz mektubun hemen her özelliğinin şiirlerde yer alması dikkat çekicidir. 19. yüzyıl şairlerinin şiirlerinde, sevgili üzerinden çeşitli benzetmelerle anlatılsa da, telgrafla haberleşmeye dair beyitlere rastlanması şairlerin teknolojik gelişmelerden haberdar olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Uzun tecrübeler sonucu şekillenen her konuda olduğu gibi haberleşme konusunda da halkın oluşturduğu çeşitli kalıplaşmış sözler kullanılmıştır. Yazıyla ilgili hususlarda, sınırlı bir kısmına değinme imkânı bulduğumuz atasözleri ve deyimler çoğaltılabilecek niteliktedir.

Çeşitli mûsikî âletleri insanlara farklı konulardan haberler vermekle birlikte, davul ve ceres, hem günlük hayattaki kullanımları hem de mecâzî kullanımlarıyla pek çok beyitte karşılaştığımız haberleşme vasıtaları olmuştur. Klasik Türk şiirinin temelini oluşturan mitoloji ve masal kahramanları, şem' ve pervâne hikâyesinin kahramanları da haberleşmeye dair çeşitli özellikleriyle şiirlerde yer bulmuştur. Halk arasında hâlâ yaşamakta olan mendil göndermek, mumla davet etmek, kanlı gömlek götürmek gibi çeşitli âdetler ve inanışlar vasıtasıyla da insanların aralarında sembolik bir dil oluşturarak haberleşmeyi sağladıkları görülmüştür.

"Haberciler" başlığını taşıyan ikinci bölümde, görevleri haber taşımak, haber yaymak olan insanlar ele alınmıştır. Sevinçli haber getiren kimseler şiirlerde ortak isimlerle yer aldığı için müjdeci başlığı altında, diğerleri ise meslekleriyle adlandırılmıştır. Meslek erbâbı olarak bahsettiğimiz isimlerin büyük bir çoğunluğu Osmanlı Devleti'nde resmî olarak habercilikle görevlendirilmiş kimseler olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiirlerde, resmî haberleşmede farklı isimler altında pek çok habercinin yer alması Osmanlı Devleti'nde haberleşme kurumuna verilen önemi de gözler önüne sermektedir.

Üçüncü bölümde, klasik Türk şiirinin çerçevesini oluşturan ana kahramanlar üzerinde durulmuştur. "Âşık ve Sevgilinin Haberleşmesi" adını verdiğimiz bu bölümde, âşık ve sevgilinin hâlinin habercisi olan mecazlar vücut aksamları

etrafında şekillenmiştir. Âşık ve sevgilinin haberleşmesi çok da kolay olmadığı için sevgiliye ait çeşitli unsurlardan anlamlar çıkarıldığı ve bunların çeşitli haberlere yorulduğu görülmüştür. Sevgiliden haber alma konusunda sıkıntıya düşen âşığın şiirlerde dostlarına, gelen geçene sorması hatta zaman zaman rakîbden bile yardım istemesi dikkat çekicidir. Âşığın aşk derdiyle çektiği sıkıntıları sevgilisine haber veren ve halka ilân eden de yine kendi vücut aksamı olmuştur.

Dördüncü bölüm, “Din ve Tasavvuf Kavramlarıyla Haberleşme” başlığını taşımaktadır. Klasik Türk şiirinin en zengin beslenme kaynaklarından olan din ve tasavvuf, İslâm dini etrafında şekillenmiştir. Özellikle din alt başlığında Kur’ân-ı Kerîm kaynaklı bilgilerden yola çıkılarak peygamberlerin, meleklerin habercilik vazifeleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Amel defteri, ezan gibi kavramlardan sembolik olarak haber verme özelliği taşıyan unsurlar olarak bahsedilmiştir. Tasavvuf başlığı ise pîr, derviş, zâhid, sofi, vaiz gibi klasik Türk şiirinin temel kavramları etrafında şekillenmiştir. Rüyaların da insan hayatına yön verebilecek nitelikte çeşitli işâretler olarak algılandığı ve bu durumun şiirlere de yansıdığı görülmüştür.

Şairler, şiirlerinde haberleşme unsurlarına bolca yer vermekle birlikte bu unsurlara dair pek çok özelliği de şiirlerine konu etmişlerdir. Peyklerden bahseden bir şairin elindeki teberden, eteğindeki zillerden, belindeki nacaktan bahsetmeden geçmediği görülmektedir. Aynı şekilde mektuptan bahsedilirken mektupla ilgili pek çok âdete yer verilmiştir. Konu bütünlüğünü bozmamak adına ilgili beyitlerde kısaca değindiğimiz bu özellikler ve âdetler de ayrı ayrı ele alınabilecek niteliktedir.

Çalışmamız, klasik Türk şiirinde, hayatın hemen her alanındaki haberleşme unsurlarına yer verildiğini göstermektedir. Taranan şiirlerin sayısı arttıkça konuya yeni alt başlıklar eklenmesi ve konunun daha da genişlemesi ihtimal dâhilindedir.

KAYNAKÇA

Ahval-i Kıyamet, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hafid Efendi Yazmaları, Demirbaş-00139.

Ak, Coşkun: **Bağdatlı Rûhî Dîvânı (I. Cilt),** Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 2001.

Ak, Coşkun: **Bağdatlı Rûhî Dîvânı (II. Cilt),** Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 2001.

Akalın, Şükrü Halûk, vd.: **Türkçe Sözlük,** Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları, 10. baskı, 2009.

Akarsu, Kâmil: **Rumelili Za'îfî Dîvânı (Tenkîdli Metin),** Berikan Yayınevi, Ankara-2011.

Akdoğan, Yaşar: **Ahmedî DÎVÂN,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3141, Kültür Eserleri 424, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128334/h/ahmedidivaniyasarakdogan.pdf 09.04.2013.

Akkuş, Metin: **Nef'î Dîvânı,** Ankara, Akçağ Yayınları, 1993.

Akpınar, Şerife: **Âgâh Dîvânı,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3362 Kültür Eserleri 502, 2012, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292392/h/agah-divani.pdf 09.04.2013.

Albayrak, Nurettin: **Türkiye Türkçesinde Atasözleri,** İstanbul, Kapı Yayınları, Temmuz 2009.

Arı, Ahmet: **Mevlevîlikte Bir Hanedanlık Kurucusu SÂKIB DEDE VE DÎVÂNI,** (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-287309/h/sakibdededivanimetin.pdf 09.04.2013.

Arslan, Mehmet: **Bursalı İffet Divanı,** İstanbul, Kitabevi Yayınları, Temmuz 2005.

Arslan, Mehmet: **Leylâ Hanım Divanı,** İstanbul, Kitabevi Yayınları, Eylül 2003.

Arslan, Mehmet: **Şeref Hanım Divanı,** İstanbul, Kitabevi Yayınları, Aralık 2002.

Arslan, Mehmet – Aksoyak, İ. Hakkı: **Haşmet Külliyatı (Dîvân, Senedü'ş-şuara, Viladet-name, İntisabü'l-müluk),** T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3199, Kültür Eserleri 450, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213630/h/girisvemetin.pdf 09.04.2013.

Aslan, Üzeyir: **XVII. Yüzyıl Şairi Besnili Nehcî Dede (1616-1680?) ve Divanı,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3372, Kültür Eserleri 512, Ankara 2012, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1292417/h/nehci-divani.pdf 09.04.2013.

Atik, Arzu: "Nizamî, Hâtifî Ve Celilî'nin Leylâ Ve Mecnûn'unda Âşıkların Haberleşmesi", **Turkish Studies International Periodical For the Languages,** Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/3 Summer 2010.

Avşar, Ziya: **Revânî Dîvânı,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3145, Kültür Eserleri 428, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128332/h/revanidivaniziyaavsar.pdf 09.04.2013

Ayan, Hüseyin: **Cevrî (Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni),** Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1991.

Ayan, Hüseyin: **Nesîmî Divanı,** Ankara, Akçağ Yayınları, 1990.

Aydemir, Yaşar: **Behiştî Dîvânı**, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275460/h/behisti.pdf 09.04.2013.

Aydemir, Yaşar – Çeltik, Halil: **Meşhurî Divanı (Tenkitli Metin),** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3196, Kültür Eserleri 447, Ankara 2009, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213634/h/metin.pdf 09.04.2013.

Aydemir, Yaşar: **Ravzî Divanı,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3192, Kültür Eserleri 443, Ankara 2009, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213618/h/metin.pdf 09.04.2013.

Akyüz, Kenan vd.: **Fuzûlî Divanı**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1990.

Başpınar, Fatih: **Beyânî [Ö. 1075/1664-5] Dîvân,** İnceleme - Metin A, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275461/h/beyani-a.pdf 09.04.2013.

Başpınar, Fatih: **Beyânî [ö. 1075/1664-5] Dîvân,** İnceleme - Metin B, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275462/h/beyani-b.pdf 09.04.2013.

Batislam, H. Dilek: "Divan Şiirinde Sabâ", **Osmanlı Tarihi Araştırmaları XXVI,** Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu'na Armağan II, İstanbul 2005.

Bayak, Cemal: **Sehâbî Dîvânı,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3191, Kültür Eserleri 442, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213653/h/metin.pdf 09.04.2013.

Bektaş, Ekrem: **Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı,** Malatya-2007, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275467/h/muvakkitzade-pertev.pdf 09.04.2013.

Bilgin, Azmi: **Nigârî [Ö. 1885] Dîvân,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3289, Kültür Eserleri 482, 2011, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-281559/h/nigar-i-divani-azmi-bilgin-.pdf 09.04.2013.

Bilgin, Azmi: **Ümmî Sinan Divanı (İnceleme - Metin),** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3236, Kültür Eserleri 478, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-215488/h/immigirismetin.pdf 09.04.2013.

Bilkan, Ali Fuat: **Nabi Divanı I-II,** Ankara, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, 2011.

Carım, Fuad (Çev.): **Kanunî Devrinde İSTANBUL,** İstanbul, 1964.

Cebecioğlu, Ethem: **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, İstanbul, Ağaç Kitabevi Yayınlar: 74, Sözlük: 2, 5. Basım, Ağustos 2009.

Ceylan, Ömür - Yılmaz, Ozan: **Hazâna Sürgün Bahâr (Keçecizâde İzzet Molla ve Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr),** İstanbul, Sahhaflar Kitap Sarayı, Kasım 2005.

Ceylan, Ömür: **Kuşlar Dîvânı,** İstanbul, Kapı Yayınları, 2. Baskı, Mart 2007.

Çabuk, Vahit: **Dîvân-ı Muhibbî (Kanunî Sultan Süleyman'ın Şiirleri) I – II - III,** Tercüman 1001 Temel Eser 154-155-156, İstanbul 1980.

Çağman, Filiz - Tanındı, Zeren: **Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri**, İstanbul, Tercüman Yayınları, 1979.

Çavuşoğlu, Mehmed: **Amrî Dîvan,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2538, İstanbul 1979.

Çavuşoğlu, Mehmed - Tanyeri, M. Ali: **Hayretî Dîvanı,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2868, İstanbul 1981.

Çavuşoğlu, Mehmed: **Helâkî Dîvan,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2979, İstanbul-1982.

Çavuşoğlu, Mehmed: **Necâti Bey Dîvânı'nın Tahlili,** MEB Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.

Çavuşoğlu, Mehmed - Tanyeri, M. Ali: **Üsküblü İshâk Çelebi Dîvan,** Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1989.

Çavuşoğlu, Mehmed: **Vasfî Dîvanı,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2909, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul-1980.

Çavuşoğlu, Mehmed: **Yahyâ Bey Dîvanı,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2233, İstanbul 1977.

Çavuşoğlu, Mehmed - Tanyeri, M. Ali: **Zatî Divanı (Gazeller Kısmı: III. Cild),** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 3369, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987.

Çelebioğlu, Âmil: "Kültür ve Edebiyatımızda Ay", **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları,** İstanbul, MEB Yayınları, 1998.

Çerçi, Faris: "Haberlesme Hizmetleri ve Osmanlı Devleti'nde Ulak Organizasyonu (Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Bu Konudaki Görüsleri)", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** Sayı 20 (2003).

Demirel, Şener: **16.Yüzyıl Dîvân Şairlerinden MÂNÎ Dîvânı ve Şehr-engîz-i Bursa (İnceleme-Metin),** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3290, Kültür Eserleri 483, 2011, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-281558/h/mani-divani-sener-demirel-.pdf 09.04.2013.

Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,** Ankara, Aydın Kitabevi, 22. baskı, 2005, s. 893.

Dilçin, Cem: **Yeni Tarama Sözlüğü,** Ankara, TDK Yayınları, 1983.

Doğan, Muhammed Nur: **Lâle Devri Şairi / Şeyhülislâm Es'ad ve Dîvânı,** İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.

Doğan, Muhammed Nur: **Lâle Devri Şairi / Şeyhülislâm İshak ve Dîvânı,** İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.

Erdoğan, Kenan: **Niyâzî-i Mısrî Dîvânı,** Ankara, Akçağ Yayınları, 1998.

Erdoğan, Mustafa: **Bursalı Rahmî Ve Dîvânı,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3363, Kültür Eserleri 503, 2012, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292396/h/bursali-rahmi-divani.pdf 09.04.2013.

Eren, Abdullah: **Mehmed Sıdkî Dîvânı,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3370, Kültür Eserleri 510, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292413/h/mehmed-sidki-divani.pdf 09.04.2013.

Eren, Metin: "Sembol Dilinin Bir Örneği Olarak Rüyalar: Türk Kültüründe Ölüme Yorumlanan Rüyalar", **Turkish Studies International Periodical For the Languages,** Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/4 Fall 2010.

Ergin, Muharrem: **Kadı Burhaneddin Divanı,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2244, İstanbul 1980.

Erhat, Azra: **Mitoloji Sözlüğü,** İstanbul, Remzi Kitabevi, 6. Baskı, Ağustos 1996.

Ersoy, Ersen: **II. Bayezid Devri Şâirlerinden Münîrî Hayatı, Eserleri Ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin),** (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275468/h/muniri.pdf 09.04.2013.

Ersoylu, Halil: **Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı I. Cilt,** Tercüman 1001 Temel Eser 157, İstanbul 1981.

Ertem, Sadık: **Neylî ve Dîvânı,** Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005.

Erünsal, İsmail E.: **The Lıfe And Works Of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, Wıth A Crıtıcal Edıtıon Of Hıs Dîvân,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 3103, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul - 1983.

Eşrefoğlu Divanı, Hazırlayan: Tercüman 1001 Temel Eser Heyeti, Tercüman 1001 Temel Eser 4.

Felek, Özgen: "Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nın Tahlîli", Danışman: Sabahattin Küçük, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, Elazığ-2007.

Gemici, Sabiha: "Mihrî Hatun Divanı/Karşılaştırmalı Metin, Cümle Yapısı ve Cümle Türleri", Danışman: Coşkun Ak, Doktora Tezi, Uludağ Ünivesitesi SBE, Balıkesir 1990.

Gençtürk Demircioğlu, Tülay: "Ali Şîr Nevâyî'nin Divanlarında Mektuplaşma: Âşıktan Sevgiliye, Sevgiliden Âşığa", **Turkish Studies International Periodical For the Languages,** Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/3 Summer 2010.

Gökçe, Recep: "Eski Türk Edebiyatında Mektup ve Bir Mecmū'a-i Münşeât (İnceleme-Metin-Tıpkı Basım)", Tezi Yöneten: Ziya Avşar, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kasım–2006, Kayseri.

Göksu, Erkan: "Ok Ve Yayın Türk Devlet Geleneği Ve Hâkimiyet Anlayışındaki Yeri", **Turkish Studies International Periodical For the Languages,** Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/2 Spring 2010.

Gökyay, Orhan Şaik: "Tanzimat Dönemine Değin Mektup", **Mektup Özel Sayısı Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi,** C: XXX, S: 274, Temmuz 1974, s. 17-23.

Gür, Nagihan: "Osmanlı Fal Geleneği Bağlamında Yıldıznâme, Falnâme Ve Tâlinâme Metinleri", **Millî Folklor,** 2012, Yıl 24, Sayı 96.

Gürel, Rahşan: **Enderunlu Osman Vâsıf Bey ve Dîvânı,** Kitabevi Yayınları.

Gürgendereli, Müberra: **Mostarlı Hasan Ziyâ'î Divanı,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3195, Kültür Eserleri 446, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213638/h/metin.pdf 09.04.2013.

Hamami, Erdal: **Râmî Dîvânı,** Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

Haral, Hesna: **Osmanlı Minyatüründe Kadın (Levnî Öncesi Üzerine Bir Deneme),** Tez Danışmanı: Selçuk Mülayim, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006.

Harmancı, M. Esat: "Klasik Türk Şiirinde Matemin Rengi", **Folklor/Edebiyat,** Cilt: 13, Sayı: 50, 2007/2.

Harmancı, M. Esat: **Süheylî Ahmed bin Hemdem Kethudâ Dîvân**, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3189, Kültür Eserleri 440, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1215254/h/ girismetin.pdf 09.04.2013.

Hengirmen, Mehmet: **Atasözleri Sözlüğü,** Ankara, Engin Yayınevi, 2. Baskı, Ekim 2011.

Horata, Doç. Dr. Osman: **Esrâr Dede – Hayatı-Eserleri Şiir Dünyası ve Dîvânı,** Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2103, Sanat-Edebiyat Dizisi/169-34, 1998.

Hüsrev ed-Dihlevi: **Matla'u'l-Envar,** Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Halet Efendi Yazmaları, Demirbaş 00377.

İnal, Güner: **Türk Minyatür Sanatı,** Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1995.

İpekten, Halûk: **Karamanlı Nizâmî / Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı,** Atatürk Üniversitesi Yayınları No. 208, Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 44, Araştırma Serisi No. 35, Sevinç Matbaası, Ankara 1974.

İpekten, Halûk: **Nâ'ilî-i Kadîm Divânı,** MEB Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.

İsen, Mustafa: **Usûlî Divanı,** Ankara, Akçağ Yayınları, 1990.

Kaçalin, Mustafa S.: **Âhî [1476 - 1517] Dîvân,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3140, Kültür Eserleri 423, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128333/h/ahidivanimustafakacalin.pdf 09.04.2013.

Kafesoğlu, İbrahim: **Türk Millî Kültürü,** İstanbul, Ötüken Yayınları, 32. Basım, Ekim 2011.

Kaplan, Yunus: "Sâbit Divanı'nda Mahallîleşme ve 17. Yüzyıl Sosyal Hayat Unsurları", **Turkish Studies International Periodical For the Languages,** Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/5 Summer 2009.

Karacan, Turgut: **Bosnalı Alaeddin Sabit Divan,** Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları No: 37, Sivas 1991.

Karahan, Abdülkadir: **Kanuni Sultan Süleyman Çağı Şairlerinden Figani ve Divançesi,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 1181, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1966.

Karaköse, Saadet: **Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı,** Malatya 1994, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275469/h/nevi-zade-atayi.pdf 09.04.2013.

Karaköse, Saadet: **Sa'Îd Giray Dîvânı**, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3373, Kültür Eserleri 513, Denizli, 2001, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292565/h/said-giray-divani.pdf 09.04.2013.

Karavelioğlu, Murat Ali: **On Altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'î'nin Divanı'nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3138, Kültür Eserleri 421, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219047/h/prizrenlisemi.pdf 09.04.2013.

Kavruk, Hasan - Selçuk, Dr. Bahir: **Filibeli Vecdî Ve Dîvân'ı (Metin-Dizin),** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3366, Kültür Eserleri 506, Malatya 2009, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292405/h/filibeli-vecdi-divani.pdf 09.04.2013.

Kavruk, Hasan: **Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı,** , T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3147, Kültür Eserleri 430, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1128336/h/seyhulislamyahyadivanihasankavruk.pdf 09.04.2013.

Kaya, Bayram Ali: **'Azmî-zâde Hâletî Dîvânı,** Yayınlayanlar: Şinasi Tekin – Gönül Alpay Tekin, Yayınlandığı Yer: Harvard Üniversitesi, Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2003, Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları 57.

Kaya, Bayram Ali: **Osman Nevres ve Dîvânı,** İstanbul, Gökkubbe Yayınları, 2007.

Kaya, Doğan: **Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü,** Ankara, Akçağ Yayınları, 2007.

Keskin, Neslihan İlknur: "Sosyal Hayatın 17.Yüzyıl Dîvân Şiirine Yansımaları Ve Anlam Çerçeveleri", Tez Danışmanı: Ahmet Mermer, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara-2009.

Kılıç, Filiz: **Âşık Çelebi Dîvânı,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3184, Kültür Eserleri 435, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213614/h/asikcelebidivanifilizkilic.pdf 09.04.2013.

Kırbıyık, Mehmet: **Kâtib-zâde Sâkıb Dîvânı,** (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275466/h/katibzade-sakib.pdf 09.04.2013.

Kısas-ı Enbiya, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hamidiye Yazmalar, 60. Varak, Demirbaş:00980.

Koçu, Reşat Ekrem: **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Sümerbank Kültür Yayınları, 1969.

Köprülü, M. Fuad: "Berîd", **İslâm Ansiklopedisi,** 2. Cilt, MEB Devlet Kitapları, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1993.

Kurnaz, Cemal - Tatcı, Mustafa: **Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı,** Ankara, MEB Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, 2001.

Kurnaz, Cemal: **Hayâlî Bey Divanının Tahlili,** Ankara, Kurgan Edebiyat Yayınları, 2012.

Kurtoğlu, Orhan: **Lebîb Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük),** Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara, Mart 2004, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292411/h/lebib-divani.pdf 09.04.2013.

Kutlar, Fatma Sabiha: **Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî, Dîvân,** Ankara, Ekim 2004, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275459/h/arpaeminizadesami.pdf 09.04.2013.

Küçük, Sabahattin: **Bâkî Dîvânı,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3143, Kültür Eserleri 426, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128335/h/bakidivanisabahattinkucuk.pdf 09.04.2013.

Kütükoğlu, Mübahat: "Mektûb (Türk Edebiyatı)", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** C. 29, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.

Levend, Agâh Sırrı: **Divan Edebiyatı,** İstanbul, Enderun Kitabevi, 4. Basım, 1984.

Macit, Muhsin: **Karakoyunlu Cihânşâh Hakîkî'nin Türkçe Şiirleri,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3368, Kültür Eserleri 508, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292409/h/karakoyunlu-cihansah-hakiki-divani.pdf 09.04.2013.

Macit, Muhsin: **Nedîm Divânı,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3371, Kültür Eserleri 511, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292562/h/nedim-divani.pdf 09.04.2013.

Mengi, Mine: **Divan Şiirinin Arka Bahçesi,** Ankara, Akçağ Yayınları, 2010.

Mengi, Mine: **Mesihi Divanı,** Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını – Sayı: 80, "Divanlar Dizisi: 1", Ankara 1995.

Mermer, Ahmet: **Karamanlı Aynî ve Dîvânı**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1997.

Mirzaoğlu, F. Gülay: "Alevi-Bektaşi Şiirinde Bâd-I Sabâ Motifi", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi** / 2012 / 61, s. 127.

Mütercim Asım Efendi: **Burhan-ı Katı**, Haz. Mürsel Öztürk-Derya Örs, TDK Yayınları, Ankara 2000.

Nar, Oktay: “ŞEYHÎ (Hayatı ve Divanı’nın Tenkitli Metni)”, Tez Danışmanı: Ahmet Sevgi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2007.

Nutku, Emrullah: “Osmanlılarda Posta Tatarları”, **Hayat Tarih Mecmuası,** C. 7, sy 7, 1976, sy. 76.

Okatan, Halil İbrahim: **Sürûrî Divanı,** Ankara, Engin Matbaacılık, Haziran 2010.

Okçu, Naci: **Şeyh Gâlib Dîvânı,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3146, Kültür Eserleri 429, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128451/h/metin.pdf 09.04.2013.

Okuyucu, Cihan: **Cinânî (Hayâtı, Eserleri, Dîvânının Tenkidli Metni),** Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 570, 1994.

Onay, Ahmet Talât: **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, 2. Baskı, İstanbul, MEB Yayınları, 2004.

Ögel, Bahaeddin: **Türk Kültür Tarihine Giriş I,** Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978.

Ögel, Bahaeddin: **Türk Mitolojisi,** C. II, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, TTK Basımevi, 1995.

Özçelik, Sezayi: “XVII. Yüzyıl Sosyal Hayatı’nın Nâbî Divânı’na Yansımaları Ve Anlam Çerçevesi”, Danışman: Ahmet Mermer, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara-2010.

Özdemir, Hikmet: **Âdile Sultan Dîvânı,** Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

Özsoy, Bekir Sami: **Dede Korkut Kitabı,** Ankara, Akçağ Yayınları, 2006.

Özkan, Ömer: **Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı (XIV.-XV. Yüzyıl),** İstanbul, Kitabevi Yayınları, Şubat 2007,

Öztekin, Özge: **Divanlardan Yansıyan Görüntüler,** Ankara, Ürün Yayınları, 2006.

Öztoprak, Nihat: “Divan Şiirinde Osmanlı Geleneğinin İzleri”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 3**, TİSAV, İstanbul 2000.

Özyıldırım, Ali Emre: **Hamdullah Hamdî Divanı,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3198, Kültür Eserleri 449, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213628/h/metin.pdf 09.04.2013.

Pakalın, Mehmet Zeki: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II-III,** İstanbul, MEB Devlet Kitapları, Üçüncü Basılış, Millî Eğitim Basımevi, 1983**.**

Pala, İskender: "Şiir ve Ezan", **Müstesna Güzeller,** İstanbul, Kapı Yayınları, 11. bs. Şubat 2011.

Pala, İskender: "Yine Yakmış Yar Mektubun Ucunu", **Müstesna Güzeller,** İstanbul, Kapı Yayınları, 11. bs. Şubat 2011.

Pamuk, Arif: **Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali,** İstanbul, Pamuk Yayıncılık.

Parmaksızoğlu, İsmet: "Peyk", **Türk Ansiklopedisi,** C. XXVI, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1977.

Pehlivanlı, Hamit: **"Eski Türkler ve Selçuklularda İstihbaratçılık",** Türkler Ansiklopedisi 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Sami, Şemseddin: **Kâmûs-ı Türkî,** Çağrı Yayınları, İstanbul-2007, s. 212.

Saraç, Mehmet A. Yekta: **Emrî Dîvânı,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3144, Kültür Eserleri 427, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128328/h/emridivani.pdf 09.04.2013.

Sefercioğlu, M. Nejat: "Dîvan Şiirinin Gerçek Hayatla Bağlantısı", (Çevrimiçi) http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/nejat_sefercioglu_divan_siiri_gercek_hayat.pdf 06.04. 2013.

Sefercioğlu, M. Nejat: **Nev'î Divanı'nın Tahlîli,** Ankara, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, 2001.

Selçuk, Bahir: "Klâsik Türk Şiirinde Ceres (Çan/Çıngırak)", **Turkish Studies International Periodical For The Languages,** Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, Summer 2012, p. 2231-2250, Ankara-Turkey.

Serdaroğlu, Vildan: **Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı,** İstanbul, İSAM Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Doktora Tezleri Dizisi-8 Yayın No: 338, Mart 2006.

Şentürk, Ahmet Atillâ - Boşdurmaz, Nurcan: **Molla Aşkî Divân,** İstanbul, YKY, Ocak 2012.

Şentürk, Ahmet Atillâ: **Osmanlı Şiiri Antolojisi,** İstanbul, YKY, 2. Baskı, Haziran 2004.

Şentürk, Ahmet Atillâ: **Râkib'e Dair,** İstanbul, Enderun Kitabevi, 1995.

Şentürk, Ahmet Atillâ: "Klâsik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler", **Türk Dili Dergisi,** Sayı: 495, Mart 1993.

Şentürk, Ahmet Atillâ: "Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)", **Türk Dünyası Araştırmaları,** Sayı: 90 s. 131-180.

Şimşek, Seyfettin: "Mendilin Hikâyesi", **Türk Folklor Araştırmaları,** Yıl 11, C. 6, Nisan 1960.

Tanrıbuyurdu, Gülçin: "Bir Kültür Taşıyıcısı Bir Gizli Dil: Klâsik Türk Şiirinde Mendil", **Millî Folklor,** 2010, Yıl 22, Sayı 87.

Tarlan, Ali Nihad: **Ahmet Paşa Divanı,** Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001.

Tarlan, Ali Nihad: **Fuzûlî Divanı Şerhi,** Ankara, Akçağ Yayınları, 4. Baskı, 2005.

Tarlan, Ali Nihad: **Hayâlî Divanı,** Ankara, Akçağ Yayınları, 1992.

Tarlan, Ali Nihad: **Necatî Beg Divanı,** İstanbul, MEB Yayınları, 1963.

Tarlan, Ali Nihad: **Zatî Divanı (Gazeller Kısmı: I. Cild),** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 1216, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1967.

Tarlan, Ali Nihad: **Zatî Divanı (Gazeller Kısmı: II. Cild),** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 1216, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1970.

Taş, Hakan: **Vahyî Divanı Ve İncelenmesi,** Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2004, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213664/h/metin.pdf 09.04.2013.

Taş, Hakan: **Vusûlî [Ö. 1000/1592] Dîvân [İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin],** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3308, Kültür Eserleri 500, Ankara 2010, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292436/h/vusuli-divani.pdf 09.04.2013.

Tasdelen, İshak: "Peygamber Kıssalarının Klasik Türk Şiirine Yansımaları", Danışman: Mustafa Güneş, Yüksek Lisans Tezi**,** Dumlupınar Üniversitesi SBE, Kütahya-2008.

Tatcı, Mustafa: **Dîvân-ı Yûnus Emre**, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128452/h/metin.pdf 09.04.2013.

Tavukçu, Orhan Kemâl: **Dede Ömer Rûşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği Ve Dîvânının Tenkidli Metni,** (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275463/h/dede-omer-ruseni.pdf 09.04.2013.

Tolasa, Harun: **Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası,** Ankara, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, 2001.

Tulum, Mertol - Tanyeri, M. Ali: **Nev'î Divan,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2160, İstanbul 1977.

Turan, Lokman: "Yenişehirli Avnî Bey Divanı'nın Tahlili (Tenkitli Metin) Encümen-i Şu'arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş I. Cilt", Tez Yöneticisi: Ahmet Kırkkılıç, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 1998.

Turan, Osman: "Eski Türklerde Okun Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması", **Belleten,** Cilt: IX, Sayı: 33, 34, 35, 36, Türk Tarih Kurumu Basımevi – Ankara, 1945.

Uludağ, Süleyman: **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,** İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2. Baskı, Kasım 2005.

Uygun, Azize: "El Falı", Tez Danışmanı: Ekrem Sarıkçıoğlu, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Isparta-2005.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı,** Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları VIII. Dizi –Sa. 15, TTK Basımevi, 3. Baskı, 1988.

Üst, Sibel: **Edirneli Nazmî Dîvânı (İnceleme-Metin),** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3364 Kültür Eserleri 504, 2012, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292553/h/edirneli-nazmi-divani-sayfa-1-1989.pdf 09.04.2013.

Üst, Sibel: **Edirneli Nazmî Dîvânı (İnceleme-Metin),** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3364 Kültür Eserleri 504, 2012, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292426/h/edirneli-nazmi-divanisayfa19903981.pdf 09.04.2013.

Üstüner, Kaplan: **Enderunlu Hasan Yâver Divan [İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin],** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3365, Kültür Eserleri 505, Şanlıurfa, 2010, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292555/h/enderunlu-hasan-yaver-divani.pdf 09.04.2013.

Üzgör, Tahir: **Fehîm-i Kadîm / Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi,** Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını – Sayı:44, Ankara, 1991.

Yakar, Halil İbrahim: **Gelibolulu Sun'Î Dîvânı,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3197, Kültür Eserleri 448, Gaziantep 2009, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213620/h/gelibolulu.pdf 09.04.2013.

Yazar, İlyas: **Kânî Dîvânı,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3367, Kültür Eserleri 507, Ankara 2012, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292407/h/kani-divani.pdf 09.04.2013.

Yazıcı, Gülgün Erişen: **Edirneli Kâmî ve Dîvânı,** (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275465/h/kami.pdf 09.04.2013.

Yazıcı, Nesimi: "Tanzimat'ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı", **OTAM, 3,** Ankara 1992.

Yekbaş, Hakan: “Zâtî Divanında Halk İnanışları”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages,** Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/2 Winter 2009.

Yenikale, Ahmet: **Ahmet Nâmî Dîvânı ve İncelemesi,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3194, Kültür Eserleri 445, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219043/h/metin.pdf 09.04.2013.

Yenikale, Ahmet: **Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3374, Kültür Eserleri 514, Kahramanmaraş 2012, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292567/h/sunbul-zade-vehbi.pdf 09.04.2013.

Yıldırım, Nimet: **Fars Mitolojisi Sözlüğü,** İstanbul, Kabalcı Yayınevi, Kasım 2008.

Yılmaz Orak, Kadriye: **İbrahim Tırsî ve Dîvân’ı İnceleme-Tenkidli Metin,** http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275470/h/tirsi.pdf (Çevrimiçi) 09.04.2013.

Yüksel, Sedit: “Eskî Edebiyatımızda Ramazan”, **Türkoloji Dergisi,** Cilt: 7 Sayı: 1 Sayfa: 035-039, Yayın Tarihi: 1977.

Yorulmaz, Hüseyin: **Koca Ragıb Paşa,** Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/ 2052, Türk Büyükleri Dizisi/164, 1998.

Zavotçu, Gencay: **Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü,** Ankara, Aydın Kitabevi, Mart 2006.

Zavotçu, Gencay: **Türk Edebiyatında Hâb-nâme ve Ömer Fu’âdînin Hâbiyye Risâlesi,** Hazret-i Pîr Şeyh Şa’bân-ı Velî Vakfı Yayınları, Kocaeli-2007.

Zülfe, Ömer: **Hecrî Kara Çelebî Muhyi’d-dîn Mehmed [ö. 1557] DÎVÂN,** Ankara 2010, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275464/h/hecri.pdf 09.04.2013.

Zülfe, Ömer: **On Altıncı Yüzyıl Şairi Selîkî Ve Şiirleri,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3190, Kültür Eserleri 441, Ankara 2009, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213657/h/giris metin.pdf 09.04.2013.

Zülfe, Ömer: **Nâşid [1749-1791] Dîvân,** Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul, 1998, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-215485/h/nasidmetin.pdf 09.04.2013.

Zülfe, Ömer: **Yakînî [Ö. 1568] Dîvân İnceleme-Metin ve Çeviri-Açıklamalar-Sözlük,** T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3187, Kültür Eserleri 438, Ankara 2009, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213667/h/girismetin.pdf 09.04.2013.

http://www.msxlabs.org/forum/iletisim-bilimleri/160690-dumanla-haberlesme.html (Çevrimiçi) 24.05.2013.

http://www.resimmax.net/iletisim-araclari/telgraf-hakkinda-resimli-bilgiler.html (Çevrimiçi) 24.05.2013.

http://algusminiatures.blogspot.com/2011/05/peyk-sultans-messenger.html (Çevrimiçi) 24.05.2013.